

Tv- uutisten mukana

katsojaan suuntautuva puhe Ylen televisiouutisissa 1967–2017

Pro gradu -tutkielma
Johanna Lipsanen
Suomen kieli
Humanistinen tiedekunta
Helsingin yliopisto
Marraskuu 2020

Tiedekunta – Fakultet – Faculty Humanistinen tiedekunta		Koulutusohjelma – Utbildningsprogram – Degree Programme Suomen kielen ja suomalais-ugrilaisten kielten ja kulttuurien maisteriohjelma	
Opintosuunta – Studieriktning – Study Track Suomen kieli			
Tekijä – Författare – Author Johanna Lipsanen			
Työn nimi – Arbetets titel – Title Tv- uutisten mukana: katsojaan suuntautuva puhe Ylen televisiouutisissa 1967–2017			
Työn laji – Arbetets art – Level	Aika – Datum – Month and year	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages	
Pro gradu -tutkielma	Marraskuu 2020	62	
Tiivistelmä – Referat – Abstract			
<p>Tutkielmassa tarkastellaan katsojaan suuntautuvaa puhetta Yleisradion televisiouutisissa kuudella vuosikymmenellä. Huomion kohteena on se, minkälaisin kielen keinoin uutistenlukija ja toimittajat kuljettavat katsojaa lähetyksessä ja kuinka katsojalle tarjotaan samastumismahdollisuus. Lisäksi selvitetään, onko vuosien varrella eroa siinä, kuinka katsojalle puhutaan.</p> <p>Aineisto koostuu neljästätoista Yleisradion illan tv-uutislähetyksestä vappupäivältä 1.5. ja itsenäisyyspäivältä 6.12. Tarkasteluvuodet ovat 1967, 1975, 1977, 1987, 1997, 2007 ja 2017. Työssä käytetään muun muassa keskusteluanalyysin ja kognitiivisen kielentutkimuksen metodeita. Siinä hyödynnetään myös uutisoppikirjoja ja kulttuurisen uutistutkimuksen traditiota. Analyysissa tukeudutaan myös morfologian ja syntaksin käsitteisiin.</p> <p>Tarkasteltavia kielen keinoja ovat tervehdykset, epäsuorat kehotukset, siirtymälauseet, monikon ensimmäinen persoona, geneeriset ihmisviitteiset substantiivit, nollapersoona ja passiivi. Lisäksi analysoidaan katsojan roolia uutistenlukijan ja muiden toimittajien välisessä keskustelussa.</p> <p>Työssä osoitetaan, että siirtymälauseet ovat merkittävin keino kuljettaa katsojaa lähetyksessä. Niillä myös jäsennetään lähetystä: päävastuu tästä on uutistenlukijalla. Uutistenlukijan ja toimittajan katsojaan kohdistamassa puheessa on muitakin eroja. Uutistenlukija tervehtii katsojaa ja hyvästelee tämän. Kielen keinoista hän käyttää erityisesti verbittömiä lausumia ja dialogista passiivia. Nollapersoona taas on toimittajan väline tarjota katsojalle samastumispaikkaa. Monikon ensimmäinen persoona ja geneeriset ihmisviitteiset substantiivit ovat molempien käytössä.</p> <p>Vuosien varrella suurimmat muutokset uutislähetyksen rakenteessa ovat tapahtuneet juttujen sisällä. Kuvakerronta nopeutuu, haastattelut lyhenevät ja haastateltavia on aiempaa enemmän. Näkyvin muutos katsojalle kohdistetussa puheessa on stand-up-osuuksien ja suorien osuuksien tulo uutislähetykseen. Suurin osa kielellisistä keinoista on käytössä jokaisella vuosikymmenellä, mutta jotkin niistä toistuvat tiettyinä vuosina muita useammin. Vappupäivän ja itsenäisyyspäivän lähetyksissä on eroa -mme-omistusliitteen käytössä. Sitä käytetään itsenäisyyspäivinä selvästi vappua enemmän, ja vaikuttaisi siltä, että itsenäisyyspäivän lähetyksissä rakennetaan me-henkeä kielen tasolla.</p> <p>Tv-uutisten metapuhe on monin osin samankaltaista tv-keskustelujen metapuheen kanssa. Tv-uutisissa uutistenlukijat ja toimittajat eivät kuitenkaan korosta sanomaansa (<i>lyhyesti sanottuna</i>) kuten tv-keskustelussa. Toinen erottava tekijä on vuorojen kommentointi. Toisin kuin tv-keskustelussa, tv-uutisissa on tavallista, että toimittaja kommentoi haastateltavan edellä sanomaa.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords tv-uutiset, katsoja, keskusteluanalyysi, kognitiivinen kielentutkimus, uutistutkimus			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Keskustakampanuksen kirjasto			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

SISÄLLYS

1 Johdanto	1
1.1 Miksi tv-uutiset ja kuusi vuosikymmentä?.....	1
1.2 Aiempi tutkimus ja tutkimusvälineeni.....	2
1.3 Työn rakenne.....	3
1.4 Tv-uutisten katsoja.....	4
2 Uutinen	4
2.1 Tv-uutiset genrenä.....	5
2.2 Tv-uutisten kieli.....	7
2.3 Ylen tv-uutiset eri vuosikymmenillä.....	9
3 Aineisto	12
3.1 Pääuutislähetyksen rakenne.....	13
3.2 Muutokset lähetyksen rakenteessa.....	15
4 Teoria ja välineet	16
4.1 Uutinen kertomuksena.....	17
4.2 Uutislähetys vuorovaikutuksena.....	20
4.3 Samastuminen kielen tasolla.....	21
5 Puhe katsojalle	23
5.1 Tervehdykset.....	23
5.2 Epäsuora kehotus.....	24
5.3 Siirtymät.....	26
5.3.1 Siirtymälauseiden monta funktiota.....	27
5.3.2 Siirtymälauseiden rakenne.....	30
5.4 Monikon ensimmäinen persoona.....	33
5.4.1 Persoonapronomini <i>me</i>	34
5.4.2 Monikon ensimmäisen persoonan finiittiverbi.....	35
5.4.3 Omistusliite <i>-mme</i>	37
5.5 Epäsuora henkilöön viittaaminen.....	38
5.5.1 Geneerinen suomalainen.....	38

5.5.2 Nollapersoona ja passiivi.....	39
5.6 Uutistenlukijan ja toimittajan keskustelu.....	45
5.6.1 Kysymys toimittajalle ja kommentointi.....	46
5.6.2 Vuorokeskustelu uutisstudiossa.....	49
6 Lopuksi.....	50
6.1 Kuinka katsojaa kuljetetaan?.....	50
6.2 Yhtäläisyydet tv-keskusteluun ja sanomalehteen.....	52
6.3 Puhe eri vuosikymmenillä.....	53
6.4 Mitä seuraavaksi?.....	55
Lähteet.....	57

1 Johdanto

Joka ilta puoli yhdeksältä television uutistenlukija katsoo silmiin ja toivottaa hyvää iltaa. Ruudun takana tervehdyksen vastaanottaa noin miljoona silmäparia, ja kuitenkin uutistenlukija tuntuu puhuvan juuri minulle. Katsoja tietää olevansa yksi monista, mutta jokin uutistenlukijan puheessa synnyttää illuusion henkilökohtaisesta kohtaamisesta.

Tässä tutkielmassa tarkastelen, kuinka uutistenlukija ja toimittajat kohdistavat puheensa katsojalle ja minkälaisin kielen keinoin katsojaa kuljetetaan lähetyksen läpi. Aineistoni koostuu neljästätoista Yleisradion illan tv-uutislähetystä kuudelta eri vuosikymmeneltä. Tarkastelen vappupäivän 1.5. ja itsenäisyyspäivän 6.12. lähetystä vuosilta 1967, 1975, 1977, 1987, 1997, 2007 ja 2017. 1970-luvulta lähetystä on mukana kahdelta vuodelta, jotta materiaalia olisi kutsuunkin yhtä paljon jokaiselta vuosikymmeneltä. Kokonaisia uutislähetystä ei 1970-luvulla arkistoitu, vaan tallella on vain yksittäisiä juttuja. Tavoitteeni on siis myös selvittää, onko vuosien varrella eroja siinä, miten katsojalle puhutaan ja minkälainen paikka hänelle rakentuu.

Uutispäiviksi olen tietoisesti valinnut kaksi tavanomaisesta poikkeavaa päivää. Tälle on kaksi syytä. Ensinnäkin sekä vappupäivänä että itsenäisyyspäivänä uutisissa on aiheita, jotka toistuvat samankaltaisina vuodesta toiseen. Lähetyksissä kerrotaan toki muustakin, mutta juuri juhlapäivistä kumpuava aihepiirien yhteneväisyys selkiyttää eri vuosien välisten yhtäläisyyksien ja erojen tarkastelua. Toiseksi niin vappu kuin itsenäisyyspäiväkin ovat koko kansan juhlia. Uutisaiheet ovat siten katsojille tuttuja, ja moni on varmasti kyseisenä päivänä juhlinut itsekin. Uskon, että katsojan on tutun aiheen vuoksi tavallista helpompaa samastua hänelle tarjottuun paikkaan.

1.1 Miksi tv-uutiset ja kuusi vuosikymmentä?

Yleisradion pääuutislähetys on säännöllisesti Suomen katsotuimpia tv-ohjelmia. Parhaimmillaan se on kerännyt ruudun ääreen 2,5 miljoonaa katsojaa (Pernaa 2009: 203). Tv-uutisten suosion syyksi tutkijat ovat esittäneet sekä ihmisen tietämisviettiä että television kykyä reaaliaikaiseen tiedonvälitykseen (Hietala 1996: 39–41). Ylen¹ pääuutislähetyksellä on lähes rituaalinen merkitys suomalaisille. Tämä kävi hyvin ilmi vuonna 1993, kun Yle aikaisti lähetystä puolella tunnilla. Katsojat tyrmäsivät uutisista ja ajankohtaisohjelmasta koostuvan Uutistunnin ja kaikkosivat kanavalta. Kritiikin vuoksi Yle taipuikin palauttamaan uutiset tutulle paikalleen puoli yhdeksäksi. ”Pääuutislähetys oli yksinkertaisesti liian vahva kansallinen instituutio siirrettäväksi

---

¹ Käytän rinnakkain nimiä Yleisradio ja Yle.

tavallisen televisio-ohjelman tapaan”, Pernaa kiteyttää Ylen tv-uutisten 50-vuotishistoriikissa. (Pernaa 2009: 288–297.)

Kiinnostukseni tv-uutisiin juontaa tuohon aikaan. Ylen iltauutisilla oli merkittävä rooli perheemme arjessa ja illan kulun rytmittämisessä. Vähän ennen puoli yhdeksää meillä oli tapana kokoontua olohuoneeseen television ääreen. Joka ilta uutiset kutsuivat mukaansa, kuljettivat aiheesta toiseen ja näyttivät palan maailmaa. Uskoakseni nuo hetket osaltaan rakensivat tulevaisuuteni suuntaa: tulisin hakeutumaan toimittajaksi.

Työelämässä olen seurannut läheltä Ylen tv-uutisia sekä tekstittäessäni niitä että työskennellessäni Ylen omassa uutistoimistossa. Ymmärrykseni tv-uutisten tekemisestä on kasvanut, mutta niiden lumo on säilynyt. Ylen tv-uutisten vetovoima tuntuu pitävän pintansa muuallakin, huolimatta valtaisasta mediamurroksesta, jonka keskellä olemme eläneet jo parikymmentä vuotta. Juuri tv-uutisten tasainen suosio innosti tarkastelemaan uutisia eri vuosikymmenillä. 1960-luvulla Suomi kaupungistui ja opiskelijaliike kukoisti, 1970-luvulla politiikka kurotti kaikkialle ja 1980-luvulla vietettiin ennen näkemätöntä kulutusjuhlaa. 1990-luvulla koettiin lama ja eurooppalaistuminen, 2000-luvulla internet mullisti tiedonvälityksen ja 2010-luvulla vauhti kiihtyi entisestään. Kun yhteiskunta ympärillä muuttuu, muuttuvatko myös tv-uutiset? Puhutaanko katsojalle samalla tavalla vuonna 1967 ja 2017?

Olen saanut aineistoni käyttööni Ylen televisioarkistosta ja litteroinut sitten lähetykset sanatarkasti. Keskityn uutistenlukijan ja toimittajien puheeseen, haastateltavien puhe sekä toimittajien kysymykset haastattelutilanteessa on sen sijaan rajattu tämän työn ulkopuolelle. Otan toisinaan huomioon kuvan ja tekstin suhteen, kun sillä on aiheeni kannalta merkitystä. Järjestelmällisesti en kuvaa analysoi.

1.2 Aiempi tutkimus ja tutkimusvälineeni

Tv-uutisia on tutkittu tiedotusopin, joukkoviestinnän ja mediatutkimuksen aloilla, ja niistä on tehty myös pro gradu -opinnäytteitä². Teksti- ja diskurssianalyysin keinoin tv-uutisia ovat analysoineet muun muassa Ridell (1998) ja Pietilä (1995a-d); viestintäkasvatuksen näkökulman aiheeseen on ottanut Hietala (1996, 2007). Minun aihettani ei käsittäkseni ole tutkittu. Fennistiikassa sanomalehtiuutisten lingvistisellä tutkimuksella on pitkät perinteet. Kriittistä lingvististä analyysia on harjoittanut muun muassa Kalliokoski (1996); Makkonen-Craig (2005) puolestaan on tarkastellut toimittajan läsnäoloa sanomalehtitekstissä. Sen sijaan fennististä tv-uutisten tutkimusta ei tietääkseni ole.

² Graduista ks. esim. Seppälä 1998 tv-uutisten emotiivisuudesta ja modaalisuudesta, Malhotra 2002 uutisten vauhdista ja Solowjev 2007 tv-uutisten tunteellistumisesta.

Koska aiempaa tutkimusta ei ollut, ei välineistökään ollut valmiina. Päästäkseni kiinni niihin kielen keinoihin, joilla tv-katsoja otetaan mukaan lähetyksen kulkuun, on ollut tarpeen yhdistää välineitä sekä kielentutkimuksen eri aloilta että journalismin tutkimuksesta. Käytän työssäni muun muassa keskusteluanalyysin ja kognitiivisen kielentutkimuksen metodeita. Hyödynnän myös uutisoppikirjoja sekä kulttuurisen uutistutkimuksen traditiota, joka painottaa tv-uutisten narratiivista luonnetta. Lisäksi vertailen tv-uutisten metakieltä suhteessa tv-keskustelujen metakieleen. Viitekehykset eroavat osin selvästi toisistaan, mutta yhteistä niille on näkemys, jonka mukaan kielellisen aineksen tarkastelussa on ensisijaisesti kyse merkityksestä. Tavoitteeni ei ole esitellä yhtäkään teoriaa perin pohjin, vaan hyödynnän eri metodeita siten, että saan kustakin tarkastelemastani kielenpiirteestä mahdollisimman paljon irti. Analyysissa tukeudun myös morfologian ja syntaksin käsitteisiin. Työni punainen lanka on siis tutkia tiettyä ilmiötä tietyssä genressä: tutkin, kuinka tv-uutisissa puhe suunnataan katsojalle ja kuinka hänelle tarjotaan samastumismahdollisuus.

1.3 Työn rakenne

Työni etenee niin, että luvussa kaksi käsittelen uutista yleisesti sekä uutistutkimuksen perinnettä. Alaluvuissa tarkastelen tv-uutisia omana genrenään sekä tv-uutisten kielelle tyypillisiä piirteitä. Lisäksi esittelen Ylen tv-uutisten 60-vuotista historiaa ja sen nivoutumista kulloiseenkin yhteiskunnalliseen tilanteeseen.

Luvussa kolme esittelen aineistoni ja tarkastelen Ylen pääuutislähetyksen rakennetta. Huomioin myös rakenteessa vuosien varrella tapahtuneet muutokset ja tarkastelen, kuinka ne ovat vaikuttaneet uutislähetyksen sisältöön.

Luku neljä puolestaan keskittyy tutkimukseni teoriataustaan ja käyttämiini metodeihin. Yksityiskohtaisemmin selvitän kulloistakin metodia luvussa viisi aina sen kielenpiirteen yhteydessä, johon sitä hyödynnän. Luku viisi keskittyy siis aineiston analyysiin. Etenen siinä katsojalle suunnatuista tervehdyksistä ja kehotuksista niihin keinoihin, joilla katsojaa kuljetetaan aiheesta toiseen ja joilla lähetyksen kulkua hänelle selvennetään. Tämän jälkeen tarkastelen, millainen paikka katsojalle rakentuu monikon ensimmäisen persoonan ja epäsuoran henkilöön viittaamisen kautta. Viimeisessä alaluvussa osoitan, kuinka myös uutistenlukijan ja toimittajien keskinäinen keskustelu on suunnattu katsojalle.

Kuudes luku kokoaa yhteen tutkimuksen annin ja tarkastelee tuloksia suhteessa tv-uutisten eri vuosikymmeniin. Pohdin siinä myös mahdollisia jatkotutkimuksen aiheita.

1.4 Tv-uutisten katsoja

Toisin kuin tavallisessa kasvokkai keskustelussa, tv-lähetyksen katsoja ei voi reaaliaikaisesti vastata hänelle osoitettuun puheeseen. Tästä huolimatta uutistenlukijan ja toimittajien katsojaan kohdistamassa puheessa on dialogisia piirteitä. Tv-uutisilla on siten ajateltu vastaanottajansa, jolle puhutaan ikään kuin hän olisi tilanteessa läsnä. Dialogisuusajattelua sanomalehtitekstiin on fennistiikassa soveltanut Makkonen-Craig (2005). Hänen mukaansa vuorottelun puuttuminen ei tarkoita, etteikö monologiksi mielletty teksti voisi muistuttaa dialogia joissakin suhteissa (mts. 26, 67).³

Jokaisella tekstillä on tietysti aina kuviteltu vastaanottajansa. Tekstin tuottaja ottaa sanoman muotoilussaan huomioon tuon vastaanottajan tietomäärän ja hänen kompetenssinsa. Myös tv-uutiset genrenä määrittelee niitä käytäntöjä ja normeja, joiden mukaan puhe katsojalle rakennetaan. Hietalan (1996: 63) mukaan tv-uutisten katsojalle suunnatulla puheella pyritään luomaan yhteinen todellisuus ja metataso, jolla katsojan ja puhuttelijan näkökulmat yhtenevät. Jotta tämä saavutettaisiin, katsojan on puolestaan hyväksyttävä hänelle suunnattu puhe ja siihen sisältyvät implikaatiot (Fowler 1991: 57, 232). Kyse on yhteistyöstä: uutistenlukija ja toimittajat kutsuvat mukaansa ja kuljettavat läpi lähetyksen, katsoja taas tempautuu kuljetettavaksi.

Tv-uutisista, hyvää iltaa.

2 Uutinen

Sanakirjamääritelmän mukaan *uutinen* on jotakin varsin äskettäin tapahtunutta ja yleisesti kiinnostavaa asiaa koskeva tieto, kuvaus tai selostus (KS). Journalismissa *uutisella* on kuitenkin oma erityinen merkityksensä, ja sillä tarkoitetaan tiettyä juttu- tai ohjelmatyyppiä (Bruun – Koskimies – Tervonen 1986: 11). Uutistoiminta nykyisessä mielessä syntyi 1800-luvun jälkipuoliskolla lennättimen käyttöönoton ja painotekniikan uudistumisen myötä (mts. 53).

Perinteisen näkemyksen mukaan uutiset sitoutuvat journalismin muodoista voimakkaimmin aktuaalisuuteen ja faktuaalisuuteen (Bruun ym. 1986: 52). Uutisjournalismin esitystapa on realistinen, eikä kertoja tuo itseään esiin tai ota suoraan kantaa tapahtumiin. Todellisuus ikään kuin kertoo itse itsestään. Epävarmat, uudet tai kiistanalaiset seikat pannaan uutistoimijoiden, asiantuntijoiden ja asianosaisten suuhun. (Kunelius 2003: 226.) Ihmiset ovatkin oppi-

³ Dialogisuudesta tarkemmin ks. Makkonen-Craig 2005: 25–29.

neet edellyttämään uutisilta juuri luotettavan tuntuksia, auktorisoituja ja yleistettyjä kuvauksia maailmasta (mts. 230).

Uutisen keskeinen ihanne on objektiivisuus: uutiselta odotetaan puolueetonta selvitystä tapahtuneesta ilman toimittajan omia mielipiteitä (Kalliokoski 1996: 37). White (2000: 382) tarkentaa objektiivisuuden velvoitetta jakamalla sen kolmii: neutraaliuden periaatteen mukaan toimittajan tulee pidättäytyä omien mielipiteidensä, arvioidensa ja tunteittensa ilmaisemisesta; tasapuolisuuden periaatteen mukaan erilaiset näkökulmat tulee sisällyttää juttuun; ja luotettavuuden periaatteen mukaan uutislähteiden tulee olla luotettavia ja päteviä.

Objektiivisuuden vaade on käytännössä mahdoton täysin toteuttaa. Absoluuttista totuuttahan ei ole olemassa, vaan toimittaja konstruoi todellisuutta omilla valinnoillaan. Se, mitä pidämme neutraalina, puolestaan riippuu sosio-kulttuurisesta kontekstistamme eli siitä, minkä yhteisön jäsenenä me kieltä käytämme (Kalliokoski 1996: 77). Uutista voikin pitää kulttuurisesti muodostuneena konstruktiona (Seppälä 2003: 11).

Pietilän (1995c [1993]: 109) mukaan uutinen on yhtäältä oma diskurssinsa ja toisaalta ”diskurssien diskurssi” eli eräänlainen sulatusuuni, jossa eri tahojen kertoma muokataan uutiseksi (ks. myös Seppälä 2003: 13). Näkemys edustaa kulttuurista uutistutkimusta. Toimittajan laatima uutinen koostuu erilaisista lähdemateriaaleista, diskursseista, jotka toimittaja tulkitsee ja sitoo yhteen ja joita toimittaja mahdollisesti arvioi ja kommentoi. Tästä seuraa, ettei aina ole helppoa tai mahdollistakaan erottaa, kenen puheista tai diskurssista kulloinkin on kyse. (Seppälä 2003: 13.)

Muodoltaan uutinen on niin vakiintunut, että se on helppo tunnistaa sanomalehdestä ja television ohjelmatarjonnasta. Tiukasti sitä kuitenkin on vaikea määrittellä, sillä näkemys siitä, mikä on uutinen, on vaihdellut eri aikakausina. ”Uutinen muotona on sidottu kulttuuriin, konventioihin ja konteksteihin, ja sellaisena se on myös muuttuva”, Seppälä (2003: 29–30) kiteyttää.

2.1 Tv-uutiset genrenä

Tarkastelen tv-uutisia itsenäisenä lajityyppinään, genrenä, joka eroaa niin sanomalehti-, radio- kuin internetuutistakin. Käytän rinnakkain termejä *genre*⁴ ja *tekstilaji* – oleellista on tunnistaa tv-uutiset omaksi itsenäiseksi ”lajikseen”, jolla on omat käytäntönsä ja joka on vuorovaikutuksessa katsojan kanssa. Tekstilajin määrittelyssä on tarpeen huomioida niin tekstin rakenne, konteksti kuin diskurssiyhteisökin (Mäntynen 2006: 62).

⁴ Tarkemmin genrestä ja sen lähikäsitteistä ks. esim. Mäntynen – Shore – Solin 2006. Genren käsitteestä uutistutkimuksessa ks. esim. Ridell 1994, 1998.

Tekstilaji on sosiokulttuurinen käsite. Tietyn tekstilajin suosimat sanastolliset, kieliopilliset ja tekstuaaliset valinnat ovat muotoutuneet kulttuurisesti osana sosiaalisia käytäntöjä. (Kalliokoski 2006: 240.) Journalistinen genre voidaan määritellä niiksi konventioiksi, säännöiksi, normeiksi ja odotuksiksi, jotka tekstin tuottaja ja vastaanottaja jakavat (Ridell 1990: 40). Suhteessa lukijaan – minun tutkimuksessani katsojaan – genre kuvaa lukijan tekstiin kohdistamia oletuksia ja odotuksia (Reunanen 1991: 40–41). Kun katsoja tunnistaa tv-uutiset juuri tv-uutisiksi, tv-uutisten genreen liittyvät säännöt aktivoituvat hänen mielessään.

Tv-uutisten erityispiirre on tietysti liikkuva kuva, joka vie katsojan ikään kuin omakohteisesti kokemaan uutistapahtumia. Seuranaan katsojalla on uutistenlukija ja toimittajat, jotka samalla selittävät tilannetta. Hietalan (2007: 127) mukaan tv-uutisten suosio perustuu juuri tähän kaksitasoisuuteen: puhe vetoaa älyyn ja informaation tarpeeseen, kun taas insertti eli uutisjuttu koskettaa tunteita.

Tv-uutislähetys eroaa sanomalehdestä ja internetuutisista lineaarisella kerronnallaan. Kun tekstimuotoisen uutisen lukija voi vapaasti valita, mitkä uutiset hän lukee ja missä järjestyksessä, tv-uutisten katsoja seuraa ennalta rakennettua reittiä tietyssä järjestyksessä ja tietyn ajan verran. Tämä lineaarisuus johtaa Hietalan mukaan väistämättä kerrontaan, jossa on sisäkkäisiä kerrontatasoja. (Hietala 2007: 98.) Tv-uutisten kerronnallista rakentumista käsittelen tarkemmin kohdassa 4.1.

Seuratessaan tv-uutisia katsoja siirtyilee kolmen tilan välillä. Katsomistilanteesta kuljetaan uutisstudioon ja sieltä jutuissa esittäytyvään maailmaan. (Pietilä 1995d: 173.) Pietilän mukaan tutut rituaalit helpottavat siirtymistä ja luovat turvallisuuden tunnetta: lähetyksen alussa nähty uutistunnus kuljettaa kotoa uutisstudioon, missä katsoja kohtaa tutun uutistenlukijan tutuissa lavasteissa (mp.). Lähetyksen aloittavilla ja lopettavilla uutistunnuksilla myös osoitetaan tv-uutisgenren rajat (Ridell 1998: 130).

Televiouisille on tyypillistä ihmiskeskeisyys: uutisaiheet esitetään faktojetteloita mieluummin yksittäisten ihmisten kautta (Hietala 2007: 95). Tv-uutisten tunteellisuutta tutkineen Solowjevin (2007: 83–84) mukaan uutiset ovat muuttuneet aiempaa ihmisläheisimmiksi vuosien 1987 ja 2007 välillä. Ihmisläheisyys toteutuu kuljettamalla katsojaa yksityisen kautta yleiseen ja jälleen takaisin yksityiseen. Jutun alussa siis esitellään yksityistapaus, minkä jälkeen kerrotaan faktat ja haastatellaan asiantuntijoita. Jutun lopussa palataan vielä jo esiteltyyn tapaukseen. (Mts. 73.) Entistä useammin tv-uutisissa myös haastatellaan tavallisia ihmisiä. Seppälän (2003: 193–194) mukaan tavallisten ihmisten määrä uutisissa lisääntyi voimakkaasti 1990-luvun alussa.

Televisio on ensisijaisesti tilanneväline, joka pyrkii radion tavoin kertomaan, mitä uutta on tapahtunut. Iltaisin tilannekeskeisyys kuitenkin vähenee ja television luonne painottuu ko-

koavaksi uutisvälineeksi sanomalehden tavoin. (Huovila 2001: 41, 159.) Illan pääuutislähetys kokoaa yhteen päivän tärkeimmät uutiset ja myös taustoittaa niitä lyhyitä sähkölähetysiä enemmän. Kun päivän aiemmissa lähetyksissä uutisen kärkeen nousee herkästi uusiin tieto kehittyvästä aiheesta, pääuutislähetyksessä tapahtuneesta pyritään rakentamaan kokonainen kertomus alkuineen, keskikohtineen ja loppuineen. (Heino 2007.)

Suomalaiset luottavat vahvasti Ylen uutisiin. Vuonna 2019 toteutetun kyselytutkimuksen mukaan Ylen tv-uutiset ja verkkouutiset olivat kaksi Suomen luotetuinta uutistoimijaa.⁵ Suomalaisen luottamus yleisradiosa uutisiin on korkealla myös kansainvälisesti. Oxfordin yliopiston Reuters-instituutin toteuttamassa tutkimuksessa kävi ilmi, että suomalaiset luottavat Ylen uutisisältöihin enemmän kuin muiden tutkimuksessa mukana olleiden seitsemän eurooppalaisen maan kansalaiset luottavat omiin yleisradioyhtiöihinsä.⁶

Suomalaiset pitävät tv-uutisissa tärkeänä luotettavuutta, totuudellisuutta ja objektiivisuutta. Lisäksi television uutisilta odotetaan kotimaan uutistarjontaa, asiallisuutta, tavalliselle ihmiselle läheisiä aiheita, nopeutta, joustavuutta ja suoria lähetysiä. (Arteva 2005.)

Tavallisesti uutiskriteereinä pidetään muun muassa tapahtuman suurta mittakaavaa ja merkittävyyttä (esim. Bruun ym. 1986: 59). Hietala (1996: 70–72) listaa seitsemän kriteeriä, joiden perusteella aihe nostetaan tv-uutisiin. Tuoreus, kansallinen näkökulma, uutisen jatkuvuus (kesken oleva uutiskertomus seurataan loppuun), eliittikeskeisyys, henkilökeskeisyys, negatiivisuus ja muutoksen havaittavuus vaikuttavat Hietalan mukaan uutisvalintoihin (mp.).

Televisiossa kuvan merkitys korostuu. Lähetykseen valitaan herkemmin sellainen aihe, josta on tarjolla hyvää kuvaa, kuin aihe, jonka kuvittaminen on vaikeaa (Arteva 2005; Bruun ym. 1986: 211). Ylen uutiskriteerit ovat vaihdelleet eri vuosikymmeninä: tästä lisää tv-uutisten historiaa käsittelevässä alaluvussa 2.3.

2.2 Tv-uutisten kieli

Välineenä televisio asettaa raameja uutisten kielelle. Yleisön tulee ymmärtää sisältö yhdellä kuulemisella eikä katsoja voi tarkistaa, mitä uutisessa kerrottiin aiemmin. Tästä syystä tv-uutisissa suositaan lyhyitä virkkeitä. Lauserakenteet noudattelevat puhuttua kieltä, eikä yhteen lauseeseen ehdeta kovin paljon yksityiskohtia. (Heino 2007: 2.)

⁵ https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kertomus/Documents/K_6+2020.pdf

⁶ <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2019/09/10/reuters-instituutin-raportti-eurooppalaisten-yleisradioyhtioiden-uutisisallot>; <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/our-research/old-educated-and-politically-diverse-audience-public-service-news>

”Yleisradion television uutistoimituksessa pyritään käyttämään moitteetonta, puhuttua yleiskieltä”, kirjoittaa pitkään uutistenlukijana toiminut Arvi Lind (Kielikello 1/1996). Lindin mukaan tv-uutislähetysten sisällä on pari kolme kielen tasoa. Sähkeissä ja juonnoissa suositaan kohtalaisen ylätyylisiä sanavalintoja, kun taas juttujen ja kommenttien teksteissä voidaan käyttää arkityylisiä ilmaisuja ja sanoja. (Mp.) Persoonallisia sävyjä saattaa sisältyä muihin uutismuotoisiin sanomiin kuin sähkeisiin (Bruun ym. 1986: 54).

Uutisten kieli on lukupuhentaa eli kirjoitettua tekstiä, joka luetaan. Radiokieltä tarkastelleen Paanasen mukaan kuulijat odottavat uutisilta virallisempaa kieltä kuin muilta ohjelmilta (Paananen 1996: 531). Tuloksen voi olettaa pätevän myös tv-uutisiin. Tv-uutisten sähke eroaa radion sähkeestä lähinnä siinä, että se on radiosähkettä lyhyempi. Koska televisiossa kuva kilpailee tekstin rinnalla katsojan huomiosta, tv:n sähke kirjoitetaan kuvaa lyhyemmäksi. (Heino 2007: 23–24.)

Tv-uutisen sähkeen ja juttua pohjustavan juonnon aloituslauseella on samankaltainen tehtävä kuin lehtijutun otsikolla: se kertoo, mitä on tapahtunut tai mistä on kyse. Sähköisessä mediassa aloituslauseen tulee vastata kysymykseen ”kuka” ja ”mitä”. Seuraavaksi kerrotaan yleensä ”missä” ja ”milloin” ja vasta sen jälkeen ”miten” ja ”miksi”, jos tästä on tietoa. (Heino 2007: 2–3.) Sähköiset uutisvälineet eli televisio, radio, internet ja teksti-tv pystyvät kertomaan, mitä on juuri tapahtunut, tapahtumassa tai tapahtumaisillaan. Tämän vuoksi niissä käytetään lehtitekstiä enemmän preesensia ja perfektiä. Heinon mukaan aloitusvirkkeessä käytetään perfektiä arkipuheen tapaan. Imperfektiin siirrytään, kun aletaan kertoa yksityiskohtaisesti tapahtuneesta. (Mts. 5–6.) Ulkomaita koskevat sähkeet puolestaan aloitetaan usein maan nimellä tai muulla maantieteellisellä käsitteellä uutisen paikallistamiseksi (mts. 11).

Tv-uutisissa vältetään toimittajan esittämiä suoria sitaatteja, sillä lainausmerkit eivät kuulu puhutusta tekstistä (Heino 2007: 10). Usein toimittajan kertomille lainauksille ei toki ole tarvettakaan, sillä haastateltavan omalla äänellään kertoma kommentti voidaan sisällyttää juttuun. Myös toimittajan katsojalle esittämät kysymykset ovat ongelmallisia, sillä katsoja luulee kuuntelevansa faktoja (mts. 10). Katsojalle suunnattu kysymys esiintyy aineistossani vain kerran, itsenäisyyspäivänä 1977, ja silloinkin sitä voidaan pitää retorisenä. *Ja mitä muutakaan Suomen itsenäisyys on kuin jokapäiväistä arkitodellisuutta itsenäisessä Suomessa ansioineen ja puutteineen?* Jutun päättävä interrogatiivi haastaa katsojan pohtimaan, jakaako tämä toimittajan näkemyksen. Retorinen kysymys preferoikin jälkijäsenekseen samanmielisen reaktion (Halonen 1996: 192–193).

Tv-uutisissa suurin osa lauseista on indikatiivissa olevia deklaratiiivi- eli väitelauseita. Väitelauseen ensisijainen tehtävä on kuvata asiaintiloja (ISK 2004: § 887), mikä toteutuukin uuti-

sisä: jokin on jotakin. Seppälän (1998: 84–85) mukaan tv-uutisissa asiat esitetään varmoina ja niissä on vain vähän modaalisuutta. Jopa arvioita kerrotaan ilman modaalisia ilmaisimia, joista kävisi ilmi puhujan suhtautuminen ja asenne asiaa kohtaan. Seppälän mukaan ”tässä näkyy uutisiin ja uutistoimittajien itseymmärrykseen sisäänrakennettu uutisen keskeinen ominaisuus: uutinen on totta”. Vähäinen modaalisuus selittynee osaksi myös uutisjutun lyhyellä kestolla. Kaikkea ei voi mahduttaa mukaan yhteen juttuun ja katsojan oletetaan seuraavan tiedotusvälineitä. (Mp.)

Lindin (1996) mukaan tv-uutisten kieltä rasittavat myös määritekasaumat, lauseenvastikkeet ja substantiivivauti. Tämä johtuu virkakielen vaikutuksesta ja osin ajanpuutteesta, hän arvioi. Varsinaisia kielioppivirheitä uutistoimittajien teksteissä ei juuri ole. (Mp.)

2.3 Ylen tv-uutiset eri vuosikymmenillä

Yleisradio on julkisen palvelun yleisradioyhtiö, jonka pääomistaja on Suomen valtio ja jonka toiminnasta säädetään laissa. Yhtiön ylin päättävä elin on eduskunnan valitsema hallintoneuvosto. (Yle.fi.)

Yleisradiotoiminta alkoi Suomessa 1920-luvun alussa. Alusta pitäen yhtiön velvoitteisiin lukeutui uutisten välittäminen, mikä toteutettiin lukemalla Suomen Tietotoimiston STT:n uutisia radiossa. (Yle Uutiset 2008.) Myös ensimmäiset tv-uutiset perustuivat STT:n uutisiin. Ensimmäinen uutislähetys esitettiin silloisessa Suomen Televisiossa tiistaina 1.9.1959 kello 20.45. Tv-uutisista haluttiin puolueeton uutistenvälittäjä Suomen mediakentälle, missä suuri osa sanomalehdistä oli poliittisesti sitoutuneita. Virallisen Yleisradion ja puolivirallisen STT:n katsottiin toimivan tv-uutisten yhteiskunnallisen neutraaliuden takaajina ja valvojina. (Pernaa 2009: 11, 16–17.)

Pernaa tarkastelee Ylen tv-uutisten 50-vuotishistoriikissa television uutistoimintaa eri vuosikymmenillä ja liittää televisiouutiset poliittiseen, kulttuuriseen ja yhteiskunnalliseen kontekstiin. Näen tämän hyödyttävän omaa tutkielmaani ja esittelen seuraavaksi uutistoiminnan vaihteita eri vuosikymmenillä perustuen Pernaan kirjaan.

Alkuvuosina tv-uutiset hakivat vielä muotoaan, mutta pääjohtaja Eino S. Revon kaudella vuonna 1965 uutistoimintaa alettiin kehittää voimakkaasti. Tv-uutisten omaan uutistenhankintaan panostettiin, ja toimitus laajeni. Haastattelujen tempo alkoi vähitellen kiihtyä, ja toimittajat uskaltautuivat tekemään lisäkysymyksiä ja tarvittaessa keskeyttämään haastateltavan. Aiempaa ärhäkämmät jutut alkoivat yleistyä vuosikymmenen lopulla, ja toimittajien ammattitaito parani. (Pernaa 2009: 18, 32–34, 90, 97, 116.) Ulkomaan uutisointi oli ajan lempilapsi, ja uutisoitavaa

riittäkin Vietnamin sodan, Israelin ja arabimaiden konfliktien, Biafran kriisin ja Prahan miehityksen vuoksi. Kirjeenvaihtajat toimittivat uutisiin puhelinraportteja, ja juttuja kuvitettiin kansainvälisen kuvavaihdon kuvilla. Uutistaustoja tai kommentoivia osuuksia ei sen sijaan juuri tehty. (Mts. 98–99, 102.)

Pernaan mukaan 1970-luvulle tultaessa Ylessä tasapainoitiin länsimaisten kriteereiden ja Neuvostoliitolle mieleisen uutisoinnin välillä. Samaan aikaan, kun radikaalit nuoret hakeutuivat puoluetoimintaan, erityisesti taistolaisliikkeeseen ja sosiaalidemokraatteihin, Yleisradiokin siirtyi entistä selvemmin poliittisen kontrollin ja puoluemiesten aikaan. (Mts. 109, 115–116.) Erkki Raatikaisen pääjohtajakaudella vuonna 1972 hyväksyttiin uusi ohjelmatoiminnan säännöstö, jonka myötä uutiskriteerit muuttuivat. Tavallisen kansalaisen sijaan uutisissa haastateltiin lähes yksinomaan asiantuntijoita ja poliitikkoja. Yhteiskunnalliset aiheet nousivat uutisiin, ja 1960-luvun vakioaiheet – rikosuutiset, onnettomuudet ja tulipalot – olivat pannassa. (Mts. 124–125, 146.) ”1970-luvun uutislähetykset täytyivät valistushenkisistä viranomaistiedotusta muistuttavista pitkistä jutuista”, Pernaa kirjoittaa (mts. 395).

Politisoituneella vuosikymmenellä puolueiden ote Yleisradiosta näkyi erityisesti johtajavalinnoissa. Yleisradio oli eduskunnan hallinnassa, ja sen johto valittiin eduskunnan voimasuhteiden mukaan. Uutistoimituksen rekrytoinneissa puolueen jäsenkirjalla ei ollut yhtä suurta merkitystä, mutta uutistoimittajat valitsi yhtiön johtokunta moniportaisen menettelyn jälkeen. Pernaan mukaan rekrytoinneissa näytti olleen pyrkimykseenä pitää taistolaiset toimituksen ulkopuolella. (Mts. 125, 133.) Vappu-uutisoinnissa keskityttiin vasemmiston puheisiin, ja ne valtasivat suurimman osan pääuutislähetyksestä. Vapun 1977 lähetys nousi jopa julkiseen keskusteluun, mitä käsittelen luvussa 3. Punaisen vappu-uutisoinnin vastapainona vuoden 1977 itsenäisyyspäivää odotettiin isänmaallisissa merkeissä. Pernaan mukaan Suomen tuleva 60-vuotisjuhla oli uutislähetyksissä esillä jo pitkään ennen merkkipäivää ”suorastaan yllättävänkin konservatiivisessa sävyssä”. (Mts. 153–154, 187.)

Televisiouutisten yhteiskunnallinen rooli alkoi kasvaa 1960-luvun puolivälissä, ja 1970-luvun alussa päälähetys rikkoi miljoonan katsojan rajan. Pian tavoitettiin jo kaksi miljoonaa, ja vuosikymmenen lopulla Yleisradion pääuutislähetyksellä oli 2,5 miljoonaa katsojaa. (Mts. 394–395.)

1980-luvun alussa uusi journalistinen kulttuuri löi läpi uutis- ja ajankohtaisohjelmissa, ja Yleisradiossa siirryttiin kohti klassista uutiskäsitystä. Onnettomuudet, rikokset ja erilaiset seremoniat mahtuivat jälleen uutisiin. Myös kulttuuriaiheita käsiteltiin. Jo 1970-luvun lopulla uutisen kiinnostavuutta oli alettu pitää uutiskriteerinä, ja vuosikymmenen vaihduttua uusi toimittajasukupolvi alkoi tehdä juttuja valtaeliitin kähminnöistä, lahjonnasta ja puoluerahoista. Nousu-

kautta elävässä Suomessa riittikin uutisaiheita. Otteiden koveneminen ei miellyttänyt poliitikkoja, ja presidentti Mauno Koivisto otti voimakkaasti etäisyyttä Yleisradioon. (Mts. 162, 203, 218, 221 – 222, 230.)

Uutiskilpailu käynnistyi, kun MTV aloitti lähetyksensä syyskuussa 1981. Tämä vauhditti Ylen alueellisen uutistoiminnan kehittämistä, ja uusia aluetoimittajia palkattiin eri puolille maata. Valtakunnallisiin uutisiin saatiin siten aiempaa enemmän juttuja maakunnista. (Mts. 145.)

1980-luvun kulutusjuhla hiipui vuosikymmenen vaihteessa, ja 1990-luvun alkuvuosina sekä maailman tapahtumat että Suomea koetteleva lama vyöryivät uutisiin. Tapahtumavyöry tarkoitti tv-uutisissa ylimääräisiä lähetyksiä ja kirjeenvaihtajien määrän lisäämistä. Toimittajia lähetettiin ulkomaille raportoimaan paikan päältä, ja tunnelmien välittäminen vei sijaa syvälliseltä analyysilta. Neuvostoliiton hajoamisen, eurooppalaistumisen ja lamasta nousun lisäksi 1990-luvun uutisaiheiksi tulivat poliitikkojen yksityiselämän käänteet. (Mts. 281, 284, 396.)

Poliittisten puolueiden ote Yleisradion johdossa hellitti hieman, kun yhtiön johtajapaikkoja ei 1990-luvulla enää jaettu eduskuntapuolueiden voimasuhteiden mukaan. Ohjelmatoiminnan johtajat valittiin yhä poliittisin mandaatein, mutta ”siistimmin” (Mts. 292.)

Uuden vuosituhannen myötä Ylellä aloitettiin ympärivuorokautinen uutisseuranta. Digitaalisen YLE24-uutiskanavalla lähetettiin uutisia tasatunnein, tekstiuutisia taas päivitettiin koko ajan. Mediamurros voimistui internetin roolin kasvaessa ja internetin noustessa kolmanneksi täysipainoiseksi välineeksi television ja radion rinnalle. Vuosikymmenen puolivälissä yhteistyötä eri välineiden ja toimitusten välille tiivistettiin, ja vuonna 2007 Yleisradion oma uutistoimisto aloitti toimintansa. Oli tullut aika luopua STT:stä. (Mts. 349, 359, 364.)

2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä erilaiset katastrofit, kuten WTC-iskut Yhdysvalloissa, Aasian tsunami ja koulusurmat kotimaassa, tulivat uutisiin. Ajalle kuvaavaa oli internetin vauhdittaman journalismin nopeus ja heittäytyminen päivän suurimpaan uutistapah-tumaan, Perna arvioi (mts. 372). Kun vielä 1990-luvulla television vahvuus muihin uutisvälineisiin nähden oli ylivoimainen nopeus ja reagointikyky, 2000-luvulla televisio näyttäyty hitaana internetiin verrattuna. Tv-uutisilla on kuitenkin yhä valtinsa mediamurroksessakin. ”Toimitus on valinnut journalistisen prosessin kautta kaiken saatavilla olevan tiedon massasta tiettyyn kellonaikaan esitettävään uutislähetykseen mahtuvan otoksen verran tärkeinä pidettyjä uutisia”, Perna kirjoittaa (mts. 396).

2010-luvun kynnyksellä Ylen uutistoiminta nousi mediakeskusteluun, kun kaupallinen media kritisoi Ylen panostusta internetuutisiin. Mediataistelu oli suomalaisittain ärhökkää, ja sekä kaupallinen media että Yleisradio käyttivät uutisiaan sanomansa välittämiseen. Sanomalehdistö esimerkiksi julkaisi kyselytutkimuksia kansalaisten kriittisestä suhtautumisesta me-

diamaksuun, kun taas Yle seurasi tarkasti lehdistön keskittymistä maakunnissa ja lehtiyhtiöiden odotuksia parempia tuloksia keskellä taantumaa. (Mts. 365.)

Pernaan kirjan aikajana ulottuu vuoteen 2009, jolloin se julkaistiin. 2010-luvulla mediakilpailu on kasvanut entisestään, mutta toisaalta tiedotusvälineet ovat myös tiivistäneet yhteistyötään. Katsojalukujen valossa Ylen tv- uutisten suosio on mediamurroksesta huolimatta säilynyt. Lokakuun 2020 puolivälissä viikon kolmesta katsotuimmasta ohjelmasta kaksi oli Yleisradion pääuutislähetystä (finnpanel.fi).

3 Aineisto

Ja täällä se sitten jatkuu.

Aineistoni koostuu neljästätoista Yleisradion tv-uutislähetyksestä vappu- ja itsenäisyyspäivältä. Pääsääntöisesti uutislähetymiä on kaksi kultakin vuosikymmeneltä, ensimmäiset vuodelta 1967 ja viimeiset vuodelta 2017.

Tarkasteluvuosiksi valikoituivat vuodet 1967, 1977, 1987, 1997, 2007 ja 2017, sillä näiden vuosien lähetykset ovat – mahdollisesti itsenäisyyden juhluvuoden ansiosta – parhaiten taltioituina Ylen arkistossa. 1970-luvulta ei ole säilynyt kokonaisia lähetymiä, minkä vuoksi täydensin aineistoa vuoden 1975 uutisilla. Koska tavoitteeni on huomioida mahdolliset muutokset vuosien välillä, oli tärkeää saada suunnilleen yhtä paljon aineistoa jokaiselta vuosikymmeneltä. Vuoden 1977 naapurivuodet 1976 ja 1978 eivät tulleet kyseeseen, sillä vappua 1976 ei ole arkistoitu ja itsenäisyyspäivän 1978 materiaali on pelkkää kuvanauhaa ilman toimittajan puhetta. Systemaattisesti Yleisradio on arkistoinut kokonaisia uutislähetymiä vasta vuodesta 1984 (Malhotra 2002: 24).

1980-luvulta lähtien aineistoni on kello 20.30 alkavia pääuutislähetymiä. Vuosien 1975 ja 1977 uutiset ovat niin ikään päälähetyksistä, mutta ne lähetettiin puolta tuntia myöhemmin kello 21. 1960-luvulla 15 minuutin iltauutiset tulivat kello 18.15 ja 21.15. (Pernaa 2009: 78, 140, 152.) Näistä valitsin aikaisemmat lähetykset, sillä niissä materiaalia on enemmän. Olen litteroinut lähetykset sanatarkasti. Ulkopuolelle olen jättänyt ei-kielelliset ilmiöt, kuten sävelkulun ja sisäsihtämyksen, sillä niillä ei ole tutkimuskohteeni kannalta merkitystä.

3.1 Pääuutislähetysten rakenne

Tekstin kokonaisrakenne on yksi keskeinen kriteeri määriteltäessä tekstilajia (Mäntynen 2006: 42–44). Tästä näkökulmasta tv-uutiset näyttävät hyvin yhtenäisenä tekstilajina, sillä kuudelta vuosikymmeneltä koostuva aineistoni on rakenteeltaan pysynyt hyvin samanlaisena. Pääuutislähetys koostuu alku- ja lopputervehdyksestä, sähköistä, jutuista ja niiden juonnoista sekä säästä. Usein mukana on viittaus urheilu-uutisiin tai lyhyesti kerrottuja urheilutuloksia. Tavallista on myös viitata illan myöhempään lähetykseen. 1980-luvulta lähtien katsoja johdatetaan uutisiin yhden tai kahden lauseen mittaisten otsikoiden avulla. Vappuna 1987 myös lähetyksen lopussa kerrataan lyhyesti illan tärkeimmät aiheet. Sen sijaan 1990-luvulla arkilähetyksiin tulleita väliotsikoita aineistossani ei ole, sillä vappuna ja itsenäisyyspäivänä päälähetys on arkea lyhyempi, noin viidentoista minuutin mittainen viikonloppulähetys. Poikkeuksen tekee jälleen vapun 1987 uutislähetys, jonka pituus on lähes 30 minuuttia. Pääuutislähetys rakentuu siis näin:

- 1) Utistunnus
- 2) Alkutervehdys
- 3) (Otsikot)
- 4) Sähköitä, juontoja, juttuja
- 5) Sää
- 6) (Urheilusähkeet / viittaus urheiluun)
- 7) (Yhteenveto otsikkoina)
- 8) (Viittaus illan myöhempään lähetykseen)
- 9) Näkemiin
- 10) Utistunnus

Aineistoiesimerkeissäni olen numeroinut sähköet (s), jutut (j) ja juonnot (ju) sen mukaan, missä järjestyksessä ne ovat lähetyksessä. Esimerkiksi merkintä (i67, 1s) viittaa vuoden 1967 (67) itsenäisyyspäivän (i) lähetyksen ensimmäiseen aiheeseen, joka kerrotaan sähköenä. Merkintä (v07, 2j) puolestaan viittaa vapun (v) 2007 (07) lähetyksen toiseen aiheeseen, joka on jutun muodossa. Juonnoilla ja jälkijuonnoilla (jj) on sama aihenumero kuin jutulla, johon ne liittyvät.

Uutisaiheiden järjestykseen vaikuttaa niiden merkittävyys. Huovilan (2001: 9) mukaan tärkeimpien juttujen perillemeno pyritään varmistamaan sijoittamalla ne juttuketjun alkuun. Ulkomaan uutiset tulevat usein peräkanaa. Pietilän (1995d: 93) mukaan ulkomaan uutiset on tapana niputtaa yhteen ja paketti sijoitetaan lähetyksessä niin, että sitä ennen ja sen jälkeen tulee kotimaan uutisia. Aineistoni tukee Pietilän huomiota: vain uutisarvoltaan huomattavan merkittävä uutinen – sadan epäillään kuolleen lentoturmassa Siperiassa – rikkoo pakettisijoittelua, ja se kerrotaan itsenäisyyspäivänä 1997 jo lähetyksen alussa.

Sähköet ovat lyhyitä selvityksiä, joita uutisoppikirjoissa kuvataan kärjellään seisovalla kolmiolla (ks. esim. Bruun ym. 1986: 151). Tärkein tieto – mitä, missä, milloin – on sähköen

alussa, minkä jälkeen kerrotaan uutisarvoltaan vähemmän tärkeät asiat. Uutistenlukija lukee sähkeen, joka useimmiten kuvitetaan liikkuvalla kuvalla. Aineistoni ensimmäisten vuosikymmenten sähkeissä käytetään myös still-kuvia, ja joskus uutistenlukija lukee sähkeen ilman kuvitusta. Näin tapahtuu etenkin onnettomuus uutisten kohdalla. Tv-uutisia vuosina 1980–2000 tarkastellaan Malhotran (2002: 51) mukaan sähkeen pituus on yleensä 25–30 sekuntia eikä kestossa juuri ole eroa vuosien välillä. Tämä pitää paikkansa myös minun aineistossani: suurin osa sähkeistä asettuu tuolle aikavälille ja vain muutaman kerran sähke on tätä viitisentoista sekuntia pidempi tai lyhyempi. Pitkiä sähkeitä ei käytetä, sillä ne pysäyttävät lähetyksen ja vaikeuttavat uutisten seuraamista (Bruun ym. 1986: 214).

Uutistenlukija lukee myös uutisjuttua edeltävän juonnon sekä jälkijuonnon, jolla kommentoidaan juuri esitettyä juttua. Jälkijuonnot ovat aineistossani harvinaisia, ja niitä esiintyy vain kahdesti. Juonto johdattaa katsojan juttuun ja kertoo sen perusidean. Juonto on sähkettä lyhyempi, keskimäärin 17 sekuntia, eikä pituudessa ole suuria vaihteluita (Malhotra 2002: 51). Aineistossani juontojen pituus on 10–23 sekuntia.

Juttu puolestaan on sähkettä perusteellisempi selonteko, jolla on oma tekijänsä ja jossa tyypillisesti on useita elementtejä. Toimittajan puheen ja liikkuvan kuvan lisäksi jutussa on usein haastatteluja ja toisinaan grafiikkaa, arkistomateriaalia tai tehosteäänäitä (Bruun ym. 1986: 223–224). Juttujen kestossa on sähkeisiin ja juontoihin verrattuna enemmän vaihtelua, keskimääräinen pituus on hieman yli kaksi minuuttia (Malhotra 2002: 52). Stand-upeiksi kutsutaan osuuksia, joissa toimittaja puhuu suoraan kameraan taustallaan uutisen tapahtumapaikka (Hietala 1996: 66). Stand-up nähdään lähetyksessä jo itsenäisyyspäivänä 1975, kun toimittaja raportoi Portugalista paikalliskapinan tyrehtymisestä. 1990-luvulta lähtien niitä käytetään aineistossani usein.

Aineistossani on myös suoria raportteja, joissa toimittaja kuvaa suorassa lähetyksessä tilannetta tapahtumapaikalla. Ensimmäinen suora nähdään itsenäisyyspäivänä 1987, kun uutisstudiodista yhdistetään Linnan juhliin. Reaaliaikaisesti Presidentinlinnassa vierailaan myös seuraavina itsenäisyyspäivinä. Vuonna 2017 suora osuus nähdään myös Presidentinlinnan edestä, missä toimittaja haastattelee poliisia.

Jokaisessa uutislähetyksessä on myös sääosuus, jonka kertoo joko uutistenlukija tai meteorologi. Olen kuitenkin rajannut sään tarkasteluni ulkopuolelle.

3.2 Muutokset lähetyksen rakenteessa

Faircloughin (1992: 77–78) mukaan rakenteita analysoimalla voi saada tietoa siitä, millaisia tieto- ja uskomusjärjestelmiä tietyn tekstilajin konventioihin kuuluu. Rakenne välittää tietoa myös vuorovaikutussuhteisiin liittyvistä oletuksista (mp.). Tekstin rakenne kertoo näin tekstin taustalla vaikuttavasta ideologiasta (ks. Mäntynen 2006: 45).

Ylen tv- uutisia tarkastelleen Pernaan (2009: 11) mukaan televisiouutisten historia on mitä suurimmassa määrin myös yhteiskunnan historiaa. Suomalaisen yhteiskunnan kehitys näkyykin jossain määrin aineistoni rakenteissa.

Uutislähetyksen elementit ja niiden järjestys ovat muuttuneet vain vähän kuudenkymmenen vuoden aikana, mutta juttujen sisällä vauhti on kiihtynyt. Kokonaisrakenteen suurin muutos nähtiin 1970-luvulla, kun viidentoista minuutin lähetys piteni puoleen tuntiin. Tuolloin linjattiin, että pääuutislähetykseen mahtuu aiheita viidestä kymmeneen. Uutislähetyksestä tehtiin yhdistetty uutis- ja ajankohtaisohjelma, jossa päivän muutamaa tärkeää tapahtumaa seurattiin perusteellisesti pitkien inserttien avulla. (Pernaa 2009: 146.) Aineistossani tämä näkyy erityisesti vuosien 1975 ja 1977 vappulähetyksissä. 1970-luvulla vappu oli korostetusti työväen juhla, ja vasemmiston vappujuhille annettiin pääuutislähetyksessä huomattavasti aikaa. Vuonna 1975 vasemmistopuolueiden ja -järjestöjen vapunviettoa seurattiin lähetyksessä kymmenkunta minuuttia, kun taas muu karnevalistinen vappuhumu sai ruutuajaa alle neljä minuuttia. Vuoden 1977 vappulähetyksestä syntyi jopa kohu, kun tv-uutisten historian ensimmäinen väri-lähetys toi ruutuihin vappumarssien punaisina hulmuavat liput. Vasemmiston vappupuheita näytettiin lähes kaksitoista minuuttia, mitä kritisoitiin myöhemmin muun muassa Helsingin Sanomissa ja Suomen Kuvalehdessä. Myös Ylen ohjelmaneuvosto otti asiaan kantaa ja peräänkuulutti ”muodoltaan tiiviimpiä ja esitystavaltaan nopeatempoisempia” uutisia (Pernaa 2009: 151–157). Uutistoimitus ryhtyi hallinnon edellyttämiin toimenpiteisiin, ja seuraavana vuonna vappupuhekatso oli lyhentynyt kolmeen minuuttiin. Myös uutislähetysten kesto lyheni puolesta tunnista kahteenkymmeneen minuuttiin (mp.).

Polittisen ilmapiirin lisäksi teknologian kehityksellä on ollut vaikutusta uutislähetyksen rakenteeseen. 1970- ja 1980-lukujen taitteessa uutisissa siirryttiin vaiheittain filmikuvauksesta videokuvaukseen, mikä nopeutti työprosessia ja leikkauksia. Kun juttuja saatiin ruutuun entistä lyhyemmällä varoitusajalla, televisiouutisten kyky reagoida yllättäviin uutisiin parani. 1980-luvulla tietokonepohjaiseen toimitusjärjestelmään ja elektroniseen kuvankäsittelyyn siirtyminen mullisti tavan koota lähetys, ja juttujen taustamateriaalin hakeminen helpottui. (Pernaa 2009: 162, 236.) Aineistossani vuoden 1987 lähetykset näyttävätkin selvästi aikaisempia vuosia mo-

dernimmilta: kuvat vaihtuvat nopeammin ja haastattelut ovat lyhentyneet. Vauhti kasvaa entisestään tultaessa 1990- ja 2000-luvuille. 2000-luvulla myös haastateltavia on aiempaa useampia. Malhotran (2002: 55) mukaan haastateltaville kerralla annettu aika oli vuosituhannen vaihteessa keskimäärin 12 sekuntia lyhyempi kuin 1980-luvun puolivälissä.

Tietyt asiat pysyvät muuttumattomina vuodesta toiseen. Jokainen aineistoni itsenäisyyspäivän viettoä käsittelevä juttu alkaa kuvalla Suomen lipusta, jota nostetaan salkoon. Joka kerta taustalla myös soi tuttu Lippulaulu. Myös tietyt aiheet ovat vakiomateriaalia: Vappuna katsotaan poliittisten puolueiden ja ammattiyhdistysliikkeiden vappupuheita sekä vappumarsseja ja vierailaan Helsingin Ullanlinnanmäellä todistamassa vapunviettoa. Tavallisesti vappuhumua näytetään myös muualta maasta, ja usein vierailaan Moskovassa katsomassa joko kuvaa paraatista tai myöhempinä vuosina mielenosoituksista. Itsenäisyyspäivänä lipunnoston lisäksi katsoja viedään seuraamaan puolustusvoimien paraattia ja Linnan juhlia. 1990-luvulta lähtien vierailaan myös Hurstien vähävaraisten juhlassa.

4 Teoria ja välineet

Ja sitten on vuorossa...

Aineistoni analyysissa hyödynnän välineitä usealta alalta. Tarkoitus on näin päästä paremmin kiinni tutkimiini kielenpiirteisiin, kuin mikä olisi mahdollista yhdestä viitekehystä käsin. Tässä luvussa esittelen niitä uutis- ja kielentutkimuksen haaroja, joihin tukeudun. Olen jakanut luvun kolmeen osaan: ensimmäinen käsittelee uutislähetyksen kerrontaa ja kertojia, toinen osa keskittyy vuorovaikutukseen ja kolmannessa katsojan samastumismahdollisuuksia lähestytään kognitiivisesta kielinäkemyksestä käsin. Jaotteluni ei ole tarkkarajainen, onhan kieli yhtä lailla sosiaalista kuin kognitiivistakin toimintaa.

Pidän useaa viitekehystä hyödyllisenä myös siitä syystä, ettei tutkimuskohteeni edusta tavanomaista tutkimusta yhdelläkään näistä aloista. Uutistutkimuksessa on tavallista tarkastella tv-uutisia – mutta ei kielitieteellisin menetelmin. Keskusteluanalyysissa puolestaan tutkitaan aitoja puhuttuja vuorovaikutustilanteita; tutkimuskohteeni voi kyllä nähdä sekä puheena että vuorovaikutuksena – mutta etukäteen valmisteltuna. Kognitiivinen kielentutkimus taas useimmiten tarkastelee kielen rakenteita vuorovaikutustilanteesta irrotettuina. Minä puolestani tarkastelen kognitiivisin opein tiettyjä konstruktioita – mutta juuri siitä näkökulmasta, mitä niillä tehdään vuorovaikutuksessa.

Työni taustalla on siten kielinäkemys, joka korostaa sekä kielen funktionaalisuutta että dialogisuutta (ks. esim. Makkonen-Craig 2005; Honkanen 2012).⁷ Lisäksi työtä ohjaa näkemys tv-uutisista omana genrenään, jolle tunnusomaista on kerronnallisuus.

4.1 Uutinen kertomuksena

Suomalaisessa tiedotustutkimuksessa tv-uutisia on tapana lähestyä narratologiasta käsin.⁸ Kerronnallisuus onkin uutislähetyksessä vahvasti läsnä: uutisjutut etenevät draaman tavoin, ja niissä on sekä sisäkkäisiä kertojia että inhimillisiä toimijoita. Myös fennistiikassa sanomalehtiutisia on analysoitu hyödyntäen kirjallisuustieteestä tuttuja kertojan, yleisön, sisäistekijän, sisäislukijan ja fokalisoinnin käsitteitä (ks. esim. Kalliokoski 1996; Makkonen-Craig 2005).

Niin hyödyllisenä kuin kirjallisuustieteen käsitteiden soveltaminen nähdäänkin, ei tiedotusopillisessa uutistutkimuksessa vallitse yksimielisyyttä tavasta käyttää niitä. Aihe herätti kiihvasta keskustelua 1990-luvun alkupuolella, kun tiedotustutkijat kiistelivät sekä siitä, onko uutinen kertomus vai ei, että siitä, minkälaista mallia uutisen kerrontarakenteen tarkasteluun tulisi käyttää.⁹ Kiistan keskiössä oli Tammen [1983] fiktiivisen tekstin tarkasteluun laatima malli. Sen pohjana oli kirjallisuustieteessä käytetty Boothin-Chatmanin malli¹⁰ kerronnan tasoista ja kertojien suhteesta sisäkkäisiin yleisöihin. Näkemyseroja aiheuttivat etenkin sisäistekijän käsite sekä kertojan ja tekstin tuottajan erillisyyt. Mieliä eroista huolimatta uutistutkijat hyödynsivät tutkimuksissaan narratologiaa ja muokkasivat Tammen kerrontamallia omaan tutkimustarkoitukseensa sopivaksi. (Lassila-Merisalo 2009: 54–65; Pietilä 1995b [1991]: 65–81.) Kysymyksen uutisesta kertomuksena Ridell (1994: 103) tiivistä näin: ”– sen pohtiminen onko uutinen ’todella’ kertomus vai ei, ei journalistisen tekstintutkimuksen kannalta ole lopulta kovinkaan oleellista. Vastauksesta riippumatta uutistekstien erittelyyn on mahdollista soveltaa narratologisia välineitä.”

Narratologian soveltamisesta tv-uutisten tarkasteluun on niin ikään eriäviä näkemyksiä. Yksinkertaisimman mallin on esittänyt Hietala (1996: 63–64), joka jakaa tv-uutiset kolmeen elementtiin: näkyviin kertojiin, kertovaan tilaan eli uutisstudioon ja kerrottuun tilaan eli ulkopuoliseen maailmaan. Uutistenlukija on kertovassa tilassa, kun taas studion ulkopuolella olevat toimittajat haastateltavineen ovat kerrotussa tilassa. Uutistenlukija on kerronnallisessa hierarki-

⁷ Ks. myös Etelämäki – Herlin – Jaakola – Visapää 2009 siitä, kuinka kognitiivista kielioppia ja keskusteluanalyysia voisi yhdistää.

⁸ Ks. esim. Ridell 1994, 1998.

⁹ Kiistelystä ks. Lassila-Merisalo 2009: 54–65, 70–71.

¹⁰ Boothin-Chatmanin mallista ks. esim. Rimmon-Kenan 1999 [1983]: 110–134. Myös Rimmon-Kenan on kehittänyt Boothin-Chatmanin mallia edelleen: hän korostaa kertojan ja yleisön rooleja.

assa ylimpänä, ja kertovasta tilasta käsin hän valtuuttaa toimittajat ääneen. Uutistenlukija myös puhuu suoraan katsojalle, mikä Hietalan näkemyksen mukaan yhdistää uutisstudion tilan ja katsojan tilan. (Mp.; Hietala 2007: 101–102.) Pietilän (1995a [1993]: 130–132) mukaan Hietalan näkemys on pulmallinen siinä, että kertojat personoituvat henkilöiksi, siis uutistenlukijoiksi ja toimittajiksi. Hänen mukaansa kertojia tyypitellessä tulisi ottaa huomioon niiden narratologinen lähtökohta, jossa kertoja on rakenteellinen kategoria. Pietilä pitäisikin tv-uutisten kertojia esitysstrategioina eli kerronnallisina rooleina. Hän myös pohtii, ovatko toimittajien rooleissa toimivat kertojat uutistenlukija-kertojalle alisteisia vai onko heidät luontevampaa nähdä rinnakkaisina kertojina uutistenlukijan kanssa. (Mp.)

Oma jaotteluni pohjautuu pitkälti Hietalan näkemykseen. Tarkastelen kertojaluokittelua sen perusteella, miltä tilanne näyttää katsojalle. Katsojalle uutistenlukija ja toimittajat näyttäytyvät erillisinä kertojina, jotka personoituvat fyysisiksi todellisiksi ihmisiksi. Katsojan silmin uutislähetyksissä on siten osuuksia, joissa uutistenlukija on kertoja (juonnot ja sähkeet), sekä osuuksia, joissa kertojana toimii toimittaja (jutut). Näistä uutistenlukijan asema on katsojan silmin vahvempi: uutistenlukija kutsuu katsojan lähetykseen mukaan ja kertoo hänelle lähetysten aikana, mitä seuraavaksi on luvassa. Lopuksi uutistenlukija – ei toimittaja – hyvästelee katsojan. (Tästä lisää luvussa 5.)

Jaotteluni on yksinkertaistus, ja jätän siinä tarkoituksella huomiotta narratologisen näkemyksen kertojasta rakenteellisena kategoriana. On totta, että uutistenlukijan puhe on usein jonkun muun kirjoittamaa kuin sen fyysisen todellisen ihmisen – vaikkapa Arvi Lindin – joka uutistenlukijana sitä katsojalle kertoo.¹¹ Katsojalle puhe kuitenkin näyttäytyy juuri Arvi Lindin puheena. Päädyin tähän ratkaisuun aiheeni vuoksi: Koska tarkastelen sitä, kuinka puhe suunnataan katsojalle, on oleellista tehdä ero uutistenlukijan ja toimittajien välillä – silloin kun heidän puheessaan on eroja. Oleellista sen sijaan ei ole se, kenen viestiä uutistenlukija tai toimittaja kertoo. Tämä luonnollisesti olisi valtavan kiinnostavaa mutta jo oman erillisen tutkimuksensa aihe.

Katsojalle tv-uutisten kerronnallinen maailma näyttäytyy siis melko yksinkertaisena: uutisissa on uutistenlukija, toimittaja ja haastateltavia. Aineistoni viimeisimmässä lähetyksessä, itsenäisyyspäivänä 2017, tämä kerronnallinen normi kuitenkin rikkoutuu. Suomen satavuotispäivän kunniaksi tv-uutiset lähetetään Presidentinlinnan edustalta. Lähetyspaikka on poikkeuksellinen, mutta lähetys näyttäisi noudattavan tavanomaista kaavaa. Uutistenlukija tervehtii kat-

¹¹ Keskusteluanalyysissa puheen sisältöä tarkastellaan *osallistumiskehikosta* käsin. Goffman (1981: 124–157) esittää puhujan tilalle käsitettä *esittämismuotti*, josta voidaan erotella *esittäjän*, *auktorin* ja *toimeksiantajan* ääniä. Toimeksiantaja on se, jonka ajatuksia ja arvoja puhe ilmaisee. (Ks. esim. Seppänen 1995: 156–161.) Luvussa 5.6 tarkastelen kuulijan roolia osallistumiskehikosta käsin.

sojaa ja kertoo otsikot. Kun otsikoiden jälkeen kuva sitten palautuu takaisin uutistenlukijaan, seuraa jotain yllättävää. Uutistenlukija takeltelee sanoissaan ja pitää pienen tauon, kunnes sanoo: *Saan korvaani tietoa, että Linnassa ollaan valmiita ilmeisesti hallituksen ja presidentin tervehtimisiin eli menemme ilmeisesti Linnaan heti takaisin.*

Tilanteessa katsojalle paljastuu, ettei uutistenlukija olekaan uutislähetysten ylin auktoriteetti. Hänen yläpuolellaan on joku, jolla on valta ohjata lähetysten kulkua. Tuo joku voi tehdä yhtäkkisiäkin muutoksia uutisten ajolistaan eli uutislähetysten suunniteltuun järjestykseen. Lisäksi tuo joku ohjaa uutistenlukijaa puhumalla tämän korvaan. Uutistenlukijan alisteista asemaa korostaa episteemistä modaalisuutta ilmaiseva adverbi *ilmeisesti* (ISK 2004: § 667). Uutistenlukija ei siis ole täysin varma, siirrytäänkö lähetyksessä seuraavaksi Presidentinlinnaan. Epävarmuus tilanteesta korostuu entisestään, kun uutistenlukija sanoo *ilmeisesti* vielä toistamiseen. Esimerkki noudattaa Pietilän näkemystä siitä, että uutisen kerronnallisessa rakenteessa on todellisuudessa kyse rooleista: uutistenlukijan puhe ei ole vain kyseisen henkilön puhetta, vaan siihen vaikutetaan muualta. Koska kyseinen esimerkki on aineistoni ainoa tämänkaltainen, pitäydyn aineiston analyysissä yksinkertaistavassa jaottelussani uutistenlukijan ja toimittajan puheeseen.

Tv-uutisten välittämiseen katsojalle tarvitaan luonnollisesti kameraa. Kameran roolin kertojana Hietala (1996: 62) kuitenkin sivuuttaa. Hänen mukaansa ”television omaksuttu realismi perustuu juuri siihen, että kameran välittävä luonne unohdetaan. Katsoja samastuu kameran silmään ja kokee olevansa suoran, todenkaltaisen puhuttelun kohteena ilman välikäsiä”. (Mts. 64.) Uutistenlukija ja toimittajat puhuvatkin katsojalle ikään kuin välissä ei kameraa olisi-kaan. Haastateltavat sen sijaan katsovat aina sivuun kamerasta ja näyttävät puhuvan jollekulle toiselle. Ridellin (1998: 88) mukaan tästä syntyy vaikutelma, että toimittajat ja katsojat (?me?) tarkkailevat yhdessä, mitä haastateltavat (?ne?) kulloinkin tekevät. Kun uutistenlukija ja toimittajat puhuvat suoraan katsojalle, katsoja kutsutaan toimituksen kanssa samalle puolelle – tilaan, joka on erillinen todellisesta yhteiskunnasta (mp.) Morse (1986: 66–67) kuvaa tilannetta *neljännen seinän* (engl. *fourth wall*) käsitteen avulla. Näyttämötaiteista peräisin olevalla termillä hän tarkoittaa kuvitteellista seinää, joka erottaa tv-uutisten katsojan uutisjutun haastatelluista. Haastateltavat ovat ikään kuin näyttämöllä eikä heillä ole lupaa puhua suoraan kameraan (ja siten katsojalle). Morsen mukaan neljäs seinä luo etäisyyttä katsojan ja katsomiskohteen välille. Katsoja voi kokea olevansa turvassa uutisten tapahtumilta. (Mp.)

4.2 Uutislähetys vuorovaikutuksena

Uutisella on aina oletettu vastaanottajansa, niin myös tv-uutislähetyksellä. Tämä *mallilukija* on toimituksen käsitys uutislähetysten ideaalisesta tai prototyypisistä katsojasta, jota silmällä pitäen lähetys rakennetaan.¹² Keskustelunanalyysissä käytetään termiä *recipient design*, kun viitataan siihen, kuinka lausuma muotoillaan vastaanottajaa ajatellen. Vastaanottajan huomioiminen näkyy esimerkiksi siinä, millä tavoin henkilöihin ja paikkoihin viitataan. (Londen 1995: 64.)

Vaikka aineistoni reaaliaikainen keskustelu rajoittuu muutamaan uutistenlukijan ja toimittajan lyhyeen vuoropuheluun, keskustelunanalyysistä löytyy välineitä, joilla pureutua myös uutistenlukijan ja toimittajan katsojalle suuntaamaan puheeseen. Keskustelunanalyysi on lähestymistapa, metodi, joka tutkii vuorovaikutusta ja lähtee siitä, että kaikki ihmisten välinen vuorovaikutus on rakenteellisesti järjestynyttä (ks. esim. Etelämäki ym. 2009). Tällä tarkoitetaan sekä keskustelun puheenvuorojen rakennetta että keskustelun sekventiaalista rakennetta eli sitä, miten peräkkäiset puhetoiminnot liittyvät toisiinsa. Sellaisia kahden vuoron kokonaisuuksia, joissa vuorojen välinen kytkös on erityisen vahva ja konventionaalistunut, nimitetään vieruspareiksi. (Raevaara 1995: 75–76.) Tyypillinen esimerkki vierusparista on tervehtiminen, jota käsittelen luvussa 5.1.

Keskustelunanalyysissä vuorovaikutustilanne hahmotetaan osallistumiskehikkona (engl. *participation framework*), joka koostuu kahdesta tai useammasta osallistujasta, joiden roolit puhujana ja kuulijana vaihtelevat (ks. esim. Seppänen 1995: 156–162; Goffman 1981: 124–157). Osallistumiskehikkoa hyödynnän luvussa 5.6 tarkastellessani uutistenlukijan ja toimittajan välistä keskustelua sekä sitä, miten se suhteutuu katsojaan.

Keskustelunanalyttikot tutkivat arkikeskustelun rinnalla institutionaalista keskustelua. Erityisesti tv-keskusteluja on tutkittu paljon (ks. esim. Drew & Heritage 1992; Clayman 1992; Nuolijärvi & Tiittula 2000; Berg 2003). Myös tv-uutisia voinee pitää institutionaalisenä keskusteluna. Drew'n ja Heritagen (1992: 22) mukaan institutionaalisessa vuorovaikutuksessa on ainakin yksi osallistuja, jolla on institutionaalinen rooli ja jota ohjaavat kyseisen instituution määrittämät konventiot. Lisäksi institutionaaliselle vuorovaikutukselle on tyypillistä se, että keskustelijat ovat epäsymmetrisessä suhteessa toisiinsa (mts. 47). Thompson (1995: 85) jakaa vuorovaikutuksen muodot kolmiksi: kasvokkaiseen vuorovaikutukseen; välilliseen vuorovaikutukseen, jossa osallistujien ajalliset tai paikalliset kontekstit eroavat toisistaan (esimerkiksi puhelinkeskustelu); sekä välilliseen kvasivuorovaikutukseen, jossa puhe on suunnattu määrittele-

¹² Jaakola, Töyry, Helle ja Onikki-Rantajääskö (2014) tekevät eron *mallilukijan* (engl. *model reader*) ja *konstruoidun lukijan* (engl. *constructed reader*) välillä. Mallilukija on ideaalilukija, jolle toimitus suuntaa tekstinsä. Konstruoitu lukija taas voidaan konstruoida valmiin tekstin perusteella.

mättömälle joukolle mahdollisia kuulijoita (ks. myös Berg 2003: 48). Tv-uutisissa katsojille suunnattu puhe on nähdäkseni välillistä vuorovaikutusta, kun taas uutistenlukijan ja toimittajan keskinäinen keskustelu sijoittuu kvasivuorovaikutuksen luokkaan.

4.3 Samastuminen kielen tasolla

Kognitiivinen kielentutkimus perustuu ajatukselle, että näkökulma rakentuu jo kielen tasolla. Muodon ja merkityksen suhde on kiinteä, ja kieli nähdään symbolijärjestelmänä, joka välittää merkityksiä. Merkitysrakenteen puolestaan ajatellaan olevan suhteessa ihmisen yleisempään tietorakenteeseen. Kielioppia ei pidetä kokoelmana sääntöjä vaan luettelona vakiintuneita tapoja, joilla puhuja voi asiointilaa jäsentää. (Langacker 1987: 1–3, 57–58; ks. myös Etelämäki ym. 2009: 164–166; Kieli ja sen kieliopit 1998: 51–53.) Merkitys riippuu siis siitä, millä tavoin puhuja tai kirjoittaja käsitteistää ja esittää tietyn tilanteen. Kun kielenkäyttäjä valitsee tietyn kielellisen ilmaisun, hän valitsee samalla tietyn mielikuvarakenteen tilanteesta. Siksi ilmaukset, joilla on sama sisältö mutta erilainen kielellinen rakenne, eivät ole täysin synonyymisiä. (Leino 1993: 50–51; ks. myös Visapää 2008.)¹³

Tässä työssä hyödynnän kognitiivisen kielentutkimuksen alaan lukeutuvaa kognitiivista kielioppia (Langacker 1987, 1999). Toisin kuin edellä esittelemäni keskustelunanalyysi, kognitiivinen kielioppi on kokonaisvaltainen teoria kielestä (ks. esim. Etelämäki ym. 2009: 163–167). Se kuvaa kielelliset rakenteet *käsitteistyksinä*, jotka muodostuvat kuviona olevasta *hahmosta* ja taustana olevasta *kehyksestä*. Langacker selventää hahmo–kehys-jakoa näyttämömetaforan avulla. *Käsitteistäjä* on teatterisalissa istuva katselija, joka havainnoi, mitä lavalla tapahtuu. Lavan lisäksi katselija näkee myös osan teatterisalista ja yleisöstä, mutta hänen huomionsa kohdistuu siihen, mitä lavalla kulloinkin tapahtuu. Lavan tapahtumat ajatellaan siten hahmoksi, joka erottuu muusta katsojan näkökentästä eli kehyksestä. (Langacker 1999: 49; Visapää 2008: 73; Leino 1993: 300.) Kielen tasolla tämä toteutuu niin, että käsitteistäjä nostaa ilmauksen hahmoon sen, mitä haluaa tuoda esille, ja jättää samalla taka-alalle sen, mikä ei ole niin tärkeää tai minkä hän haluaa häivyttää.

Langackerin (1999: 218) mukaan vuorovaikutustilanteessa puhuja on ensisijainen käsitteistäjä ja vastaanottajaa voidaan pitää toissijaisena käsitteistäjänä. Puhuja voi siten tarjota vastaanottajalle mahdollisuutta eläytyä puhujan asemaan. Visapään (2008) mukaan samastuminen edellyttää sitä, että vastaanottaja tunnistaa puhujan kuvaaman tilanteen. Tunnistaminen ei kui-

¹³ Ks. tarkemmin tutkimussuuntauksesta Leino 1993.

tenkaan vielä tee samastumisesta välttämätöntä, vaan vastaanottaja itse päättää, samastuuko hän puhujan asemaan. (Mts. 68.)

Analyysiluvuissa 5.3, 5.4 ja 5.5. tarkastelen niitä kielen keinoja, joilla uutistenlukija tai toimittaja tarjoaa katsojalle samastumismahdollisuutta. Tarkastelemani keinot ovat siirtymälauseet, monikon ensimmäinen persoona, generiset ihmisviitteiset substantiivit, nollapersoona ja passiivi. Näistä nollapersoonan ja passiivin viittaussuhde on monialaisin, ja tarkastelen sitä *subjektiivisuus–objektiivisuus*-jaon avulla. Selvitän seuraavaksi, mitä tällä tarkoitan.

Langacker (1999: 5) erottaa viisi konstruoinnin ulottuvuutta, joiden suhteen puhuja voi rakentaa lausumansa asiaintilaa kuvatessaan. Nämä ovat *spesifisyys, tausta, näkökulma, vaikutusala* ja *korosteisuus*. Tämän työn kannalta keskeistä on näkökulman eli *perspektiivin* käsite. Näkökulmalla kuvataan esimerkiksi sitä, mistä *tarkastelupisteestä* kuvaus hahmotetaan sekä sitä, miten subjektiivinen tai objektiivinen asiaintilan kuvaus on (Visapää 2008: 24).

Langackerin mallissa subjektiivisuudella ja objektiivisuudella tarkoitetaan lähes päinvas- taista kuin arkikielessä. Ilmaus on subjektiivisesti konstruoitu, kun siinä ei näy kielipillisiä merkkejä tapahtuman havainnoijasta eli käsitteistäjästä. Esimerkiksi lause *Poika kävelee kadulla* on subjektiivisesti konstruoitu, sillä siitä ei käy ilmi, kuka tilannetta havainnoi. Vastaavasti lause *Katson poikaa, joka kävelee kadulla* on objektiivisesti konstruoitu, koska tilanteen käsitteistäjä käy siitä ilmi. (Ks. Visapää 2008: 74.) Uutiskielessä maailma esitetään usein subjektiivisesti konstruoituna: tilanteen havainnoijaa tai tiedon lähdettä ei siis kiennetä virkkeeseen. Esimerkiksi lause *Tämän päivän katukuvaan kuuluvat myös punaiset liput* (v87, 4j) pitää kontekstissaan paikkansa, minkä katsojakin näkee vappupäivänä uutislähetysten kuvassa liehuvista lipuista. Lause on kuitenkin subjektiivisesti konstruoitu, sillä se, kenen näköhavaintoon tieto lipuista perustuu, ei käy ilmi lauseesta.

Sivuan työssäni myös toista funktionaalista suuntausta, M. A. K. Hallidayn systeemifunktionaalista kielioppia, joka korostaa kieltä semioottisena järjestelmänä ja tutkii erityisesti kielen käyttöä. Kognitiivisen kielentutkimuksen lailla systeemifunktionaalissa kielentutkimuksessa keskeistä on kiinnostus näkökulmaisuu- ta kohtaan. Koska hyödynnän systeemifunktionaalista kielioppia vain yhden välineen osalta luvussa 5.2, en esittele teoriaa tämän tarkemmin. Tarkemmin systeemifunktionaalista kielioppia käsittelevät esimerkiksi Halliday ja Matthiessen (2004).

5 Puhe katsojalle

Ja nyt siirrytään.

Tässä luvussa analysoin aineistoesimerkkien avulla niitä kielen keinoja, joilla katsoja kutsutaan mukaan uutislähetysten maailmaan. Viimeisessä alaluvussa tarkastelen katsojan roolia uutistenlukijan ja muiden toimittajien välisessä keskustelussa.

5.1 Tervehdykset

Televisiossa vain muutamilla henkilöillä on oikeus puhua katsojalle suoraan minä–sinä-suhteessa (Hietala 1996: 62). Muun muassa tv-kuuluttajat ja uutistenlukijat sekä urheilu- ja ajankohtaisohjelmien toimittajat voivat kohdistaa sanansa katsojalle, kun taas esimerkiksi uutisissa haastateltaville ei sallita katsekontaktia kameraan ja sitä kautta katsojaan (mts. 63).

Kun uutistenlukija toivottaa *hyvää iltaa*, syntyy illuusio kasvokkaisviestinnästä (Hietala 2007: 126). Bergin (2003: 48) mukaan yleisöstä tulee tällöin puhuteltu vastaanottaja, vaikka se ei voikaan vastata tervehdykseen.

Alkutervehdys toistuu aineistossani hyvin samankaltaisena vuodesta toiseen: *Hyvää iltaa* (i67 ja v87), *Uutisista hyvää iltaa* (v97 ja i97), *Tv-uutisista hyvää iltaa* (i07), *Tässä Yle Uutiset, hyvää iltaa* (i17). Muutaman kerran päivän erityisluonne sisällytetään tervehdykseen: *Hyvää itsenäisyyspäivän iltaa* (i87), *Hyvää vapunpäivän iltaa tv-uutisista* (v07) ja *Tänään vappupuheita ja vaalikampanjointia, hyvää iltaa* (v17). Poikkeuksen muodostavat 1970-luvun sekä vapun 1967 lähetykset, jotka eivät ole säilyneet kokonaisina. Niissä ei ole uutistenlukijaa, eikä näin ollen katsojaakaan tervehditä.

Kioskilla asiointia tarkastelleen Lappalaisen mukaan tervehtiminen on usein rutiininomaista ja tervehdyssanoiksi on vakiintunut varsin rajallinen sanajoukko. Tervehdyssanan valinta voi vaikuttaa koko keskustelun sävyyn ja siihen, miten tuttavallisesti tai virallisesti asioita hoidetaan. (Lappalainen 2009b: 32–33; 2009a: 57.) Muodollisen *hyvää iltaa* -tervehdyksen voiakin siis katsoa implikoivan, ettei luvassa ole kovin tuttavallista puhetta. Koska aineistoni koostuu iltaisin lähetettävistä uutislähetyksistä, on luonnollista, että tervehdyksessä toivotetaan nimenomaan *hyvää iltaa*.

Arkielämässä tervehtiminen on keskeinen osa ihmisten välistä vuorovaikutusta. Tervehdys ja sitä seuraava vastatervehdys mainitaan usein esimerkkinä vierusparista, joka on keskusteluanalyysin peruskäsitteitä. Vierusparissa eri puhujien peräkkäiset vuorot liittyvät toisiinsa ja muodostavat kiinteän kahden vuoron kokonaisuuden. Etujäsen eli tervehdys virittää odotuk-

sen jälkijäsenestä, vastatervehdyksestä. (Raevaara 1995: 76.) Vaikka aineistoni koostuu vain yhden keskustelijan, uutistenlukijan, tervehdyksestä, on vastatervehdykselle jätetty tilaa lyhyen tauon muodossa. Katsoja voisi siis vastata uutistenlukijan tervehdykseen, ennen kuin uutistenlukija alkaa jälleen puhua. Yhdysvaltalaisia tv-uutisia tutkineen Morsen (1986: 69) mukaan osa katsojista vastaakin uutistenlukijalle. Uutistenlukijan tervehtimistä ja hyvästelyä voidaan pitää parasosiaalisena käytöksenä, jossa raja ensi- ja toissijaisen kokemuksen välillä hämärtyy. Morsen mukaan kyse on katsojan tahdosta uskoa fiktion. (Mp.)

Lähetyksen lopulla uutistenlukija hyvästelee katsojan. *Näkemiin huomiseen* on tavallinen lopetus (v87 ja i97). Joskus muistutetaan myöhäislähetyksestä, *Siihen asti näkemiin* (v97), tai samalla kanavalla jatkuvista Linnan juhlista *Täältä näkemiin* (i07). 2010-luvulla hyvästiksi riittää *Näkemiin*. Itsenäisyyspäivänä 2017 uutistenlukija myös lähettää onnentoivotukset: *Onnittelut meille kaikille 100-vuotiaassa Suomessa. Näkemiin*.

Vain kerran aineistossani toimittaja tervehti katsojaa. Vuoden 2017 itsenäisyyspäivän lähetyksessä uutistenlukijan alkujuonnosta siirrytään Presidentinlinnaan, missä toimittaja aloittaa puheensa sanoilla *Tervetuloa takaisin tänne Linnaan*. Toivotus on ymmärrettävä, sillä vain hetkeä aiemmin Linnan juhlien suora televisiointi on katkennut tv:n uutislähetykseen, josta nyt siis siirrytään ”takaisin Linnaan”. Nähdäkseni kyseessä on tavallisuudesta poikkeava tilanne, joka selittyy yllättävällä muutoksella uutisten ajolistaan, kuten kerroin kohdassa 4.1.

5.2 Epäsuora kehotus

Tv-uutisissa katsojaa ei käsketä tai veloiteta toimimaan tietyllä tavalla. Epäsuorasti katsojaa sen sijaan ohjailaan erilaisten neuvojen ja tiedotusten avulla. Tavallista on kertoa katsojalle myöhemmästä tv-tarjonnasta. Malhotran (2002: 57) mukaan tulevien ohjelmien mainostaminen tv-uutisissa yleistyi 1990-luvulla; minun aineistossani tätä esiintyy myös aikaisemmilla vuosikymmenillä.

- 1) Tilaisuuden televisiointi alkaa noin tunnin kuluttua, kello 19.15. (i67, 1s)
- 2) Ja Urheiluruutu tänään olympia- ja dopinguutisineen kakkosella viittä vaille yhdeksän. (i17, lopetus)

Tulkinnanvaraista on tietysti se, onko esimerkeissä 1 ja 2 kyse ainoastaan katsojan informoimisesta, vai voiko niiden tulkita kehottavan katsojaa television ääreen. Koska katsojalle kerrotaan vain saman yhtiön eli Yleisradion tulevasta ohjelmasta, viittauksia voi mielestäni pitää katsojalle suunnattuina kehotuksina. Vehviläisen (2001: 40) mukaan neuvomisen ja esimerkiksi ehdotta-

misen tai ohjeen antamisen välinen ero on häilyvä ja neuvo voidaan muotoilla niin, että vastaaja voi suhtautua siihen esimerkiksi tiedon tarjoamisena.

Ohjailu on kiinnostanut kielitieteilijöitä, ja kieliopin sekä kontekstin suhteen kannalta sitä ovat tutkineet Honkanen (2012) ja Lauranto (2013, 2014, 2015). Matkaesitteiden tekstejä tarkastelleen Laurannon mukaan direktiivisyys, ohjailevuus, ei ole aina syntaktista vaan se voi olla myös tilannelähtöistä (Lauranto 2013: 172). Tilannelähtöisestä ohjailusta vaikuttaisi olevan kyse myös tv-uutisissa, sillä aineistossani ei käytetä konventionaalistuneita syntaktisia ohjailukeinoja, kuten toisen persoonan imperatiivia. Katsojalle ei siis eksplikoida, minkälaista reaktiota tieto tulevista lähetyksistä häneltä edellyttää.

Muikku-Werner (1993: 162–163) ja Blum-Kulka (1987: 133–134) nimittävät vihjeiksi sellaisia epäsuoria direktiivejä, joiden merkitys ratkeaa vain tekstiyhteydestä. Honkanen (2012: 29) pitää vihjeenä esimerkiksi lausetta *Asiaan liittyvä taustamuistio on obeisena*, sillä sen voi kontekstissaan tulkita ilmaisevan, että puhuja toivoo kuulijan lukevan mainitun taustamuistion. Samantyyppinen on aineistoni *Lista näistä pisteistä löytyy Ylen teksti-tv:stä ja verkkosivuiltamme* (i07, 4s): lauseen voi tulkita kehottavan katsojaa hakemaan lisätietoa edellä mainituista paikoista.

Honkanen (2012) ryhmittelee esimerkkinsä tarjoomukseksi mukailleen Hallidayn puhefunktioiden nelikenttää (mts. 85, 137). Samoin voisi nähdäkseni luokitella myös aineistoni *Lista näistä pisteistä löytyy* -lauseen. Hallidayn systeemis-funktionaalisessa mallissa lauseet määritellään puhefunktioiltaan KÄSKYIKSI, KYSYMYKSIKSI, VÄITTEIKSI ja TARJOOMUKSIKSI (Halliday & Matthiessen 2004: 107–110). TARJOOMUKSEN tai TARJOUKSEN (engl. OFFER) puhefunktiota toteuttava puhuja asettuu Hallidayn mukaan ennemmin antajan kuin pyytäjän rooliin (mp.; ks. myös Honkanen 2012: 34, 84–85). Myös Lauranto hyödyntää direktiivien jaottelussa Hallidayn nelikenttää. Hän kuitenkin tuo esiin sen, ettei Halliday ”ota kuvauksessaan kantaa siihen, mikä on TARJOUKSEN yksinkertaisin, kongruenttinen toteuma, vaan hän esittää, että TARJOUS toteutuu (englannissa) eri tilanteissa eri lausetyyppejä edustavin rakentein”. (Lauranto 2015: 51; Halliday & Matthiessen 2004: 110.) Laurannon mukaan tilanne on sama suomessa: tarjousta ilmaistaan imperatiivilausein (*ota pullaa*), interrogatiivilauseena (*haluutsä pullaa*) ja deklaratiivilauseena *tässä olis nyt vastaleivottua pullaa* (Lauranto 2014: 136; ks. myös Kauppinen 1998: 183–186). Lauranto pitää tarjouksen prototyyppinä ojentamistarjousta, jossa yksi ojentaa toiselle jotakin ilman, että tilanteessa välttämättä puhutaan. Tämän vuoksi tarjouksen kielipiillistämiseen ei ole ollut tarvetta, hän päättelee (Lauranto 2015: 51; 2014: 139–140).

Hietalan (1996: 39) mukaan tuleviin ohjelmiin viittaaminen on tyypillistä tv-uutisille, joissa ”verbaalisilla cliffhangereilla” muistutetaan katsojia meneillään olevista kertomuksista. Malliesimerkki cliffhangerista löytyy vuoden 1997 vappulähetyksestä.

- 3) **Muistanette** myös, että Ykkösen Aamu-tv:n uutiset kertoo tarkat tiedot brittien parlamenttivaaleista heti aamukuudelta. (v97, lopetus)

Esimerkki on aineistoni ainoa, jossa katsojaa puhutellaan toisessa persoonassa. Puheaktipersoonaisen finiittiverbin *muistanette* käyttö tuntuu korostavan, että kyse on kehotuksesta katsoa aamun tv-uutiset. *Muistanette* on kiinnostava myös tapaluokkansa, potentiaalın, vuoksi. Tavallisesti potentiaalia pyritään välttämään sähköisten välineiden uutisissa, sillä kuulijan voi olla vaikea erottaa sitä indikatiivista. Lisäksi potentiaali on ”epämääräinen”. (Heino 2007: 17.) Tässä esimerkissä potentiaali korostaa ilmaisun kehottavaa luonnetta. ISK:n (2004: § 1597) mukaan potentiaalın sisältävää väitelausetta, esimerkiksi - - ***järjestänette*** *muutoin pääsyt huoneistoonne*, voidaan pitää kehotuksena. Silloin kyse on deonttisesta modaalisuudesta eli puhujan tahtoa tai puheyhteisön normeja ilmaisevasta luvasta ja velvollisuudesta (ISK 2004: § 1554).

Ohjaileva funktio välittyy myös esimerkistä 4, jossa toimittaja kehottaa katsojaa *kyselemään* tietoja:

- 4) Jos haluaa perinpohjaiset tiedot itseään koskevista rekistereistä, ei ainakaan pääse lähivuosina kärsimään vapaa-ajan ongelmista. Suomessa kun on noin 350 000 henkilörekisteriä, joista vajaat 20 000 tietokoneiden kätköissä. **Siitä vaan lain voimalla tietoja kyselemään.** (v87, 13ju)

ISK:n (2004: § 1675) mukaan eräät finiittiverbittömät rakenteet tulkitaan määräkontekstissään direktiiveiksi eli ohjaileviksi lausumiksi. Tällainen on muun muassa MA-infinitiivi, kuten esimerkissä 4. Partikkeli *vaan* vahvistaa toimittajan kehotusta, sillä sitä käytetään tyypillisesti, kun rohkaistaan toimintaan (ISK 2004: § 1657). Katkelman alun nollapersoonaa *jos haluaa* on subjektitulkinnaan avoin: subjektipaikkaan voi siis asettua kuka hyvänsä. Näin se tarjoaa katsojalle mahdollisuuden samastua henkilöön, joka voi tutkia rekistereitä. Käsittelenkin seuraavaksi niitä kielellisiä keinoja, joilla tv-uutiset tarjoaa katsojalle samastumispaikkaa.

5.3 Siirtymät

Tv-uutisissa katsojaa kuljetetaan aiheesta toiseen siirtymälauseiden avulla. Siirtymälauseella ymmärrän tässä siirtymää osoittavat jaksot, joista osa on syntaktisia lauseita, osa taas verbittömiä lausumia. Jatkossa käytän näistä kaikista termiä *siirtymälause* riippumatta niiden syntaktisesta muodosta. Siirtymälauseiden rakennetta käsittelen tarkemmin alaluvussa 5.3.2.

Näitä kerrontaa jäsentäviä lauseita esiintyy läpi uutislähetysten, ja voisikin ajatella, että juuri siirtymälauseista rakentuu reitti, jota pitkin katsoja kulkee lähetysten alun tervehdyksestä lopun hyvästeihin. Tavallisin siirtymälause aineistossani on verbitön *ja sitten* [jotakin] -lause.

Lundbergin (1992: 59, 108) mukaan lehtiteksteissä siirtymälause sitoo kappaleen edeltävään kappaleeseen tai johdattaa uuteen kappaleeseen ja teemaan. Samassa tehtävässä siirtymälauseet esiintyvät myös tv-uutisissa, tosin selvästi tavallisempaa on käyttää niitä johdantona seuraavaan aiheeseen kuin viitata jo kerrottuun. Tyypillisesti siirtymälauseita käytetään, kun siirrytään uutisaiheesta toiseen – *sitten kotimaan uutisiin* (i97, 2ju) – mutta niitä käytetään myös jutun sisällä osoittamassa jonkinlaista siirtymää käsittelytavassa tai näkökulmassa: *samaan aikaan Ranskassa* (i67, 7s). Harvakseltaan siirtymälauseita esiintyy jutun sisällä kiteyttämässä edellä nähtyä ennen uutta näkökulmaa käsiteltävään teemaan: *Näin lapset pulkkamäessä itsenäisyyspäivänä viettämässä vapaapäiväänsä* (i77, 3j). Tässä esimerkissä *näin* esiintyy siis tavan adverbina viittaamassa edeltävään lasten haastatteluun eikä suinkaan *nähdä*-verbin yksikön ensimmäisen persoonan imperfektinä kertomassa toimittajan näköhavainnoista – miksi se luonnollisesti voitaisiin ilman kontekstia tulkita. Juttu jatkuu niin, että kuva siirtyy pulkkamäestä Helsingin keskustaan Kolmen sepän patsaalle ja toimittaja alkaa kertoa, kuinka *itsenäisyys on koonnut ihmisiä yhteen ympäri maata*.

Siirtymälauseiden avulla rakennetaan kuvaa tilanteesta sekä kertojan, yleisön ja haastateltavien vuorovaikutussuhteista (Makkonen-Craig 2005: 68). Makkonen-Craig on tarkastellut dialogisen passiivilauseen (*kytäänpä, tutkitaanpa*) käyttöä siirtymälauseena sanomalehtiteksteissä. Hänen mukaansa dialogisella passiivilauseella ohjataan lukijaa eteenpäin, samalla kun myös tekstin juoni etenee (mts. 68). Tämä rooli näyttäisi olevan myös tv-uutisten siirtymälauseilla. Ne ikään kuin tarttuvat katsojaa käsikynkästä ja kutsuvat mukaansa; toisaalta siirtymälauseet jäsentävät lähetystä niin tarkasti, että tekstiyhteydestään irrotettuina pelkistä siirtymälauseista saisi jonkinlaisen käsityksen uutislähetysten aiheista ja niiden järjestyksestä.

Tässä luvussa käsitelen ensin siirtymälauseita sen mukaan, minkälaisia uutislähetysten kulkua jäsentäviä funktioita niillä on. Sen jälkeen ryhmittelen siirtymälauseita niiden syntaktisen rakenteen perusteella.

5.3.1 Siirtymälauseiden monta funktiota

Tv-uutisissa siirtymälauseet ovat uutistenlukijan ja toimittajien metapuhetta eli katsojalle kohdistettua puhetta, jolla selostetaan lähetysten kulkua. Metapuhetta esiintyy myös tv-keskusteluissa, kun taas monissa muissa institutionaalisissa keskusteluissa sitä ei juuri käytetä (Ruusuvoori – Raevaara – Haakana 2001: 22–23). Nuolijärven ja Tiittulan (2000: 158–164) mukaan tv-keskustelujen metapuhe heijastaa keskustelulle ennalta laadittua työjärjestystä eli agendaa. Agendalla säädellään sitä, mistä puhutaan, missä järjestyksessä ja kuinka kauan (mp.; Ruusuvoori ym. 2001: 22). Tv-uutislähetyksessä agendan ”paljastuminen” ei luonnollisesti ole

mikään uutinen, vaan uutislähetysten esityslista – *ajolista* uutiskielellä – on osin eksplisiittisesti esillä lähetyksen alussa nähtävissä otsikoissa, joissa kerrotaan lähetyksen pääaiheet. Katsojalla voi olettaa olevan myös kulttuurista tietoa siitä, kuinka tv-uutislähetys tavallisesti rakentuu, sekä omakohtaista kokemukseen perustuvaa skemaattista tietoa uutislähetysten kulusta.

Nuolijärvi ja Tiittula (2000: 158–164) jaottelevat metakommunikatiivisen aineiston funktiot viiteen luokkaan. Ensinnäkin metapuheen avulla kuvataan keskustelun temaattista järjestymistä, ja toiseksi sillä johdatetaan käsiteltävään aiheeseen tai selitetään jo käsiteltyä. Kolmanneksi metakommunikaatiota tarvitaan silloin, kun puhuja vaihtuu, ja neljänneksi silloin, kun toimittaja haluaa korostaa omia lausumiaan. Viidenneksi metapuhe sitoo ”lokaalisen keskustelun ao. keskustelun makrotasolle” tai laajemminkin keskustelun ulkopuolelle (Mp.)

Nuolijärven ja Tiittulan huomiot metapuheesta tv-keskustelussa pätevät monin osin myös tv-uutisiin. Aineistossani siirtymälauseilla osoitetaan temaattista järjestystä esimerkiksi silloin, kun uutistenlukija johdattaa katsojan ulkomaan uutispakettiin: *Ja sitten ulkomaille* (i67, 5s).¹⁴

Tavallista on käyttää metapuhetta johdatuksena seuraavaan aiheeseen: *Ja sitten vähän toisenlaista suojeluasiaa* (v87, 14ju). Bruunin, Koskimiehen ja Tervosen (1986: 215) mukaan tv-uutissäheen alussa on valmistelevalle vaihe, jossa katsojalle annetaan hetki aikaa päästä mukaan aiheen käsittelyyn. ”Katsojaa tavallaan valmistellaan lauseen verran kuuntelemaan seuraavassa lauseessa kerrottavaa uutista” (mp.). Samaa käytäntöä noudatetaan aineistoni perusteella myös juonnoissa ja jutuissa. Valmisteluvaihe voi olla joko siirtymälause, kuten edellä, tai aihetta selittävä kattolause, kuten *Oppositio on arvostellut kovin sanoin hallitusta perinteisissä vappupuheissa* (v17, 1ju).

Selittävänä aineksena uutistenlukija käyttää metapuhetta jälkijuonossa, jolla kommentoidaan edellä nähtyä juttua: *Näin sanoi 106-vuotias Ester Melander* (i07, 3jj). Tämänkaltaiset tapaukset ovat aineistossani kuitenkin harvinaisia. Tulkinnanvaraista on se, onko kyseisen kaltaisessa kiteytyksessä enää kyse siirtymälauseesta, kun seuraavaksi siirrytään tyystin eri aiheeseen ja lukijalle aletaan kertoa Nokian saastuneesta vedestä. (Vrt. aiempi esimerkki lapsista pulkkamäessä, jonka jälkeen jatketaan samasta aiheesta eri näkökulmasta.)

Puhujanvaihdosta osoitetaan tavallisesti samalla tavoin kuin johdatetaan käsiteltävään aiheeseen: *Lopuksi luomme silmäyksen itsenäisen Suomen historiaan* (i97, 8ju). Tämä johtuu siitä, että siirtymälauseet aineistossani esiintyvät usein uutistenlukijan lukeman juonnon ja toimittajan lukeman jutun välillä. Vuoden 2017 uutislähetyksissä puhujanvaihdosta osoitetaan myös niin, että uutistenlukija puhuttelee toimittajaa tai meteorologia: *Niin on, Matti, taas kuu vaihtunut*

¹⁴ Ks. luku 3.1 uutislähetysten rakenteesta ja uutisten sijoittelusta.

(v17, 12ju). Tarkemmin tätä uutistenlukijan ja toimittajan välistä keskustelua tarkastelen aluvuossa 5.6.

Omana puhujanvaihdoksen alakategoriana voi tv-uutisessa pitää tilanteita, joissa jutun toimittaja esittelee haastateltavan tai muuten johdattaa katsojan siihen, että seuraavaksi asiaa kommentoi joku muu kuin toimittaja. Vappuna 1977 haastattelua edeltää pitkä luonnehdinta: *Tässä Suomalaisuuden liiton järjestämässä perinteisessä lipunnostotilaisuudessa piti lippupuheen eduskunnan puhemies Veikko Helle*, minkä jälkeen kuva siirtyy puhetta pitävään Helteeseen. Itsenäisyyspäivänä 1967 toimitaan samoin: *Jublajumalanpalveluksessa saarnasi arkkipiispa Martti Simojoki* (i67, 11j), minkä jälkeen Simojoen saarnalle annetaan lähetyksessä aikaa minuutin ja 25 sekunnin verran. Kirkonmiehet ovat lähetyksessä vahvasti esillä, sillä Simojoen jälkeen *Itsenäisyyden kiitosrukouspalveluksessa Helsingin ortodoksisessa katedraalissa puhuu arkkipiispa Paavali*. Hänen saarnaansa kuunnellaan peräti minuutin ja 40 sekunnin ajan. Aineistossani haastateltava mainitaan johtolauseessa usein nimeltä edellisten esimerkkien tavoin, mutta 1980-luvulla yleistyy tapa esitellä haastateltava myös viiteryhmästään käsin, esimerkiksi edustamansa puolueen jäsenenä: *Tyytyväisyyttään hallituksen ohjelmaan vakuuttavat myös kokoomuslaiset* (v87, 1j), minkä jälkeen leikataan kokoomuksen kansanedustajan Eeva-Riitta Siitosen kommenttiin.

Metapuheen neljännen funktion mukaan metapuhetta käytetään silloin, kun toimittaja haluaa korostaa sanomaansa. Tällaista käyttöä aineistoni siirtymälauseissa ei nähdäkseni ole. Ei siis sanota *lyhyesti sanottuna* tai *haen vastaansta* (ks. Nuolijärvi – Tiittula 2000: 159, 163). Tässä tv-uutisten ja tv-keskustelun genret siis eroavat toisistaan. Tosin Nuolijärven ja Tiittulan mukaan heidänkin analysoimassaan tv-keskustelussa toimittajat kommentoivat omaa puhettaan melko vähän (mp.).

Metakeskustelun viidennestä funktiosta eli keskustelun sitomisesta ja viittaamisesta keskustelun ulkopuolelle (*kuten N.N. totesi aiemmin*) ei Nuolijärven ja Tiittulan (2000: 163) aineistossa ole esimerkkiä. Heidän mukaansa kategoriaan voi laskea myös keskustelijoiden vuorojen arvioinnit ja kommentit, joita niitäkään ei tosin heidän aineistossaan ole (mp.) Tässä tv-keskustelu ja tv-uutiset jälleen eroavat toisistaan, sillä tv-uutisissa toimittajat toisinaan arvioivat haastateltavien puhetta. Juttujen aiheiden välillä on kuitenkin selviä eroja siinä, milloin toimittaja esittää omat kommenttinsa haastateltavan sanomaan. Tavallisten ihmisten puheita ei juuri kommentoida, mutta poliitikkojen puheiden kommentointi on tavallista.

5) Hallituspuolueiden pääpuhujat ovat siis kautta linjan olleet tyytyväisiä aikaansaannoksiinsa. (v87, 1j)

Vuosien 1997 ja 2007 vappuina kommentoitiin värikästä kieltä.

- 6) Hallituksen sisällä Emu-tie on entistä siloisampi: vasemmistolittokin takoo aseita nyt jo kovaa vauhtia auroiksi. (v97, 1j)
- 7) Mutta kaiken ärhentelyn keskelläkin SAK:n johto näyttää nyt hyväksyneen, että edessä ovat alakohtaiset liittoneuvottelut. (v07, 1j)

Esimerkkejä 5, 6 ja 7 voinee pitää siirtymälauseina, sillä ne esiintyvät heti haastateltavan puheenvuoron jälkeen ja puhuja vaihtuu. Ne eivät kuitenkaan varsinaisesti kuljeta katsojaa eteenpäin tai selosta lähetyksen kulkua, vaan selittävät jo nähtyä, minkä vuoksi jätän seuraavassa siirtymälauseiden rakenteita käsittelevässä alaluvussa tämänkaltaiset haastattelua kommentoivat siirtymälauseet tarkasteluni ulkopuolelle. En myöskään tarkastele edellä nähtyä tarkemmin haastatteluihin johdattavia johtolauseita ja niiden rakennetta. Johtolause näyttäisi yleensä rakentuvan uutiskielelle ominaisesta finiittiverbillisestä deklaratiiivilauseesta.

5.3.2 Siirtymälauseiden rakenne

Siirtymälauseina aineistossani toimii erilaisia syntaktisia rakenteita. Siirtymälause onkin Makkonen-Craigin (2005: 164) mukaan semanttis-tekstuaalinen käsite eikä välttämättä syntaktinen lause. Tavallisimmin tv-uutisissa osoitetaan siirtymää verbittömällä lausumalla (*tämä täältä Linnasta*, i87, 2j), mutta toisinaan käytetään myös monikon ensimmäisen persoonan finiittiverbin sisältävää lausetta (*siirrymme takaisin*, i67, 11ju) tai passiivia (*ja nyt siirrytään*, i97, 6ju). Sekä sähkeiden että reportaasijuttujen alussa on tavallista käyttää paikan ilmaisinta (*Yhdysvalloissa*, i67, 6s) johon jutuissa usein liittyy lokatiivinen proadverbi (*täällä Jyväskylässä*, v17, 4j).

Tavallisin siirtymälauseityyppi aineistossani on verbitön lausuma, joka käyttäytyy lauseen tai virkkeen tapaan. Näistä verbittömistä lausumista puuttuu kieliopillisen lauseen keskeisin elementti eli finiittiverbi, mutta niistä voi hahmottaa muita konstituentteja, tyypillisimmin tulosijaisen adverbiaalinen (*ulkomaille, uutisstudioon*). Makkonen-Craigin (2005: 166) mukaan sanomalehtitekstissä kertojan diskurssin verbitön lausuma on usein puheenomainen. Näin on laita myös tv-uutisissa.

Tavallinen tapa käyttää verbittömiä lausumia on osoittamassa siirtymää juonnon, jutun tai sähkeen välillä. *Ja sitten ulkomaan uutistapabtumiin* (i87, 5s); *Ja lopuksi lyhyesti säästä* (i07, 9ju); *Sitten Ranskaan* (v17, 6s). Verbittömät lausumat esiintyvät tällöin topiikkilauseina¹⁵ jäsentämässä juonen kulkua. Uutistenlukija siis kertoo katsojalle, mitä seuraavaksi on luvassa. Tässä diskurssitehtävässä lausumaan kuuluu jokin tekstiä jäsentävä konnektiivi, kuten *sitten*, *lopuksi*, *takaisin* tai *vielä*. Aineistossani *sitten*-partikkelia käytetään paljon. Temporaalisena adverbina se

¹⁵ Topiikkilauseista ks. esim. Makkonen-Craig 2005: 137–138; Raevaara 1996: 25–32.

ilmaisee tapahtumien peräkkäisyyttä (ISK 2004: § 825). Sen lisäksi *sitten* rakentaa aineistossani uuden tilanteen.

Suuri osa verbittömistä lausumista alkaa *ja*-rinnastuskonjunktioilla, joka tässä toimii lausumapartikkelina. Vuoronalkuinen lausumapartikkeli *ja* voi liittää lausuman toimintojen ketjuun tai osoittaa toiminnan suunnitelman mukaiseksi (ISK 2004: § 1030). Kertovassa ja selostavassa tekstissä *ja* kytkee listan osia toisiinsa (ISK 2004: § 804). Puhutussa kielessä tauonjälkeinen *ja* voi esiintyä kohdassa, jossa kertoja ryhtyy selostamaan toisentyypistä toimintaa tai muuttaa näkökulmaansa (Kalliokoski 1989: 171). *Ja*-sana aineistoni siirtymälauseissa esiintyy juuri edellä kuvatun kaltaisissa tilanteissa.

Esittelemissäni verbittömän lausuman esimerkeissä uutistenlukija alkaa lausuman jälkeen kertoa uudesta aiheesta, johon on katsojan lyhyellä siirtymällä johdattanut. Verbitön lausuma voi kuitenkin esiintyä myös osana pidempää johdantojaksoa. Tällöin lausumaa seuraa vähintään yksi finiittilause, jolla täsmennetään edellä kerrottua.

8) Ja sitten itsenäisen 80-vuotiaan Suomen juhlintaan. Itsenäisyyspäivää on vietetty jälleen tutuin ja perinteisin menoin. (i97, 4ju)

9) Ja takaisin tänne uutisstudioon. **Muisteleimme** hieman menneitä. Suomen ensimmäinen presidentin juhlavastaanotto järjestettiin vuonna 1919. (i07, 3ju)

Jälkimmäisen esimerkin täsmentävässä lauseessa on preesensissä monikon ensimmäisen persoonan finiittiverbi *muisteleimme*, jolla tässä yhteydessä on futuurinen merkitys. Monikon ensimmäisen persoonan finiittiverbi voi esiintyä sekä johdantojakson jälkijäsenenä, kuten esimerkiksi 9, että varsinaisena siirtymälauseena (*Lopuksi luomme silmäyksen itsenäisen Suomen historiaan*. i97, 8ju). Monikon ensimmäistä persoonaa käsittelen luvussa 5.4.

Passiivimuotoisia siirtymälauseita aineistossani on harvoin, ja nähdäkseni niitä käytetään samaan tapaan kuin monikon ensimmäistä persoonaa (*nyt siirrytään – siirrymme takaisin*). Molemmissa uutistenlukija on kertojana implisiittisesti läsnä, ja molemmat näyttäisivät tarjoavan katsojalle samastumispaikan. Tarkemmin kerron aineistoni passiivin käytöstä luvussa 5.5.2.

Siirtymälauseina käytetään paljon virkkeitä, jotka aloitetaan nimeämällä paikka, mistä uutisoidaan. Ne eroavat aiemmin esitellyistä siirtymälauseityypeistä siinä, että siirtymä osoitetaan vain lauseen ensimmäisellä sanalla (*Moskovassa*, v87, 5ju) tai parista sanasta koostuvalla substantiivilausekkeella (*Arlandan lentokentällä*, v97, 6s), minkä jälkeen lause jo etenee uutisoitavaan asiaan. Esimerkiksi Moskova-lauseessa tämä toteutuu näin: *Moskovassa on tämä vappu otettu vastaan epävirallisemmin kuin aiemmin*. Tyypillisimpiä paikka-alkuiset siirtymät ovat sähkeissä: paikannilmauksella uutistenlukija johdattaa lukijan lyhyesti mutta täsmällisesti uuteen aiheeseen.

Jutuissa paikkaa monesti korostetaan lokatiivisella adverbilla *täällä*.

10) *Täällä* Jyväskylässä yksi suosituimmista varsinkin opiskelijoiden vapunviettopaikoista on tämä Harju. (v17, 4j)

Esimerkissä 10 kuvassa näkyy toimittaja, joka raportoii ja katsoo suoraan kameraan. Hän todellakin on paikan päällä, mitä korostetaan vielä siirtymälausetta seuraavalla virkkeellä: *Ja kun täällä paistaa aurinko, niin täällä tarjoilu pelaa ja täällä on aika mukavasti väkeä paikalla*. Paikan päällä olon korostaminen on tyypillistä tv-uutisille, pyritäänhän niillä painottamaan television välineelle ominaista visuaalisuutta ja reaaliaikaisuutta, tai ainakin illuusiota reaaliaikaisuudesta. (Ks. esim. Hietala 2007). Samankaltaista *tämä*-demonstratiivisanueen käyttöä esiintyy tosin myös sanomalehtien kuvateksteissä silloin, kun niillä halutaan luoda vaikutelma näkymän ulottuvillaolosta (Heikkilä 2006: 146). *Täällä*-sanana käyttö näyttäisikin tähdentävän tässä ja nyt -vaikutelman luomista.

Lokatiivinen adverbi *täällä* on indeksoiva ja tukeutuu kontekstiinsa (ISK 2004: § 1427). Se voi esiintyä sekä deiktisenä että anaforisena, tosin ero näiden kahden välillä ei aina ole selvä. Deiktisillä keinoilla ohjataan vastaanottaja kiinnittämään huomio johonkin, kun taas anaforisella ilmauksella viitataan tarkoitteeseen, joka on tekstin perusteella ilmeinen tai jonka voi pronomiinista päätellä. (ISK 2004: § 714, 1424.) Eronteko deiktiseen ja anaforiseen ei ole aina selvää minunkaan aineistossani – en tosin katso tämän oleellisesti vaikuttavan tekstin tulkintaan. Yhteistä molemmille käyttötavoille kun on se, että puhuja katsoo puhuteltavan tietävän, mistä tarkoitteesta on kyse (mp.)

Aineistossani *täällä* on tyypillinen etenkin silloin, kun lähetyksessä siirrytään suoraan osuuteen. Toimittajan *täällä*-lause voi siirtymässä myös kiinnittyä uutistenlukijan edellisen vuoron viimeisen lauseeseen, jolloin ne yhdessä muodostavat johdantojakson uuteen aiheeseen. (Vrt. Aiemmin tässä luvussa esittelemäni kohta verbittömän lausuman ja finiittiverbilauseen liitosta.)

11) *Siirrytään hetkeksi seuraamaan Linnan juhlia*. [Uutistenlukija äänessä.] *Ja täällä kättely jatkuu*. [Toimittaja äänessä.] (i07, 2ju & j)

Erityisen kiinnostavaa kyseisessä lauseiden liitossa on se, että katsojan paikka hahmottuu niissä eri tavoin. Kun uutistenlukijan *siirrytään*-verbiin on luontevaa lukea katsoja mukaan, ei toimittajan *täällä kättely jatkuu* -lauseessa enää ole samastumispaikkaa katsojalle. Tilannetta voi tarkastella sekä lauseiden syntaktisista eroista että tv-uutisten kerronnallisesta hierarkiasta käsin. Uutistenlukijan *siirrytään* on puhekielen kielipiirin mukainen imperatiivinen passiivi, joka implikoi yleensä agentin monikollisuutta sekä puhujan inklusiivisuutta (ks. Shore 1986: 25–26; Mak-

konen-Craig 2005: 17–21). Sitä voinee pitää myös dialogisena passiivilauseena, jolle on ominaista se, että puhuja on persoonana läsnä ja voi kutsua myös yleisöään mukaan tekemiseen: puhuja avaa siis vierelleen paikan yleisölle (ks. Makkonen-Craig 2005: 29). Toimittajan *täällä* sen sijaan viittaa puhujan osoittamaan alueeseen, jossa katsoja ei ole mukana.

Jakoa katsojan mukaan ottamiseen ja ulkopuolelle jättämiseen on mahdollista pohtia tv-uutisten kerronnallisen hierarkian kannalta. Katsojalle samastumispaikan tarjoava uutistenlukijahan on kertovassa maailmassa eli uutisstudiossa, kun taas Linnan juhlia selostava toimittaja on studion ulkopuolisessa kerrotussa maailmassa. Kuten luvussa 4.1 kerroin, uutistenlukijan kertovalla maailmalla on välittömämpi yhteys katsojaan kuin kerrotun maailman toimijoilla.

5.4 Monikon ensimmäinen persoona

Monikon ensimmäistä persoonaa käytetään tv-uutisissa useimmiten niin, että katsojan on luontevaa kokea kuuluvansa 'meihin'. Tällaista ainakin puhujaan ja kuulijaan viittaavaa me-tyyppiä kutsutaan inklusiiviseksi (Larjavaara 1990: 71). Myös me-deiksiksen eksklusiivista käyttöä esiintyy aineistossani jonkin verran. Näissä tapauksissa uutistenlukija tai toimittaja viittaa itseensä ja johonkuhun tai joihinkuihin muihin kuin katsojaan. Lähes aina kyse on silloin muusta toimituksesta. Tutkimusaiheeni kannalta merkittävää on erottaa toisistaan me-deiksiksen inklusiivinen ja eksklusiivinen käyttö: vain ensimmäisessä katsoja voi samastua siihen joukkoon, johon monikon ensimmäisellä persoonalla viitataan. Sen sijaan sillä, kuinka moneen henkilöön me-deiksis viittaa, ei käytännössä ole merkitystä katsojan samastumisen kannalta.

Me-deiksiksen keinoja ovat pronomini *me*, persoonapäätte *-mme* ja omistusliite *-mme*. Merkitykseltään suomen me-indeksi on maksimaalisen laaja: se viittaa puhujaan ja vähintään yhteen muuhun henkilöön. (Larjavaara 1990: 71.) Tarkoite selviää yleensä endoforisesti eli tekstikontekstista. Aina ei kuitenkaan ole täysin selvää, kehen me-deiksiksellä viitataan.

Pälli (2003) on tutkinut ihmisryhmien rakentumista diskurssissa perustanaan sosiaalipsykologian sisäryhmä–ulkoryhmä-jaottelu. Hänen mukaansa yksilöllä on ryhmiä, joihin hän samastuu (sisäryhmät), sekä ryhmiä, joihin hän ei joko faktisesti kuulu tai katso kuuluvansa (ulkoryhmät). Sosiaalisen kategorisaation perusjako toimii siten akselilla me–he. Kielen avulla ryhmiä rakennetaan ja ryhmäominaisuuksia merkityksellistetään. Kun siis puhutaan *meistä*, rakennetaan 'meitä' ja kun puhutaan *heistä*, rakennetaan 'heitä'. (Mts. 35, 41, 95.) Seppälän (2003: 116–117) mukaan tv-uutisissa rakennetaan yhteisyyttä me-puheella juuri tekemällä eroa 'meihin' ja 'heihin'. Me on samastumiskohde, johon puhuja voi kokea kuuluvansa (mp.).

5.4.1 Persoonapronomini *me*

Pronominissa *me* sisäryhmä sisältyy jo sanan perusmerkitykseen: *me* asettaa yksilön puheena olevan ryhmän jäseneksi (Pälli 2003: 101). Persoonapronomini *me* on aineistossani vähäisessä käytössä. Sitä käytetään joko korostamassa jotakin tiettyä ryhmää (esimerkki 12) tai *Suomen* sijaan (esimerkki 13).

12) Eilen vahvistetut tietosuojalait antavat **meille rekisteröidyille** mahdollisuuden ensi vuoden alusta lähtien tarkistaa, mitä tietokoneet **meistä** tietävät. (v87, 13j)

13) Moni muu eurooppalainen maa, esimerkiksi Ranska, Hollanti, Belgia ja Ranska, satsasi kuitenkin kansantuotteestaan sosiaalimenoihin 80-luvulle tultaessa enemmän kuin **me**. (i87, 4j)

Ensimmäisessä esimerkissä ei jutun aloittavasta virkkeestä vielä eksplisiittisesti käy ilmi, keitä *me rekisteröityneet* ovat. Asia on kuitenkin katsojalla jo tiedossa, sillä juttuun johdattavassa juonnossa uutistenlukija on kertonut, että *vastikään vahvistettu henkilörekisterilainsäädäntö avaa kansalaiselle mahdollisuuden päästä tarkistamaan itseään koskevia tietoja eri rekistereistä*. Termi *kansalainen* viittaa siis generisesti kaikkiin suomalaisiin.¹⁶ Myös jutussa käytetään nimitystä *kansalainen* rinnakkain *me*-pronominin kanssa. Nähdäkseni niiden viitekehys on sama ja molempia käytetään merkitsemässä jokaista suomalaista. Juttu kertoo, että *meille henkilörekisterierissä seikkaileville* tulee avuksi uusi virkamies, tietosuojavaltuutettu, jonka tehtävänä on osaltaan valvoa, että *kansalaisten* terveydentilasta sekä poliittisesta ja uskonnollisesta vakaumuksesta pidetään kirjaa vain säädetyissä poikkeustapauksissa.

Esimerkissä 13 *me* puolestaan viittaa Suomeen tai suomalaisiin, joten katsoja voi halutesaan samastua *meihin*. Mahdollinen on myös tulkinta, että *me* viittaisi tässä ensisijaisesti maan johtoon eikä niinkään jokaiseen suomalaiseen. Toimittaja puhuisi tällöin *meistä* samaan tapaan kuin innokas urheilufani kertoo *meidän* voittaneen, vaikka tosiasiallinen voittaja on fanin suosikkijoukkue. Valtioiden nimiä aineistossani käytetään sekä viittaamassa suomalaisiin että maiden johtoon: *Suomi* esiintyy toimijana, joka tekee tai on tehnyt asioita. Kun *Suomi* viittaa suomalaisiin, kyse on metonymiasta eli semanttisesta laajentumasta.¹⁷ Näin tapahtuu esimerkissä 14.

¹⁶ Tätä tarkastelen lähemmin luvussa 5.5.1.

¹⁷ Leino (1993: 148) tarkastelee metonymiaa kognitiivisen kieliopin avulla. Metonymiassa predikaation osoittama hahmo vaihtuu toiseksi, esimerkiksi *kylä* voi viitata paikan sijaan asukkaisiin: *Koko kylä oli liikkeellä*. Kognitiivisessa kieliopissa semanttiset rakenteet kuvataan *predikaatioina*, jotka hahmottavat tietystä kognitiivisesta alueesta, *taustasta*, *entiteetin* eli *epätemporaalisen olion* tai joko *atemporaalisen* tai *prosessuaalisen relaation* (mt.).

14) **Suomi** on juhlinut ja juhlii parhaillaankin seitsemättäkymmenettä itsenäisyyspäiväänsä monin juhlallisoin menoin. (i87, 1ju)

Maan johtoon taas viitataan esimerkissä 15.

15) Korfulla kesäkuussa 94 **Suomi** allekirjoittaa itsensä EU:n jäseneksi. Ja tässä samanlainen kohtalonhetki vajaan viisikymmentä vuotta aiemmin: **Suomi** allekirjoittaa ystävyys-, yhteistyö- ja avunantosopimuksen Neuvostoliiton kanssa. (i97, 8j)

Samaan aikaan näytetään arkistokuvaa kummastakin tilanteesta. Kuvanauhalla joukko miehiä istuu pöydän ääressä ja kirjoittaa kukin vuorollaan nimensä asiakirjaan. Myös muiden valtioiden nimiä käytetään tv-utisissa viittaamassa kulloisenkin maan johtoon. Tämä on aineistoni perusteella tavallista: ***Yhdysvallat tunnustaa Jerusalemin Israelin pääkaupungiksi*** (i17, 9s).

Joskus subjektina esiintyvän paikan voi ajatella viittaavan sekä konkreettiseen paikkaan että metonymiseen laajentumaan. Näin on esimerkissä 16.

16) **Kaupunki** heräsi vappupäivän aamuna kylmän kankeana. (v77, 5j)

Kuvanauhalla näytetään autiota Helsinkiä, mutta kulttuuriseen tietoonsa tukeutuen katsoja voinee ajatella, että *kaupunki* tässä viittaa myös vappuaaton riennoista toipuviin kaupunkilaisiin.

5.4.2 Monikon ensimmäisen persoonan finiittiverbi

Aktiivin indikaatiivin preesensin monikon ensimmäistä persoonaa (*teemme*) esiintyy aineistossani jonkin verran. Sen sijaan yksikön ensimmäisen persoonan finiittiverbiä (*teen*) ei käytetä lainkaan. Kuten luvussa 5.3.2 kävi ilmi, finiittistä *-mme*-verbiä käytetään siirtymissä, ja se esiintyykin lähes yksinomaan tässä yhteydessä.

17) Lopuksi luomme silmäyksen itsenäisen Suomen historiaan. (i97, 8ju)

18) Näistä ulkomaan tapahtumien arkipäivätunnelmista siirrymme takaisin puolivuositaitaista itsenäisyyttään juhliwaan kotimaahamme. (i67, 11ju)

Tv-utisissa *-mme*-verbillä on siis useimmiten kerrontaa jäsentävä rooli, ja sillä kerrotaan, mitä tapahtuu seuraavaksi. Uutistenlukijan lisäksi myös toimittaja voi käyttää *-mme*-verbiä, kuten seuraavassa esimerkissä 19. Tällainen käyttö on kuitenkin harvinaista, ja sitä esiintyy aineistossani ainoastaan suorissa osuuksissa.

19) Ja puhemiehistön jälkeen palaamme takaisin uutisiin, ja sitten jatkamme täältä Linnasta käsin. (i17, 2j)

Edellä esitellyt esimerkit ovat uutistenlukijan ja toimittajan metapuhetta katsojalle. Niistä ei kuitenkaan täysin selvästi käy ilmi, mikä katsojan rooli on verbin osoittamassa toiminnassa. Erityisesti esimerkin 17 *luomme* vaikuttaisi implikoivan, ettei katsoja ole itse aktiivisesti luomassa silmäystä. Ennemmin hän näkee silmäyksen, jonka uutistenlukija luo, ja on siten toki toiminnassa mukana. Edellistä selvemmin katsojan voi lukea kuuluvaksi 'meihin' seuraavassa esimerkissä, jossa sekä uutistenlukija että katsoja ovat toiminnan kohteina, eivät aktiivisina toimijoina.

20) Me saamme asiantuntijamme arvion tuosta Leijona-miehistöstä, ja erityisesti yhden pelaajan valinta on puhuttanut. Tästä pian lisää. (i17, 14urheilu)

Esimerkissä äänessä on urheilutoimittaja, jonka on määrä heti uutislähetysten jälkeen kertoa urheilu-uutiset. Tilanne on aineistossani harvinainen, sillä vain vapun 2017 lähetyksessä uutisstudiossa on äänessä jokin muukin taho kuin uutistenlukija. Ennen urheilutoimittajan vastausta uutistenlukija on kertonut, kuinka *jääkiekon MM-kisat alkavat perjantaina, ja tänään julkistettiin Leijonien kokoonpano*. Futuurimerkityksessä olevalla *saamme*-verbillä katsoja asemoidaan samaan paikkaan kuin uutistenlukija ja urheilutoimittaja: he kaikki ovat tiedon vastaanottajia, joille *asiantuntija* tulee arvioimaan, minkälainen Leijona-miehistö on.

Muutaman kerran aineistossani *-mme*-verbiä käytetään myös eksklusiivisesti. Katsoja ei tällöin ole mukana 'meissä', vaan uutistenlukija viittaa verbillä toimitukseen.

21) Tapasimme vapunvieton veteraaneja Oulussa. (v07, 2ju)

22) Vappua on juhlistettu eri puolilla maata perinteisin menoin, siis karnevaalihengessä. Kävimme Helsingissä ja Jyväskylässä aistimassa tunnelmaa. (v17, 3ju)

Faktisesti uutistenlukijakaan tuskin on yksi 'meistä', vaan vapunviettoa Oulussa, Helsingissä ja Jyväskylässä ovat käyneet seuraamassa toimittajat. Vaikuttaisikin siltä, että *-mme* toimii tässä merkkinä televisiouutisten institutionaalisesta luonteesta. Drew'n ja Heritagin (1992: 30–31) mukaan monikon käyttö yksikön sijaan on tyyppinen institutionaalisen puheen piirre. Puhuja osoittaa sillä, ettei puhu tilanteessa yksityishenkilönä vaan instituutionsa edustajana tai instituutionsa puolesta. Uutistenlukijan voikin esimerkeissä 21 ja 22 nähdä puhuvan instituutionsa puolesta. Merkillepantavaa on myös verbien aikamuoto eli menneeseen ja päätyneeseen tekemiseen viittaava imperfekti. Aineistossani *-mme*-verbi on imperfektissä ainoastaan edellä kuvatuissa tilanteissa, kun taas muuten sitä käytetään preesensissä ja tyyppillisesti futuurisessa merkityksessä.

Pois lukien esimerkkien 21 ja 22 kaltainen käyttö monikon ensimmäisen persoonan verbejä käytetään siis aineistossani inkluusiivisesti niin, että katsoja voi ainakin osin lukea itsensä mukaan verbillä kielennettyyn toimintaan. Tässä tv- uutisten kieli vaikuttaisi eroavan sanomalehtien kielestä. Makkonen-Craigin (2005: 199) mukaan sanomalehdissä indikaatiivin monikon ensimmäisellä persoonalla ei niinkään kurottauduta kohti lukijaa, vaan sillä viitataan seurueeseen, jonka mukana kertoja-toimittaja liikkuu tekstin tapahtumissa. ”Ensimmäistä persoonaa käytettäessä tapahtumia ei joko voida tai haluta kuvata sellaisina, että yleisö sijoitetaan kokijaksi ja osallistujaksi kertojan rinnalle” (mp.). Tv-uutisissa *-mme*-verbiä käytetäänkin siis suurimmaksi osaksi päinvastoin kuin sanomalehdessä.

5.4.3 Omistusliite *-mme*

Monikon ensimmäisen persoonan possessiivisuffiksia *-mme* käytetään runsaasti itsenäisyyspäivän uutislähetysissä. Yleensä omistusliite esiintyy sellaisten sanojen yhteydessä, joilla kuvataan suomalaisten yhteistä omaisuutta tai kokemusta. Katsoja on siten inkluusiivisesti osa ’meitä’, joiden olemassaoloa possessiivisuffiksi *-mme* implikoi.

23) Paikalla oli myös useita sotie**mme** veteraaneja. (i07, 1j)

Jokaisessa tarkastelemassani itsenäisyyspäivän lähetyksessä 1960-luvulta 2000-luvulle puhutaan suomalaisille yhteisestä ”omaisuudesta”, esimerkiksi *varuskunnissamme* (i67), *itsenäisyyttämme* (i77), *sosiaaliturvamme* (i87). Kaikista useimmiten toistuu sana *maamme*, jota käytetään vuotta 2017 lukuun ottamatta jokaisessa itsenäisyyspäivän lähetyksessä. Vappu-uutisoinnissa *maamme* ei sen sijaan ole lainkaan käytössä, ja yleisestikin omistusliitettä *-mme* esiintyy vapun lähetyksissä vain vähän. Kun *-mme*-omistusliitteellä viitataan suomalaisten yhteiseen omaisuuteen, katsojan on helppo kokea olevansa yksi viitatuista, joille puheena oleva *maa, itsenäisyys tai sosiaaliturva* kuuluu. Me-muotoisuus rakentaa Pällin (2003: 101) mukaan yhteistä tietoa ja yhteisyyttä.

Muutaman kerran *-mme*-omistusliite on käytössä niin, että se viittaa ensisijaisesti toimitukseen, kuten esimerkissä 24.

24) Äskeisen filmi**mme** välittämä tilaisuus aloitti itsenäisyyspäiväjuhllaisuudet pääkaupungin osalta. (i67, 1s)

Aina ei ole selvää, viittaako *-mme*-liite vain toimitukseen vai avautuuko toimituksen väen lisäksi paikka myös katsojalle. Alla olevassa esimerkissä toimituksen *uutislähetys* lukeutuu luontevasti myös katsojalle kuuluvaksi, kun tarkastellaan koko virkettä.

25) Ja vielä lopuksi palaamme samaan tilaisuuteen, josta itsenäisyyspäivän uutislähetys**emme** alkoi, Helsingin Tähtitorninmäelle. (i87, lopetus)

Kuten luvussa 5.3 osoitin, oheisen esimerkin kaltaiset siirtymälauseet osoitetaan katsojalle ja katsoja otetaan mukaan toimintaan, siirtymään aiheesta toiseen. Tässä katsojan mukaan ottamista korostetaan monikon ensimmäisen persoonan finiittiverbillä *palaamme*.

Poikkeuksen *-mme*-omistusliitteen runsaaseen käyttöön tekee vuoden 2017 itsenäisyyspäivän lähetys, jossa sitä ei esiinny lainkaan. Sen sijaan lähetyksessä puhutaan useaan kertaan satavuotiaasta *Suomesta*.

26) Satavuotias **Suomi** juhlii perinteisesti mutta näyttävästi. (i17, otsikot)

27) **Suomen** satavuotisjuhlaa on muistettu myös maailmalla. (i17, 5s)

Yhden lähetyksen perusteella on mahdotonta sanoa, onko kyseessä muutos aiempien vuosikymmenten tapaan korostaa Suomen kansan yhtenäisyyttä yhteisellä omaisuudella, vai halutaanko vuonna 2017 painottaa Suomen satavuotista taivalta itsenäisenä. *Me* ei silti ole kadonnut viimeisimmästäkään lähetyksestä, joka päättyy sanoihin: *Onnittelut **meille** kaikille satavuotiaassa Suomessa. Näkemiin.*

5.5 Epäsuora henkilöön viittaaminen

Suomen verbit taipuvat kuudessa persoonamuodossa sekä passiivissa (*teen, teet, tekee, teemme, teette, tekevät, tehdään*). Lisäksi verbin yksikön kolmatta persoonaa käytetään subjektittomissa lauseissa siten, että se, keneen verbillä voi katsoa viitattavan, käy ilmi ainoastaan kontekstista (*Iltapäivisin tekee mieli suklaata*). Tämä niin sanottu nollapersoonaa sekä passiivi toimivat suomesa epäsuorina henkilöön viittaamisen keinoina. Tässä luvussa tarkastelen niiden käyttöä tv-uutisissa. Huomioni kohteena ovat tilanteet, joissa katsojalle tarjoutuu mahdollisuus samastua verbin määrittämään toimintaan. Lisäksi tarkastelen yleistäviä ihmisviitteisiä substantiiveja (*suomalainen, kansalainen*), joihin katsoja voi niin ikään samastua.

5.5.1 Geneerinen suomalainen

Toisinaan tv-uutisissa puhutaan *suomalaisista*. Termillä voidaan viitata joko faktisesti kaikkiin Suomen kansalaisiin, kuten esimerkissä 28, tai yleistäen, kuten esimerkissä 29.

28) **Suomalaiset** saavat nykyistä paremmat mahdollisuudet tarkistaa heitä itseään koskevia tietoja eri rekistereistä. (v87, otsikot)

29) **Suomalaiset** ovat juhlineet vappua ja kevään tuloa ulkoilmassa. (v07, otsikot)

Ensimmäisessä esimerkissä jutun juonnosta käy myöhemmin ilmi, että *mahdollisuus tarkistaa tietoja* perustuu uuteen lakiin, ja sitä myöten *suomalaisilla* todellakin tarkoitetaan kaikkia Suomen kansalaisia, myös jokaista tv- uutisten katsojaa. Syntaktisesti samankaltainen esimerkki 29 sen sijaan tarjoaa katsojalle mahdollisuuden samastua niihin *suomalaisiin*, joista uutistenlukija kertoo. Katsoja ei kuitenkaan välttämättä ole juhlinut *kevään tuloa ulkoilmassa* ja voikin näin halutessaan sanoutua irti siitä paikasta, johon toimittaja hänet viiteryhmän *suomalaiset* perusteella lokeroi. Nähdäkseni esimerkki 29 on tv-uutisille tyypillinen tapa tehdä yleistyksiä, ja sitä käytetään erityisesti otsikoissa, kuten tässä. Tv- ja radiouutisissa on tapana pyöristää lukuja ja välttää yksityiskohtien suurta määrää, sillä kuultuna uutisten vastaanottaja pystyy omaksumaan vain rajallisen määrän tietoa (Heino 2007: 20).

Myös seuraavassa esimerkissä katsojalle tarjotaan mahdollisuus samastumiseen.

30) Ja täällä kotimaassa vastikään vahvistettu henkilökisterilainsäädäntö avaa **kansalaiselle** mahdollisuuden päästä tarkistamaan itseään koskevia tietoja eri rekistereistä. (v87, 13ju)

Esimerkki 30 siis selvittää tarkemmin henkilökisterilainsäädäntöä, johon viitattiin jo uutisten otsikoissa (esimerkki 28). Tällä kertaa *suomalaisen* sijaan puhutaan *kansalaisesta*, jonka voikin nähdä kieliopillisesti geneerisenä, koko luokkaa tarkoittavana yleistävänä substantiivilausekkeena. Vilkunan (1992: 155–156) mukaan geneerinen substantiivilauseke ei voi tavallisesti esiintyä aikaan sidotun predikaatin kanssa (kuten esimerkissä 30: 'mahdollisuuden avaaminen' ei ole staattinen tila); sääntö näyttäisi kuitenkin kumoutuvan ei-konkreettismerkityksisten verbien yhteydessä (mp.).

5.5.2 Nollapersoona ja passiivi

Tässä alaluvussa tarkastelen kahta erityistä verbikonstruktiota, jotka kuvaavat epäspesifistä inhimillistä kokemusta. Tarkastelemani rakenteet ovat nollapersoona ja passiivi¹⁸, joita molempia voidaan pitää *impersonaalisina*.

Impersonaalisuutta määritellään kielitieteessä eri tavoin (Siewierska 2008: 3–6). Siewierskan mukaan semanttisesti impersonaalisuudella viitataan sellaisiin rakenteisiin, joista joko puuttuu inhimillinen tekijä tai joissa inhimillistä tekijää ei spesifioida (*kuka tabansa* tai *kaikki*). Syntaktisesti impersonaalisista rakenteista puuttuu subjekti tai subjektin paikka on semanttisesti tyhjä. Morfologisesti määriteltynä impersonaalisissa konstruktioissa on pääverbi, josta joko puuttuu henkilöviite tai joka on kolmannessa persoonassa. (Mts. 3–6.) Sekä nolla-

¹⁸ Shoren (1986: 20–21) mukaan passiivia käytetään joskus myös esimerkiksi eläimistä ja kasveista kuvattaessa niiden toimintaa.

persoona että passiivi täyttävät kaikki kolme määritelmää. Molemmissa niissä se, kenen kokemusta kuvataan, on riippuvainen kontekstista.

Teoriaa käsittelevässä luvussa 4.3 toin esiin Langackerin subjektiivisuus–objektiivisuus-jaon. Näen sen tässä hyödyllisenä tarkasteltaessa sitä, tarjoavatko nollapersoona ja passiivi katsojalle paikkaa samastua verbin osoittamaan toimintaan. Luvussa 5.3 kerroin siirtymälauseista, joista suurin osa on verbittömiä lausumia (*sitten kotimaan uutisiin*). Langackerin asteikolla nämä lausumat ovat maksimaalisen subjektiivisesti konstruoituja, sillä niiden kieliopillisessa rakenteessa ei ole merkkejä puhujasta, joka kuitenkin on kuvatussa toiminnassa mukana. Niissä ei siis eksplisiittisesti spesifoida, kuka tilanteen käsitteistää. Viittaussuhde käy kuitenkin selvästi ilmi kulloisestakin kontekstista, sillä verbittömät siirtymälauseet ovat uutistenlukijan ja toimittajien katsojille kohdistamaa puhetta. Tällä metapuheella katsoja kutsutaan mukaan toimintaan, kuten osoitin. Luvussa 5.4 puolestaan käsitteelin monikon ensimmäistä persoona (*me*, omistusliite *-mme*, persoonapäätte *-mme*). Kun persoona on kieliopillisesti läsnä lauseessa (*meille kaikille, maamme, me siirryimme*), on kuvattu asiointi konstruoitu huomattavasti objektiivisemmin kuin mitä verbittömissä siirtymissä. Käsitteistäjä, *me*, on profiloitu ilmauksen hahmoon. *Me* välittää eksplisiittisesti ainakin kertojan, useimmiten myös katsojan läsnäoloa. (Poikkeuksen tästä tekee imperfektissä oleva ”institutionaalinen me”, jolla uutistenlukija viittaa toimitukseen, kuten luvussa 5.4 kävi ilmi.)

Nollapersoonan ja passiivin kohdalla viittaussuhde on verbittömiä siirtymiä ja monikon ensimmäistä persoona monialaisempi. Niillä voidaan viitata sekä ulkopuoliseen tahoon että toimittajaan – ja usein myös katsojalle tarjoutuu samastumispaikka. Kun käsitteistäjä havainnoi tilannetta omasta perspektiivistään, hänen läsnäolonsa on sekä passiivissa että nollapersoonassa kieliopillisesti implisiittistä. Käsitteelen ensin nollapersoona, suomen kielen vakiintuneinta geneeristä persoonakonstruktiota (Visapää 2008: 69).

Nolla on usein nähty persoonan välttämisen keinona, mutta Laitisen (1995a) mukaan nollarakenteiden tehtävä on pikemminkin välittää kuin välttää persoona. ISK:ssa (2004: § 1347) nollapersoonan käyttö kiteytetään näin: ”Lauseesta voi puuttua substantiivilauseke eli NP silloin, kun siinä tarkoitetaan ketä tahansa ihmistä, johon sanottu soveltuu, myös – ja usein nimenomaan – puhujaa itseään tai puhuteltavaa.” Nolla siis tarjoaa avoimen paikan, johon keskustelun osapuolet voivat samastua ilmaistessaan yhteistä kokemusta tai eläytyessään toisen kokemukseen (ISK 2004 § 1348). Se, kenen kokemusta kuvataan, on tulkinnanvaraista, joskin se on yleensä helpohko kontekstin perusteella ymmärtää. Visapään (2008: 75–76) mukaan nollakonstruktiio profiloii paikan, johon yleisö voi samastua. Hän sijoittaa nollapersoonalauseet maksimaalisen objektiivisen ja maksimaalisen subjektiivisen konstruoinnin välimaastoon (mp.).

Nollapersoonaa esiintyy erityisesti kokijarakenteissa, joissa se edustaa ei-nominatiivissa olevaa, vaikutuksenalaiseksi tulkittavaa henkilöviitteistä argumenttia (Laitinen 1995a: 340; Vilkuna 1992: 167–169). Näin on esimerkiksi 31.

31) Elävää tulta **näkeekin** tänä itsenäisyyspäivänä lähinnä haudoilla. Tai sitten tässä ylioppilaiden soihtukulkueessa, jonka Ahtisaaret ottivat vastaan juuri ennen h-hetkeä, Linnan tanssiaisten alkamista. (i97, 4j)

Aistiverbi *näkee* tarjoaa tässä kokijan paikan sekä toimittajalle että katsojalle. Subjektiiivisuus–objektiiivisuus-akselilla on kyse subjektiiivisesta konstruoinnista, sillä puhuja on ilmauksessa läsnä vain implisiittisesti, vaikka tilannetta katsotaan hänen perspektiivistään (Laitinen 1995a: 346). Ei-agentiivisena verbinä *nähdä* tuo vastaanottajansa havaintopiiriin jotakin ilman, että havaitsijan tarvitsee siihen tietoisesti keskittyä. Esimerkissä 31 tämä tapahtuu hyvin konkreettisesti, sillä samaan aikaan toimittajan puheen kanssa kuvassa näkyy ulkotulia hautausmaalla sekä hetkeä myöhemmin soihtuja kantava valkolakkisten joukko. Nollasubjektin kokijaksi hahmotuu siten kuka tahansa, joka kyseisen uutisjutun näkee. Luonnollisesti lauseen voi ajatella tässä viittaavan myös kontekstinsa ulkopuolelle ja suomalaisen tapaan polttaa itsenäisyyspäivänä kynttilää tai ulkotulta sodissa kaatuneiden haudoilla. Näin tulkittuna *näkee*-verbin kokijana voi pitää generisesti kaikkia, jotka kyseisen tavan tuntevat. Liitepartikkeli *-kin* vahvistaa tulkintaa, että toimittaja katsoo lauseen sisällön olevan katsojalle jo tuttua tietoa – joko kuvan tai katsojan kulttuurisen tiedon perusteella (ks. ISK 2004: § 1635). Aineistossani *näkee* on tavallinen nollarakenteessa. Uskoakseni tähän vaikuttaa televisiolla välineenä ominainen mahdollisuus näyttää katsojalle, mistä toimittaja puhuu.

Seuraavakin esimerkki viittaa kuvaan, ja myös siinä katsojalle tarjotaan samastumispaikkaa. Toisin kuin edellisessä esimerkissä, tässä katsoja voi kuitenkin halutessaan olla samastumatta nollasubjektin paikalle.

32) Vaalisäättä **ei** ainakaan **voi moittia**. Lämpötila on täällä ollut yli 20 astetta. (v97, 8j)

Esimerkki 32 on Ison-Britannian parlamenttivaaleja käsittelevän jutun aloitus. Toimittaja kertoo sen katsomalla kameraan ja kohdistamalla sanansa näin suoraan katsojalle. Kuvassa sää on aurinkoinen ja toimittajan taustalla näkyy sininen taivas. Lauseen merkitys ymmärretäänkin juuri kuvasta käsin, joskin seuraava lause lämpötilasta vielä vahvistaa sanomaa. Kyse on selvästi toimittajan näkemyksestä, vaikka hän ei lausetasolla tuokaan itseään eksplisiittisesti esiin. Nollapersoonalla puhuja voikin osoittaa käsittelevänsä kokemustaan samoin kuin kuka tahansa vastaavassa tilanteessa (ISK 2004: § 1384). Modaalinen *voi* on tyyppillinen nollarakenteessa:

Laitisen (1995a: 340) mukaan välttämättömyyttä ja mahdollisuutta eksplisiittisesti ilmaisevat modaaliverbit ovat ”itse oikeutettuja” nollarakenteiden muodostajia.

Nollan yleistävyys vaihtelee. Seuraavassa sen konteksti käy jälleen ilmi kuvasta, mutta nyt ensisijainen käsitteistäjä ei olekaan toimittaja tai katsoja.

33) Poliisin taholta kerrottiin, ettei mitään neuvoa voida antaa, miten autoilijoiden pitäisi menetellä tämänkaltaisissa tapauksissa. Auto vain **pitäisi saada** jotenkin liikkeelle. (i67, 13j)

Kuvassa kadun varteen parkkeerattu auto on hautautunut lumen alle. Jutussa kerrotaan, kuinka *vuorokauden sankka lumisade* on aiheuttanut sen, että *pääkaupungin hiekoitus- ja aurauskalusto työskentelee täydellä tehollaan*. Kontekstista sekä referoinnissa usein käytetystä konditionaalimuodosta käy ilmi, että *pitäisi saada* -nesessiivirakenteella referoidaan poliisin antamaa ohjetta. Luontevin tulkinta tilanteessa on, että poliisin ohje on suunnattu lumeen juuttuneen auton omistajalle. Toki katsojallekin tarjoutuu jonkinlainen samastumismahdollisuus, mikäli poliisin ohjetta pidetään neuvona tulevaisuuden varalle – jos katsojankin auto joskus juuttuisi lumikinokseen. Nesessiivikonstruktiota käytettäessä puheena voi olla läsnäolija, mutta viittaus voidaan tulkita myös generiseksi (Laitinen 1995b: 58). ISK:n (2004: § 1364) mukaan nollasubjektillista nesessiivirakennetta, kuten tässä, käytetään ohjeissa. Auto lumessa -juttu on erikoinen poikkeus aineistossani. Se lähetetään asiallisen ja juhlavankin uutislähetysten lopussa eräänlaisena loppukevennyksenä. Tämä käy ilmi kepeän aiheen lisäksi myös toimittajan ironisesta otteesta: *Talonmies pitää tärkeänä, että talon asukkaat pysäköivät autonsa naapuritalon eteen naapuritalonmiehen kiinsaksi*. Tässä ironinen tulkinta muodostuu päinvastoin sanomisesta kuin mikä tilanteessa olisi odotuksenmukaista (ks. Rahtu 2006: 186–202).

Nollapersoonan lailla yksipersoonaisessa passiivissa¹⁹ ei ole ilmisubjektia ja siten kielipillisesti ilmaistua tekijää. Lauseen agentti on kuitenkin yleensä pääteltävissä. Yksipersoonaista passiivia voisikin näin pitää kontekstisidonnaisena persoonana, joka on läsnä olevan henkilön tai henkilöiden indeksi (Makkonen-Craig 2005: 19).

Passiivia esiintyy aineistossani nollapersoonaa enemmän. Sitä käytetään siirtymälauseissa, viittaamassa yleiseen tapaan tai asiantuntijoihin sekä silloin, kun tekijää ei tiedetä tai sitä ei haluta paljastaa. Tämä näyttäisi noudattavan Laitisen (1995a: 338) huomiota siitä, että passiivi on erityisesti agenttiivisen subjektin indefiniittinen ilmaus, kun taas nolla on rooliltaan pikemmin-

¹⁹ Kun käytän termiä *passiivi*, viittaan sillä *yksipersoonaiseen passiiviin* ISK:n (2004: § 1313) luokituksen mukaisesti. Yksipersoonainen passiivi on suomen tavallisin passiivimuoto (*tehdään*). Siinä ei ole ilmisubjektia ja sen finiittiverbi on passiivissa. Tälle konstruktiolle on ehdotettu myös muita nimiä, muun muassa indefiniitti (Shore 1986), neljäs persoona ja impersonaalikonstruktiio (ks. Makkonen-Craig 2005: 16).

kin kokija. Tarkastelen ensin sellaista passiivin käyttöä, joka tarjoaa katsojalle samastumismahdollisuuden, ja siirryn sitten kuvaamaan passiivin muita käyttötapoja.

Kuten luvussa 5.3 tuli ilmi, passiivia käytetään harvakseltaan siirtymälauseissa.

34) Ja **kerrataan** hieman tätä itsenäisyyspäivän juhlintaa ja kulkua. (i17, 3ju)

Esimerkkiä 34 voi pitää dialogisena passiivilauseena, joka esittää toiminnan uutistenlukijan ja katsojan yhteisenä toimintana (Makkonen-Craig 2005: 204–205). Makkonen-Craigin mukaan dialogista passiivia käytetään, kun yleisölle halutaan avata paikka kertojan rinnalle. Esimerkissä 34 katsoja ja uutistenlukija siis yhdessä kertaavat, mutta vastuu tekemisestä säilyy uutistenlukijalla. (Mp.) Dialoginen passiivi on puhujaviitteinen ja tyypillisesti monikollinen. Puhekielisestä monikon ensimmäisen persoonan *me tehdään* -konstruktiosta dialoginen passiivi eroaa muun muassa siinä, että se tyypillisesti esiintyy lauseen alussa. Makkonen-Craigin mukaan dialoginen passiivi voi kuitenkin saada eteensä diskurssipartikkelin (*ja, mutta*), kuten tässäkin esimerkissä. Osin identtisenä dialogisen passiivin kanssa Makkonen-Craig pitää imperatiivista passiivia (*Lähdetään!*), jolle niin ikään on tyypillistä verbialkuisuus. (Mts. 44–45, 51–52.)

Subjektiivisuus–objektiivisuus-asteikolla dialoginen passiivi on vähemmän subjektiivinen kuin siirtymälauseena tyypillisesti käytetty verbitön lausuma. Verbittömässä lausumassa käsitteistäjä havainnoi tilannetta ja kertoo siitä omasta perspektiivistään eksplikoimatta kenen näkemyksestä on kyse. (Makkonen-Craig 2005: 166; ks. myös luku 5.3.) Dialoginen passiivi puolestaan on henkilöviitteinen, ja se rakentaa tekstissä ympärilleen henkilökontekstin, johon voi käsitteistäjän lisäksi kuulua myös muita (ks. mts. 45–46).

Katsojalle tarjoutuu samastumismahdollisuus myös silloin, kun passiivilla viitataan generisesti suomalaisiin tai yleisiin tapoihin toimia. Tällaista käyttöä ovat aineistoni seuraavat esimerkit.

35) Vapunpäivää **on vietetty** perinteitä noudatellen. (v97, 2ju)

36) Mutta frakkien, kristallien, kunnianosoitusten ja juhlapuheiden ulkopuolella **on** itsenäisyyspäivää **vietetty** myös vaatimattomammassa merkeissä. Sitä on vietetty kouluissa, vanhustenkodeissa, lastentarhoissa ja tietysti myös kodeissa. (i77, 3j)

Molemmissa esimerkeissä kerrotaan juhlapäivän viettämisestä. *Viittää*-verbi onkin runsaassa käytössä sekä vapun että itsenäisyyspäivän uutisoinnissa. Katsojan samastumismahdollisuus tarjoutuu tässä paitsi passiivin käytöllä myös siitä kulttuurisesta tiedosta käsin, jonka katsojalla voi olettaa olevan vapun ja itsenäisyyspäivän vietosta.

Esittelen seuraavaksi lyhyesti myös aineistoni sellaisia passiivinkäyttötapoja, joissa passiivin ei voi ajatella viittaavan katsojaan tai tarjoavan hänelle samastumismahdollisuutta.

Tv-uutisissa passiivilla viitataan usein viranomaistahoihin, päättäjiin ja asiantuntijoihin.

37) Kuolonuhrien määrästä **on esitetty** ristiriitaisia arvioita. Kuolleita **uskotaan olevan** sadan ja sadanviidenkymmenen välillä. (i97, otsikot)

38) Brittien **arvellaan äänestävän** tänään työväenpuolue valtaan parinkymmenen vuoden tauon jälkeen. (v97, otsikot)

39) Matkustusmäärien **odotetaan** kuitenkin **kasvavan** kesän tullessa. (v97, 4s)

Esimerkeistä 37, 38 ja 39 ei käy ilmi, kuka arvioi kuolleiden määrää tai äänien kohdistumista. Myöskään se, kuka odottaa matkustusmäärien kasvavan ei käy ilmi kontekstista. Bruun, Koskimies ja Tervonen (1986) pitävät tämänkaltaista passiivin käyttöä ongelmana tiedotusvälineissä: ”Passiivisilla ilmaisuilla estetään vastaanottajaa saamasta tietoonsa, kuka on tehnyt mitä, missä ja milloin. Toisinaan tuntuu siltä, että koko valtionhallintoa ohjaisi jokin epämääräinen olio nimeltään ’on päätetty.’” (Mts. 193–194.) Samaa mieltä on Seppälä (1998: 85–86). Hänen mukaansa passiivilainoilla siirretään vastuun todenperäisyyttä, ja hän arvelee, että toimittajat usein piilottavat passiivilainan muotoon aavistuksensa siitä, mitä mieltä asioista ollaan. (Mp.)

Myös rikosuutisissa passiivia käytetään paljon. Nähdäkseni tekijä ei silloin ole tiedossa tai sitä ei haluta kertoa.

40) Lahdessa **puukotettiin** mies kuoliaaksi. (v97, 3s)

Rikosuutisesta kerrottaessa suurin osa verbeistä voi olla passiivissa, kuten seuraavassa esimerkissä. Itsenäisyyspäivänä 1997 uutislähetyksessä kerrotaan turkistarhalle tehdystä iskusta, jossa turkistarhaaja ampui haulikolla kohti eläinaktivisteja. Jutussa ja siihen johdattavassa juonnossa kerrotaan, että yksi aktivisteista **jouduttiin toimittamaan sairaalahoitoon, tarhaajaa epäillään törkeästä pahoimpitelystä, seiniä on töhritty ja kettuja päästetty vapaaksi**. Jutun lopussa nähdään toimittajan stand-up, jossa toimittaja raportoi kettutarhalta:

41) Täällä Orimattilan Pyörähtälän kylän kettutarhassa **nähtiin** viime yönä se, mitä ehkä jo jonkin aikaa **on osattu** odottaa. Turkistarhaajien ja turkisten vastustajien välinen peli on koventunut askel askeleelta, ja nyt **ammuttiin** siis ensimmäiset laukaukset. (i97, 2j)

Kolmas selkeä katsojan suhteen eksklusiivinen passiivin käytön ryhmä on viittaaminen kuvaan niin, että viittauskohde käy ilmi kontekstista.

42) Yhdysvalloissa **pestään** kaikkien Englannista tulevien kengät soodaliuoksella. (i67, 6s)

43) Vähävaraisille **järjestettiin** Helsingin Hakaniementorilla jälleen Heikki Hurstin itseenäisyyspäiväjuhla, jossa **jaettiin** ruoka-apua noin tuhannelle tarvitsevalle. (i17, 4ju)

44) Suomen satavuotisjuhlaa **on muistettu** myös maailmalla. Tänään Suomen lipuin värein **on valaistu** muun muassa Story Bridge ja Victoria Bridge Australian Brisbanessa. (i17, 5s)

Passiivia käytetään paljon esimerkin 44 tavoin sähkeissä siirtymälauseena johdattamassa aiheeseen. Usein lause on perfektissä ja alkaa paikanilmauksella: ***Kreikassa on osoitettu mieltä hallituksen säästöpolitiikkaa vastaan*** (v17, 10s). Kaikkiaan tv-uutisissa käytetään paljon passiivia, aina aineistoni ensimmäisistä 1960-luvun lähetyksistä vuoteen 2017. Osaltaan tätä voinee selittää uutisjutun lyhyt muoto: kun aikaa on vähän, ei kaikkea tietoa kerrota eksplisiittisesti (ks. luku 2.2). Kiinnostavaa kuitenkin olisi selvittää passiivin käyttöä tarkemmin, erityisesti niissä tilanteissa, joissa passiivin taakse voi hahmottaa jonkin viranomais- tai asiantuntijatahon, mutta jota jutussa ei kuitenkaan yksilöidä.

5.6 Uutistenlukijan ja toimittajan keskustelu

Tv-uutisissa katsoja on lähtökohtaisesti se, jolle uutistenlukija ja toimittajat kohdistavat puheensa. Uutistenlukija ja toimittajat kertovat vuorollaan, mitä kotimaassa ja maailmalla on tapahtunut, ja katsoja kuuntelee. Tämä normi rikkoutuu, kun uutistenlukija kohdistaa kansansa katsojan sijaan toimittajalle. Näin tapahtuu toisinaan suorien osuukien edellä tai jäljessä sekä vapun 2017 lähetyksessä myös uutisstudiossa. Tarkastelen tässä luvussa näitä tilanteita.

Uutistenlukijan ja toimittajan välisessä keskustelussa sitä, kenelle puhe osoitetaan, ei voida pitää sanoman ensisijaisena vastaanottajana. Dieckmann (1981: 266) selventää tämänkaltaisen keskustelun luonnetta käsitteen *trialoginen viestintä* avulla. Toisin kuin monologiassa tai dialogissa, trialogisessa viestinnässä samalla sanomalla on eri funktioita sen mukaan, kuka sen vastaanottaa. Nämä funktiot otetaan huomioon jo sanomaa muotoiltaessa, ja viesti kohdistetaan kahdelle vastaanottajalle tai vastaanottajaryhmälle. (Mp.) Nuolijärvi ja Tiittula (2000: 27) tuovat esiin käsitteen *Inszenierung*, jolla tarkoitetaan sitä, että televisiokeskustelut ovat valmisteltuja. Televisiokeskusteluilla on täten aina kaksi todellisuutta, osallistujien todellisuus ja katsojille näyttäytyvä todellisuus (mp.) Tästä tietysti on kyse myös uutistenlukijan ja toimittajan välisessä keskustelussa. Heidän lisäksi mukana on kolmas taho, katsojat, joita varten uutistenlukija ja toimittaja keskusteluaan käyvät.

Tilannetta voi tarkastella Goffmanin (1981) *osallistumiskehikon* (engl. *participation framework*) avulla. Osallistumiskehikon käsitettä hyödynnetään keskustelujen tarkasteluun silloin, kun puhujien ja kuulijoiden roolit vaihtelevat keskustelun kuluessa. Osallistumiskehikko perus-

tuu huomioon, että kahtiajako puhujiin ja kuulijoihin on liian karkea puhetilanteen kuvaamiseen, osallistujilla kun on keskustelun kuluessa vaihtelevia diskurssi-identiteettejä. Puhujan tilalle Goffman tuo *esittämismuotin* (engl. *production format*), jolla otetaan huomioon se, että puhuja ei aina edusta vain itseään, vaan hän voi myös tuoda esiin jonkun toisen henkilön tai toimik-siantajan näkemystä. Kuulijat ovat joko osallistumiskehikon *ratifioituja osallistujia* (engl. *ratified participants*) eli keskusteluun osallistuvia, tai sellaisia, jotka eivät osallistu keskusteluun (engl. *bystanders* ja *overbearers*). Sanomaa ei Goffmanin mukaan aina kohdisteta sille, jolle puhutaan, vaan muidenkin kuulijoiden joukossa voi olla kohteita erilaisille viesteille. Goffmanin näkemyksessä osallistumiskehikko kuvaa kuulijoiden moninaisuutta, mutta myöhemmin keskustelunanalyysissä sitä on laajennettu merkitsemään kaikkia puhetilanteen osallistujia. (Goffman 1981: 124–159; ks. myös Seppänen 1995: 156–161 & 1998: 30–31, 156; Hakulinen 2001 [1984]: 352.)

Osallistumiskehikkoon liittyy kiinteästi käsite *asennonvaihdos* (engl. *change of footing*). Sillä tarkoitetaan muutoksia sekä kuulijoiden roolissa että esittämispuolella. Asennonvaihdos voi ilmetä myös kesken puheenvuoron näkökulman muutoksena. Televisiokeskusteluja tutkineiden Claymanin (1992) ja Heritagen (1985) mukaan toimittajat käyttävät asennonvaihdoksia silloin, kun haluavat pysyä näennäisen puolueettomina: kun kriittiset näkökulmat laitetaan toisen toimijan suuhun (*N:n mukaan*), toimittaja itse vapautuu vastuusta. Haastattelukysymysten muotoilulla toimittajat siis voivat ohjata katsojalle haastattelusta muodostuvaa kuvaa ilman, että heidän asemansa puolueettomana tiedon välittäjänä vaarantuisi. (Clayman 1992: 175; Heritage 1985: 114–115.) Vaikka en tässä työssä tarkastelekaan toimittajien kysymyksiä haastateltaville, Claymanin ja Heritagen huomiot uutishaastattelujen luonteesta ovat relevantteja myös silloin, kun tarkastellaan uutistenlukijan ja toimittajan välistä keskustelua. Heritagen (1985) mukaan uutishaastattelu on erityinen sosiaalisen kanssakäymisen muoto, joka toteutetaan yleisöä varten ja jota ohjaavat institutionaaliset konventiot. Sekä toimittaja että haastateltava suuntaavat siis puheenvuoronsa ensisijaisesti yleisölle. (Mts. 100, 104, 112.) Clayman korostaa sitä, että haastateltava ja haastattelija tekevät haastattelussa yhteistyötä (mts. 187). Näin on laita myös uutistenlukijan ja toimittajan toisilleen suuntaamissa puheenvuoroissa, joita esitelen seuraavaksi.

5.6.1 Kysymys toimittajalle ja kommentointi

Aineistoni ensimmäinen suora osuus nähdään itsenäisyyspäivänä 1987, kun uutistenlukija yhdistää Linnan juhliissa paikalla olevalle toimittajalle.

45) Yhdistämme Presidentinlinnaan, josta toimittajamme Hannu Lehtilä raportoi itsenäisyysjuhlan kulkua. (i87, 2ju)

Uutistenlukija korostaa suoraa osuutta verbillä *yhdistämme*, ja kuva siirtyy Presidentinlinnaan. Keskustelua uutistenlukijan ja toimittajan välillä ei kuitenkaan käydä, vaan toimittaja aloittaa suoran osuuden kuin minkä tahansa tavallisen jutun ja johdattaa teemaan kattolauseella *Tätä itsenäisyyspäivää vietetään puhtaasti kotimaisin voimin*. Huomion kuitenkin kiinnittää se, että toimittaja käyttää puheessaan preesensia *vietetään*, kun tavallisesti juttu aloitetaan perfektillä (ks. luku 2.2). Nyt ollaan reaaliajassa, on viesti. Myöskään suoran osuuden päätteeksi ei nähdä toimittajan ja uutistenlukijan välistä keskustelua, mutta toimittaja osallistuu metapuheellaan lähetyksen kulkuun. *Tämä täältä Linnasta, takaisin uutisstudioon*. Se, että toimittaja kielentää siirtymän, on poikkeuksellista tavallisiin juttuihin nähden. Tavallisestihan uutistenlukija on se, joka johdattaa lukijaa aiheesta toiseen (ks. luku 5.3). Tässä uutistenlukija aloittaa seuraavan sähkeen kommentoimatta toimittajan suoraa raporttia; myöhemminä vuosina tavaksi tulee vähintäänkin kiittää paikalta raportoivaa toimittajaa.

Seuraavalla vuosikymmenellä, itsenäisyyspäivänä 1997, nähdään ensimmäistä kertaa, että uutistenlukija kohdistaa puheensa toimittajalle. Suoran osuuden juonnossa uutistenlukija esittää kysymyksen paikalla olevalle reportterille. Juonnossa on useita kiinnostavia piirteitä, ja tarkastelenkin sitä seuraavaksi kokonaisuudessaan.

46) Ja nyt siirrytään Presidentinlinnaan, jossa juhlavastaanotto on täydessä vauhdissa. Paikalla on toimittajamme Petri Jauhiainen. Voiko sanoa, että tunnelma siellä on tavallista juhlavampi, kun vietetään itsenäisyyden 80-vuotisjuhlaa? (i97, 6ju)

Juonnon aikana uutistenlukija puhuu ensin katsojalle ja kutsuu tämän siirtymälauseella *Ja nyt siirrytään Presidentinlinnaan* mukaan toimintaan. Puhekielen mukainen *siirrytään*, jonka voi tässä nähdä sekä dialogisena passiivina että puhekielille tyypillisenä passiivinä käyttönä kirjakielisen monikon ensimmäisen persoonan sijaan, korostaa katsojan mukaanottoa. Nähdäkseni viesti on tässä voimakkaampi, kuin mitä se olisi, jos uutistenlukija käyttäisi verbitöntä siirtymälauseetta *ja nyt Presidentinlinnaan*. Verbitön siirtymä ennemminkin selostaisi tapahtumien kulkua, kun taas passiivilla katsoja kutsutaan mukaan aktiiviseksi toimijaksi. Seuraavassa lauseessa kerrotaan, että Linnasta raportoi toimittaja. Tämän jälkeen juonnossa tapahtuu asennonvaihdos, ja uutistenlukija kohdistaa toimittajalle kysymyksen *Voiko sanoa, että tunnelma siellä on tavallista juhlavampi?* Kysymys on tässä vastaanottajalle suunnattu kehotus täydentää puhujalta puuttuvaa tietoa vastauksella (ks. Raevaara 1996: 23). Kysymyksen muotoilusta vaihtoehtokysymykseksi käy kuitenkin ilmi, että uutistenlukijalla on jo oletus siitä, minkälaiselta juhlassa näyttää (ks. ISK 2004: § 1679).

Uutistenlukijan kysymyksen jälkeen kuva siirtyy Presidentinlinnaan, missä toimittaja suuntaa katseensa kohti katsojaa ja alkaa puhua. Toimittaja ei kuitenkaan vastaa suoraan uutistenlukijan kysymykseen vaan alkaa kertoa: *Näitä Suomen 80-vuotisjuhla on vietetty täällä Presidentinlinnassa nyt noin puolitoista tuntia*. Raporttinsa päätteeksi toimittaja siirtää lähetyksen takaisin uutisstudioon – *nyt takaisin päivän muihin uutisiin ja uutisstudioon* – minkä jälkeen kuva palaa uutistenlukijaan.

Koska uutistenlukijan juonnossa esittämälle kysymykselle ei ole tullut vastausta, uutistenlukija pahoittelee katsojalle vastauksetta jäämistä. *Sen verran kova pubeensorina tuolla Linnassa taitaa olla, että Petri Jaubaiainen ei kysymystäni kuullut. Mutta juhlavalta siellä joka tapauksessa näytti*. Tämän jälkeen uutistenlukija jatkaa seuraavaan aiheeseen. Uutistenlukijan korjaus on merkki uutistenlukijan ja toimittajan epäsymmetrisestä asemasta. Kun puhuja korjaa edellisen puhujan vuoroa, korjaaja osoittaa oman ilmauksensa olevan jollakin tavoin korjattua tarkempaa tai tarkoituksenmukaisempaa. (Kurahila 2001: 179.) Myös Hietalan (2007: 100) mukaan uutistenlukijan kommentista käy ilmi kerronnan hierarkkisuus. Tavallisesti vain uutistenlukijalla on oikeus korjailla tai pahoitella muiden puhetta (mp.)

Myös itsenäisyyspäivänä 2017 lähetyksessä nähdään uutistenlukijan kysymys toimittajalle ja lyhyt kommentti tämän jutun jälkeen. Nyt uutistenlukija johdattaa katsojan aiheeseen kertomalla, kuinka *Helsingissä on tänään järjestetty useita mielenosoituksia* ja että *poliisi on pitänyt mielenosoittajajoukot erillään toisistaan*. Tämän jälkeen uutistenlukija esittelee katsojalle kohta ruutuun astuvan toimittajan – *Ja Jyrki Hara raportoi* – ja suuntaa sitten kysymyksen toimittajalle: *Onko kaikki sujunut tähän saakka rauhallisesti?* Uutistenlukija katsoo suoraan kohti kameraa sekä katsojalle puhuessaan että asennonvaihdoksen jälkeen esittäessään kysymyksen toimittajalle. Katsojan näkökulmasta uutistenlukija siis katsoo silmiin ja esittää kysymyksen, josta katsojalla ei voi olla tietoa. Tämä on poikkeuksellista aineistossani. Aineistoni kolmessatoista kronologisesti ensimmäisessä lähetyksessä uutistenlukija on aina kameraan katsoessaan kohdistanut puheensa katsojalle ja kameran rooli sanoman välittäjänä on sivuutettu. Tässä aineistoni viimeisessä lähetyksessä, itsenäisyyspäivänä 2017, sen sijaan rikotaan sitä illuusiota, että uutistenlukija ja katsoja ovat suorassa kontaktissa ilman välikäsiä. (Ks. luku 4.1.) Vähintäänkin suorana raportoiva toimittaja paljastuu yhdeksi heistä, joille uutistenlukija puheensa kohdistaa.

Katse toki on tärkeä tekijä puhetilanteen osallistumiskehikon muodostumisessa (ks. esim. Seppänen 1998: 157), ja tässä yhteydessä uutistenlukijan voi ajatella orientoituvan toimittajaan paitsi esittämällä tälle kysymyksen, myös kohdistamalla tähän katseensa. Katsojan kanalta hämmennystä herättää se, että uutistenlukijan katseen perusteella katsojan ja toimittajan tulisi olla samassa paikassa, mikä ei tässä luonnollisestikaan pidä paikkaansa. Tilanne olisi sel-

västi toinen, mikäli kuvaruudussa näkyisi samaan aikaan erillisissä kuvissa sekä uutistenlukija että vastausvuoroaan odottava toimittaja. Näinhän suorien osuuksien kysymykset tv-uutisissa usein toteutetaan. Ehkäpä uutistenlukijan sijoittaminen uutisstudion ulkopuolelle²⁰ on johtanut poikkeuksellisiin teknisiin ratkaisuihin.

Toimittajan vastauksen ajaksi palataan normaaleihin rutiineihin ja toimittaja katsoo kameraan, kuten tavallisestikin toimittajan stand-up-osuuksissa. Hän kertoo, että *marssit ja mielenilmaukset ovat pääosin vaienneet*. Tämän jälkeen toimittaja haastattelee poliisia – jälleen jutun tavanomainen toteutus – ja kiittää lopuksi haastateltavaa. Toimittaja ei siirrä lähetystä takaisin uutistenlukijalle, vaan kuva palautuu takaisin uutistenlukijaan. Jälleen uutistenlukija katsoo kameraan – ja siten katsojaan – mutta kommentoikin vielä toimittajan raporttia ja kohdistaa sanansa tälle: *Ja kiitoksia sinne satama-altaan toiselle puolelle*. Kiitoksia toimittajalle voi pitää tavanomaisena tapana päättää keskustelu. Kiitos-sanan yksi keskeinen tehtävä on juuri merkitä tilanteen tai toiminnan loppuun saattamista (Koivisto 2009: 196). Kiitoksen jälkeen tapahtuu asennonvaihdos, ja uutistenlukija alkaa kertoa seuraavaa sähköä suunnaten puheensa katsojalle. Lähetyksessä on palattu tavalliseen järjestykseen.

5.6.2 Vuorokeskustelu uutisstudiossa

Vappuna 2017 uutisstudiossa nähdään uutistenlukijan ja meteorologin sekä uutistenlukijan ja urheilutoimittajan välillä lyhyet keskustelut. Ensimmäinen keskustelu alkaa, kun uutistenlukija lähetysten viimeisen uutisaiheen jälkeen suuntaa puheensa samassa studiossa olevalle meteorologille. Samaa aikaan kuva laajenee niin, että sekä uutistenlukija että meteorologi ovat kuvassa. Katsoja näkee heidän seisovan saman pöydän äärellä. *Niin on, Matti, taas kuu vaihtunut. Millaisessa säässä tämä toukokuun ensimmäinen viikko etenee?*

Asennonvaihdos on hyvin konkreettinen, sillä sen lisäksi, että uutistenlukija puhuttelee meteorologia (*Matti*), hän myös kääntyy tätä kohti. Kuva siirtyy vastausta antavaan meteorologiin, joka kertoo luvassa olevan poutaista säätä. Kuva pysyy tiukasti meteorologissa, vaikka uutistenlukija esittää vielä tarkentavan jatkokysymyksen: *Että aurinkoa on näkyvissä?* Meteorologin vastaus on ytimekäs *kyllä*, ja hän lähtee kävelemään ”kohti sääkarttoja” eli uutisstudion kohtaa, jossa säätiedotukset kerrotaan.

Sään jälkeen kuva siirtyy takaisin uutistenlukijaan, joka katsoo kohti katsojaa ja kertoo, että *Jääkiekon MM-kisat alkavat perjantaina*. Kuvassa uutistenlukijan vierellä kuitenkin näkyy myös studioon saapunut urheilutoimittaja, jota kohti uutistenlukija kohta kääntyykin sanoessaan: *Ja tänään julkistettiin Leijonien kokoonpano*. Urheilutoimittaja vastaa uutistenlukijalle *näin on*

²⁰ Ks. luku 4.1.

ja kääntyy sen jälkeen kohti katsojaa: *Me saamme asiantuntijamme arvion tuosta Leijona-miehistöstä, ja erityisesti yhden pelaajan valinta on puhuttanut.* Vuoronsa lopuksi urheilutoimittaja suuntaa jälleen katseensa kohti uutistenlukijaa ja lupaa: *Tästä pian lisää.* Nyt uutistenlukija kääntyy vuorostaan kohti kameraa ja kertoo lyhyesti, että seuraavana aamuna Aamu-tv:ssä keskustellaan EU:n ja Britannian välisistä Brexit-neuvotteluista. Tämän jälkeen hän hyvästelee katsojan tutulla *näkemiin*-hyvästillä. Tässä uutistenlukijan ja urheilutoimittajan välisessä keskustelussa asennonvaihdokset tulevat selvästi ilmi fyysisenä liikkeenä eli kääntymisenä kohti sitä, kenelle puhe osoitetaan. Tämä selkeyttää puheilannetta katsojan kannalta, eikä katsojan tarvitse miettiä, ”miksi se nyt minulle puhuu” (vrt. luvun 5.6.1 itsenäisyyspäivän esimerkki, jossa uutistenlukija puhuu toimittajalle katsoen kameraan).

6 Lopuksi

Lopuksi luomme silmäyksen historiaan.

Tutkielmani johdannossa kerroin tarkastelevani niitä kielen keinoja, joita uutistenlukija ja toimittajat käyttävät puhuessaan katsojalle ja joilla he kuljettavat tätä läpi lähetyksen. Lisäksi halusin selvittää, onko katsojaan kohdistetussa puheessa eroa vuosien välillä. Kerroin myös vertaavani tv-uutisten metapuhetta tv-keskustelujen metapuheeseen. Tässä luvussa jaan nämä alussa asettamani tavoitteet kolmeen alalukuun ja kertaan, mitä on tullut ilmi. Lopuksi pohdin mahdollisia jatkotutkimuksen aiheita.

6.1 Kuinka katsojaa kuljetetaan?

Tv-utislähetys on aineistoni perusteella kokonaisrakenteeltaan hyvin traditionaalinen. Lähetysten elementit ja niiden järjestys ovat pysyneet hyvin samanlaisina vuodesta toiseen. Heti lähetyksen alkaessa uutistenlukija tervehtii katsojaa ja kutsuu tämän näin vuorovaikutukseen kanssaan. Lähetyksen lopussa uutistenlukija sitten hyvästelee katsojan: yhteinen matka on tältä erää ohi. Vakiintuneet tervehtimis- ja hyvästelyfraasit vahvistavat käsitystä uutislähetyksestä kertomuksena. *Hyvää iltaa* ja *näkemiin* toimivat uutislähetyksessä kuin perinteisen sadun *olipa kerran* ja *sen pituinen se*: ne aloittavat ja lopettavat kertomuksen sekä toimivat katsojalle merkkinä siitä, mistä genrestä on kyse.

Utislähetyksessä keskustelu on epäsymmetristä siten, ettei niin kutsutun keskustelun yksi osapuoli, katsoja, voi koskaan siihen reaaliaikaisesti osallistua. Katsojan alisteisesta ase-

masta huolimatta muut keskustelun osapuolet (uutistenlukija ja toimittajat) eivät suoraan käske tai velvoita katsojaa toimimaan tietyllä tavalla. Häntä toki ohjataan ja kehoitetaan – mutta niin hienovaraisesti, että lausuman kehotusfunktio on ymmärrettävissä vain kontekstissaan. Kun uutistenlukija kertoo katsojalle tulevasta ohjelmista tai uutisten internetsivujen sisällöstä, voi viestiä pitää sekä informaationa että mainoksena. Nähdäkseni kyseessä on katsojalle suunnattu kehoitus kyseisen sisällön pariin.

Kolmantena katsojaan suuntautuvan puheen keinona tarkastelin siirtymälauseita. Niillä on lähetyksessä merkittävä rooli sekä lähetyksen jäsentäjänä että katsojan kuljettajana läpi lähetyksen. Siirtymälauseet (*ja sitten ulkomaille, lopuksi kerromme vielä*) johdattavat aiheesta toiseen, mutta ne myös sitovat toisiinsa uutistenlukijan kertomia juontoja ja toimittajan kertomia juttuja. Jutun sisällä siirtymälauseita käytetään vaihdettaessa näkökulmaa ja tiivistäessä edellä nähtyä. Kuten luvussa 5.3 toin esiin, siirtymälauseet rakentavat sen reitin, jota pitkin katsoja kulkee lähetyksen läpi. Niitä voikin näin ollen pitää uutislähetyksen merkittävimpänä katsojaan kohdistuvan puheen keinona.

Myös rakenteeltaan siirtymälauseet ovat kiinnostavia suhteessa katsojaan. Yleisimmin käytetty verbitön lausuma (*ja sitten [jotakin]*) on äärimmäisen subjektiivisesti konstruoitu, sillä siinä ei syntaktisesti eksplikoida tekijää (tai edes tekoa) tai sitä, kenen näkökulmasta on kyse. Kuitenkin kontekstista käy ilmi, että lausumalla puhuja viittaa ainakin itseensä – ja monesti myös katsojaan. Uutistenlukijan puheessa verbittömällä lausumalla kutsutaan katsoja mukaan (*sitten kotimaan uutisiin*), kun taas toimittajan puheessa (*tämä täältä Linnasta*) verbitön lausuma usein viittaa kerrottuun maailmaan, missä toimittaja on, ja joka siten on erillinen katsojan kokemuksesta. Suurin osa aineistoni verbittömistä siirtymälauseista on uutistenlukijan puhetta; toimittaja jäsentää jutuissa lähetyksen kulkua pääsääntöisesti kokonaisilla virkkeillä.

Verbittömien lausumien ohella lähetystä kuljetetaan eteenpäin dialogisella passiivilla (*ja kerrataan*) sekä monikon ensimmäisen persoonan finiittiverbillä (*siirrymme*). Dialoginen passiivi on uutistenlukijan käyttämä konstruktio. Se on puhujaviitteinen sekä tyypillisesti monikollinen, joten se avaa katsojalle samastumispaikan uutistenlukijan rinnalle (ks. Makkonen-Craig 2005: 44). Myös *-mme*-verbi viittaa useimmiten uutistenlukijan tai toimittajan lisäksi katsojaan, mutta sitä käytetään harvakseltaan myös eksklusiivisesti viittaamassa toimitukseen.

Toimittaja käyttää passiivia etupäässä viitatessaan jonkin sellaisen tahon toimintaan, johon katsoja ei voi samastua. Tällaista passiivin käyttöä tv-uutisissa on paljon: passiivilla viitataan esimerkiksi epäspesifisti asiantuntijoiden ja viranomaisten arvioihin (*odotetaan kasvavan*), rikokseen (*ammuttiin*) tai kuvaan siten, että verbin ilmaiseman tekemisen agentti käy ilmi kuvasta (*järjestettiin*). Sekä uutistenlukija että toimittaja käyttävät passiivin perfektiä (*on vietetty*) viita-

nessaan geneerisesti suomalaisiin tai yleisiin tapoihin toimia. Samassa tarkoituksessa käytetään myös geneerisiä ihmisviitteisiä substantiiveja *suomalainen* ja *kansalainen*.

Siinä missä dialoginen passiivi on uutistenlukijan keino tarjota katsojalle samastumispaikkaa, on nollapersoona toimittajan väline avata katsojalle paikka samastua toimittajan kokemukseen. Kokijarakenteissa viihtyvä nollapersoona sijoittuu maksimaalisen subjektiivisen ja maksimaalisen objektiivisen konstruoinnin välille ja profiloii paikan, johon katsoja voi samastua (Laitinen 1995a: 340; Visapää 2008: 75–76). Tyypillisin nollapersoonaverbi aineistossani on *näkee*, jonka kautta toimittaja kuvaa omaa kokemustaan mutta johon katsojan on helppo yhtyä nähdessään kuvassa sen, mihin toimittaja viittaa.

Kuten edellä on käynyt ilmi, uutistenlukija ja toimittaja eivät käytä täsmälleen samoja kielen keinoja puhuessaan katsojalle ja kutsuessaan tätä uutislähetysten maailmaan. Ainoastaan uutistenlukija tervehtii katsojaa ja hyvästelee tämän. Uutistenlukija on myös päävastuussa katsojan kuljettamisesta aiheesta toiseen, ja hän käyttää tähän tarkoitukseen sekä verbittömiä siirtymiä että dialogista passiivia, joita puolestaan toimittaja käyttää vain vähän tai ei lainkaan. Toimittajan keino tarjota samastumispaikkaa on nollapersoona. Uutistenlukijan sekä toimittajan yhteiseen keinovalikoimaan kuuluu monikon ensimmäisen persoona. Finiittiverbin *-mme* lisäksi käytössä on harvakseltaan pronomini *me* sekä omistusliite *-mme*, jota käytetään paljon viittaamassa sekä toimituksen että katsojan yhteiseen ”omaisuuteen”. Kiinnostava yksityiskohta on se, että *maamme* toistuu itsenäisyyspäivän lähetyksissä useitakin kertoja lähetysten aikana, kun taas vappuna yleisestä juhlapäivästä huolimatta kotimaahan ei viitata. Itsenäisyyspäivän lähetyksissä puhutaan usein *itsenäisyydestämme*, *kotimaastamme*, *pääkaupungistamme* mutta myös ei-inin-isänmaalliset aiheet, kuten *kevyen musiikkimme* ilmaistaan possessiivisuffiksia käyttäen. Aineistoni perusteella vaikuttaisi siltä, että itsenäisyyspäivän lähetyksissä rakennetaan me-henkeä kielen tasolla.

6.2 Yhtäläisyydet tv-keskusteluun ja sanomalehteen

Tv-uutisten metapuhe eroaa jossakin määrin tv-keskustelun metapuheesta, vaikka suurimmaksi osaksi metapuhetta käytetään molemmissa ohjelmatyypeissä samalla tavalla. Yhteistä molemmille on se, että metapuheella – tv-uutisissa siis siirtymälauseilla – jäsennetään keskustelua, johdatetaan seuraavaan aiheeseen ja selitetään jo käsiteltyä. Lisäksi metapuhetta käytetään puhujan vaihtuessa. (Ks. luku 5.3.1.) Puhujanvaihdoksia tv-uutisissa on paljon, kun lasketaan mukaan myös haastateltavien osuudet. Haastatteluihin toimittaja johdattaa yleensä finiittiverbillisellä deklarativilauseella, jossa nimetään haastateltava. 1980-luvulla yleistyy tapa esitellä

haastateltava tämän viiteryhmästä käsin, esimerkiksi viittaamalla haastateltavan edustamaan puolueeseen.

Nuolijärven ja Tiittulan (2000: 158–164) mukaan tv-keskusteluissa toimittaja käyttää metapuhetta, kun haluaa korostaa sanomaansa (*hybesti sanottuna*). Tv-uutisissa tämänkaltaista käyttöä ei aineistoni perusteella ole. Toinen erottava tekijä on keskustelun vuorojen kommentointi. Nuolijärven ja Tiittulan (mp.) aineistossa tällaista metapuhetta ei ole, kun taas tv-uutisissa on tavallista, että toimittaja jutussaan kommentoi haastateltavan edellä sanomaa. Etenkin poliitikkojen puheita kommentoidaan ja arvioidaan.

Tämän tutkielman pohjalta voi verrata myös siirtymälauseena esiintyvän dialogisen passiivilauseen käyttöä tv-uutisissa ja sanomalehdissä (ks. Makkonen-Craig 2005). Sekä sanomalehdessä että tv-uutisissa dialogisella passiivilauseella yhtäältä jäsenetään juonta ja kuljetetaan sitä eteenpäin, toisaalta sillä tarjotaan katsojalle samastumispaikka toimittajan tai uutistenlukijan rinnalla (ks. luku 5.3). Monikon ensimmäisen persoonan finiittiverbien kohdalla käyttötavassa sen sijaan on eroa. Makkonen-Craigin (mts. 199) mukaan sanomalehdissä *-mme*-verbillä viitataan tavallisesti seurueeseen, jonka mukana kertoja-toimittaja liikkuu, eikä sillä näin ollen kutsuta yleisöä mukaan puhujan rinnalle. Tv-uutisissa taas *-mme*-verbi pääsääntöisesti viittaa myös katsojaan tai ainakin tarjoaa tälle mahdollisuuden samastua toimintaan.

6.3 Puhe eri vuosikymmenillä

Olen tarkastellut Yleisradion tv-uutislähetystyksiä kuudella eri vuosikymmenellä. Toiveeni oli selvittää, onko katsojaan suuntautuvassa puheessa eroa vuosien välillä. Koska materiaalia on vain parin kokonaisen lähetysten verran jokaiselta vuosikymmeneltä, ei sen perusteella luonnollisesti voi tehdä varmoja yleistyksiä. Yksittäisiä havaintoja sen sijaan voi tarkastella, ja kokoaan niitä seuraavaksi.

Suurimmat muutokset uutislähetysten rakenteessa ovat tapahtuneet juttujen sisällä. Vauhti kiihtyy siten, että jokainen vuosikymmen vaikuttaa tempoltaan aina edellistä nopeamalta: kuvakerronta nopeutuu, haastattelut lyhenevät ja haastateltavia on aiempaa enemmän.²¹ Tekniikan kehittyminen on lisännyt vauhtia, mutta osuutensa nopeutuneeseen kerrontaan on varmasti myös kulloinkin voimassa olleilla uutiskriteereillä ja tavalla tehdä uutisia. Rakenteeltaan selkeimmin muista vuosista eroavat 1970-luvun lähetykset. Vuonna 1972 voimaan tulleen uuden ohjelmatoiminnan säännösten myötä yhteiskunnalliset aiheet syrjäyttivät 1960-luvun vakioaiheet rikosuutiset, onnettomuudet ja tulipalot (ks. Pernaa 2009: 124–125, 146). Poliitti-

²¹ Nämä huomiot ovat yhteneväisiä Malhotran (2002) ja Solowjevin (2007) havaintojen kanssa.

sella 1970-luvulla vappupuheita ja -marsseja näytetään aineistossani kerrallaan monta minuuttia. Koska 1970-luvun uutislähetyksistä ei ole arkistoitu uutistenlukijan osuuksia, ei valitettavasti ole mahdollista tarkastella, kuinka uutistenlukija juonsi pitkät vappujutut katsojalle ja kommentoiko hän niitä jotenkin.

Vuoden 1975 itsenäisyyspäivänä nähdään aineistoni ensimmäinen stand-up, jossa toimittaja puhuu suoraan kameraan ja siten katsojalle. Näkyvin muutos katsojalle kohdistetussa puheessa onkin stand-up-osuuksien ja suorien osuuksien tulo uutislähetykseen. Vuonna 1977 ja 1987 ei tavallisissa jutuissa ole stand-up-osuuksia, mutta itsenäisyyspäivänä 1987 yhdistetään ensimmäistä kertaa Presidentinlinnaan ja kuullaan, kuinka toimittaja haastattelee akateemikkaa kaksi ja puoli minuuttia. Keskinäistä keskustelua uutistenlukija ja toimittaja eivät käy. Vuonna 1997 vappulähetyksessä stand-up-osuus nähdään jutuissa kahdesti ja itsenäisyyspäivänä kerran. Sen lisäksi itsenäisyyspäivänä vierailaan suorana Presidentinlinnassa. Kymmenen vuotta myöhemmin Presidentinlinnan suora osuus kestää peräti kuusi ja puoli minuuttia, kun uutislähetyksessä seurataan presidentin ja vieraiden kättelyä. Pitkä suora osuus toki selittyy sillä, että uutislähetys katkaisee Linnan juhlien lähetysten ja uutislähetyksessä palataan takaisin Presidentinlinnaan seuraamaan kättelyä.

Vuoden 2017 lähetykset ovat selvästi aiempia vuosia vuorovaikutuksellisempia. Vappuna nähdään uutistenlukijan studiokeskustelut urheilutoimittajan ja meteorologin kanssa, lisäksi jutuissa on kaksi stand-up-osuutta. Itsenäisyyspäivänä puolestaan vierailaan jälleen Linnan juhlissa ja lisäksi nähdään suorana, kuinka toimittaja haastattelee poliisia. Suorissa osuuksissa sekä kieleltään suoran osuuden kaltaisissa stand-up-osuuksissa katsojalle suunnataan enemmän puhetta (*tervetuloa takaisin tänne Linnaan*) kuin tavanomaisessa jutussa. Niissä korostetaan paikan päällä olemista sekä deiktisillä elementeillä (*täällä*) että vaihtamalla tavanomainen perfektissä tapahtuva johdatus aiheeseen (*on vietetty*) preesensiin (*vietetään*). Myös uutistenlukijan toimittajan kanssa vaihtamat sanat sekä keskustelut uutisstudiossa on todellisuudessa suunnattu katsojalle (ks. luku 5.6).

Suurin osa kielellisistä keinoista kuljettaa katsojaa toistuu samanlaisena vuosikymmenestä toiseen. Tarkastelemistani kielenpiirteistä yksikään ei ole vain tietyn vuosikymmenen ilmiö, mutta jotkin niistä toistuvat tiettyinä vuosina muita useammin. Esimerkiksi vuoden 1987 lähetyksissä käytetään enemmän pronominia *me* kuin muina vuosina, nollapersoonaa puolestaan esiintyy eniten vuonna 1997. Itsenäisyyspäivänä 2017 suomalaisten yhteiseen omaisuuteen ei viitata lainkaan omistusliitteellä *-mme*, mutta *Suomesta* sen sijaan puhutaan useasti. Muissa lähetyksissä *Suomi* ei ole yhtä tiuhaan esillä. Jo vuonna 1967 uutislähetyksessä kerrotaan tulevista ohjelmista, mutta ohjelmaviittaukset yleistyvät 2000-luvulla. Juttutyypin erikoisuus on itse-

näisyyspäivän 1967 loppukevennyksessä, jossa toimittaja ironisesti kertoo talonmiehen toiveista lumeen juuttuneiden autojen suhteen. Vastaavaa ei nähdä myöhemmissä lähetyksissä. Kiinnostavaa on, että loppukevennyksistä on sittemmin tullut Yleisradion naapurikanavan, vuonna 1981 aloittaneen MTV:n uutisten tunnusmerkkinen piirre.

Monet aiheet toistuvat lähetyksissä vuodesta toiseen. Joka itsenäisyyspäivä Suomen lippu nousee salkoon, ja jokaisena vappuna seurataan vappupuheita ja -juhlintaa. Muut kuin vappuun ja itsenäisyyspäivään liittyvät juttuaiheet vaihtelevat jonkin verran riippuen kulloisenkin uutispäivän tarjonnasta.

Kaiken kaikkiaan Yleisradion tv-uutisissa ei ole vuosien 1967 ja 2017 välillä tapahtunut huomattavia muutoksia siinä, kuinka katsojalle puhutaan. Aineistoni on liian suppea yleistysten tekemiseen, mutta vaikuttaisi siltä, että 2000-luvulla vuorovaikutuksellisuus lähetyksessä on kasvanut aiempiin vuosikymmeniin verrattuna. Katsojan asema sen sijaan ei ole viidessäkymmenessä vuodessa juuri muuttunut. Vuonna 2017 katsoja tietysti pääsee internetin avulla aiempaa paremmin käsiksi uutisten lähteinä käytettyyn materiaaliin. Samoin hän voi aiempaa helpommin ottaa yhteyttä toimitukseen tai antaa palautetta. Suoran uutislähetyksen aikana vuoden 2017 katsoja ei kuitenkaan ole yhtään sen välittömämmin kontaktissa uutisten kertojien kanssa kuin vuoden 1967 katsoja. Molempina vuosina – sekä vuosina siinä välissä – katsojan rooli on kuuntelijan: hän kuuntelee ja katsoo, mitä uutistenlukija ja toimittajat haluavat hänen kuulevan ja näkevän. Halutessaan katsoja tempautuu uutislähetyksen ja sen toimijoiden kuljettavaksi.

Uutislähetyksen muuttumattomuus tai vain vähäiset muutokset vuosien varrella ovat tulleet esiin muissakin tutkimuksissa (ks. esim. Malhotra 2002). Huovilan (2001: 159) mukaan uutistenlukijasta ja lähetyksen rakenteesta muodostuu vastaanottajalle tuttu ja turvallinen kuva, joka kiinnittää hänet uutislähetykseen ja pitää näin yllä tv-uutisten suosiota. Bruunin, Koskimiehen ja Tervosen (1986: 72) mukaan uutisten muotoa ei voi määritellä joka päivä tai vuosi uudelleen: ”Jos näin meneteltäisiin, yleisö ei enää tunnista uutisia uutisiksi.”

6.4 Mitä seuraavaksi?

Olen tässä työssä tarkastellut katsojan roolia tv-uutislähetyksessä. Kiinnostavaa olisi perehtyä syvemmin myös uutistenlukijan ja toimittajan rooleihin. Mitä muuta he tekevät suhteessa katsojaan kuin kuljettavat mukanaan läpi lähetyksen? Luvussa 5.3 käsittelin lyhyesti toimittajan kommentteja haastateltavien puheeseen. Kävi ilmi, että toisinaan toimittajat kommentoivat värikkäästi: he tulkitsevat haastateltavan sanomaa ja arvioivat tilannetta. Toisinaan – esimerkik-

si vapunvietossa – toimittajat taas ovat tapahtumapaikalla katsojan silminä ja korvina välittä-
mässä niin tunnelmaa kuin informaatiotakin. Niin sanotuissa perusuutisissa toimittajat rapor-
toivat asioista ja kertovat mitä on tapahtunut ja mitä on tekeillä. Luvussa 5.5.2 kuitenkin sivu-
sin sellaista passiivin käyttöä, joka häivyttää sen, kuka tilannetta arvioi. Kenen näkökulmasta
asiat siis kerrotaan? Milloin toimittaja arvioi, tulkitsee tai raportoi?

Toisen äänen kaiuttamisesta saimme viitteitä myös tarkastellessamme uutislähetysten
kertoja. Kesken suoran lähetysten joku yllättäen käski uutistenlukijaa, uutislähetysten näen-
näisesti korkeinta auktoriteettia, siirtämään lähetysten Presidentinlinnaan. Uutistenlukija totte-
li. Kenen äänellä uutistenlukija ja toimittajat puhuvat? Kuka meitä todellisuudessa kuljettaa?

Siihen asti näkemiin.

Lähteet

- ARTEVA, SINIKKA 2005: Haastattelu.
- BERG, MAARIT 2003: *Syytöksiä ja epäilyksiä: toimittajan ja poliitikon vuorovaikutuksesta televisiokeskustelussa*. SKST 918. Helsinki: SKS.
- BLUM-KULKA, SHOSHANA 1987: Indirectness and politeness in requests: same or different? – *Journal of Pragmatics* 11 s. 131–146.
- BRUUN, MIKKO – ILKKA KOSKIMIES – ILKKA TERVONEN 1986: *Utisoppikirja*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- CLAYMAN, STEVEN E. 1992: Footing in the achievement of neutrality: the case of news-interview discourse. Teoksessa Paul Drew – John Heritage (toim.) *Talk at work: interaction in institutional settings* s. 163–198. Studies in interactional sociolinguistics 8. Cambridge: Cambridge University Press.
- DIECKMANN, WALTHER 1981: ”Inszenierte Kommunikation”. Zur symbolischen Funktion kommunikativer Verfahren in (politisch-)institutionellen Prozessen. Teoksessa Walther Dieckmann (toim.) *Politische Sprache: Politische Kommunikation: Vorträge, Aufsätze, Entwürfe* s. 255–279. Heidelberg: Winter.
- DREW, PAUL – JOHN HERITAGE 1992: Analyzing talk at work: an introduction. Teoksessa Paul Drew – John Heritage (toim.) *Talk at work: interaction in institutional settings* s. 3–65. Studies in interactional sociolinguistics 8. Cambridge: Cambridge University Press.
- ETELÄMÄKI, MARJA – ILONA HERLIN – MINNA JAAKOLA – LAURA VISAPÄÄ 2009: Kielioppi käsitteistykseenä ja toimintana: kognitiivista kielioppia ja keskusteluanalyysia yhdistämässä. – *Virittäjä* 113 s. 162–187.
- FAIRCLOUGH, NORMAN 1992: *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press.
- FINNPANEL.FI = www.finnpanel.fi/tulokset/tv/vko/top100/2020/41
- FOWLER, ROGER 1991: *Language in the news: discourse and ideology in the press*. London: Routledge.
- GOFFMAN, ERVING 1981: *Forms of talk*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- HAKULINEN, AULI 2001 [1984]: Voiko puhua dialogin rakenteesta? Teoksessa Lea Laitinen – Pirkko Nuolijärvi – Marja-Leena Sorjonen – Maria Vilkuna (toim.) *Auli Hakulinen. Lukemisto: kirjoituksia kolmelta vuosikymmeneltä* s. 349–361. Suomentanut Pirkko Nuolijärvi. SKST 816. Helsinki: SKS.
- HALLIDAY, M. A. K. – CHRISTIAN M. I. M. MATTHIESSEN 2004: *An introduction to functional grammar*. Third Edition. London: Hodder Arnold.
- HALONEN, MIA 1996: Yhteisyyden ja tunnistettavuuden osoittaminen perhekeskustelussa. Teoksessa Auli Hakulinen (toim.) *Suomalaisen keskustelun keinoja II* s. 173–205. Kieli 10. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- HEIKKILÄ, ELINA 2006: *Kuvan ja tekstin välissä: kuvateksti uutiskuivan ja lehtijutun elementtinä*. SKST 1065. Helsinki: SKS.
- HEINO, JAAKKO 2007: Kirjoita hyvä uutissähke! Helsinki: YLE.

- HERITAGE, JOHN 1985: Analyzing news interviews: aspects of the production of talk for an overhearing audience. Teoksessa Teun A. van Dijk (toim.) *Handbook of discourse analysis. Vol. 3: Discourse and dialogue* s. 95–117. London: Academic Press.
- HIETALA, VEIJO 1996: *Ruudun hurma: jobdatus tv-kulttuuriin*. Helsinki: YLE-opetuspalvelut.
- 2007: *Media ja suuret tunteet: jobdatusta 2000-luvun uusromantiikkaan*. Helsinki: BTJ Kustannus.
- HONKANEN, SUVI 2012: *Kielioppi ja tekstilaji: direktiivin muotoilusta viraston ryhmäkirjeissä*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.
- HUOVILA, TAPANI 2001: *Uutinen eri välineissä. GSM-säbkeestä taustajuttuun*. Helsinki: Inforvies-tintä.
- ISK 2004 = Hakulinen, Auli – Maria Vilkuna – Riitta Korhonen – Vesa Koivisto – Tarja Heinonen – Irja Alho 2004: *Iso suomen kielioppi*. SKST 950. Helsinki: SKS.
- JAAKOLA, MINNA – MAIJA TÖYRY – MERJA HELLE – TIINA ONIKKI-RANTAJÄÄSKÖ 2014: Construing the reader: a multidisciplinary approach to journalistic texts. – *Discourse & Society* 25 s. 640–655.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 1989: *Ja: rinnastus ja rinnastuskonjunktion käyttö*. SKST 497. Helsinki: SKS.
- 1996: Kieli, tunteet ja ideologia uutistekstissä: näkymiä tekstilajin historiaan ja nykyisyyteen. Teoksessa Jyrki Kalliokoski (toim.) *Teksti ja ideologia: kieli ja valta julkisessa kielenkäytössä* s. 37–97. *Kieli* 9. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- 2006: Tekstilajin taju ja toisella kielellä kirjoittaminen. Teoksessa Anne Mäntynen – Susanna Shore – Anna Solin (toim.) *Genre – tekstilaji* s. 240–265. Tietolipas 213. Helsinki: SKS.
- KAUPPINEN, ANNELI 1998: *Pubekuviot, tilanteen ja rakenteen liitto: tutkimus kielen omaksumisesta ja suomen konditionaalista*. SKST 713. Helsinki: SKS.
- Kieli ja sen kieliopit: opetuksen suuntaviivoja*. 1998. Helsinki: Opetusministeriö, Edita.
- KOIVISTO, AINO 2009: Kiitoksen paikka: kiittäminen kioskiasiointia jäsentämässä. Teoksessa Hanna Lappalainen – Liisa Raevaara (toim.) *Kieli kioskilla: tutkimuksia kioskiasioinnin rutiineista*. Tietolipas 219. Helsinki: SKS.
- KS = Kielitoimiston sanakirja. www.kielitoimistonsanakirja.fi
- KUNELIUS, RISTO 2003: *Viestinnän vallassa: jobdatus joukkoviestinnän kysymyksiin*. Helsinki: WSOY.
- KURHILA, SALLA 2001: Asiantuntijuuden kerrostumista: syntyperäiset ja ei-syntyperäiset suomenpuhujat virkailijoina ja asiakkaina. Teoksessa Johanna Ruusuvuori – Markku Haakana – Liisa Raevaara (toim.) *Institutionaalinen vuorovaikutus: keskustelunanalyttisiä tutkimuksia* s. 178–195. Tietolipas 173. Helsinki: SKS.
- LAITINEN, LEA 1995a: Nollapersoona. – *Virittäjä* 99 s. 337 – 358.

- 1995b: Persoonat ja subjektit. Teoksessa Pirkko Lyytikäinen (toim.) *Subjekti. Minä. Itse. Kirjoituksia kielestä, kirjallisuudesta, filosofiasta*. Tietolipas 139. Helsinki: SKS.
- LANGACKER, RONALD W. 1987: *Foundations of cognitive grammar. Vol 1: Theoretical prerequisites*. Stanford, California: Stanford University Press.
- 1999: *Grammar and conceptualization*. Cognitive linguistics research 14. Berlin: Mouton de Gruyter.
- LAPPALAINEN, HANNA 2009a: Hei, moi ja huomenta: tervehdykset kioskillä. Teoksessa Hanna Lappalainen – Liisa Raevaara (toim.) *Kieli kioskillä: tutkimuksia kioskiasioinnin rutiineista* s. 56–89. Tietolipas 219. Helsinki: SKS.
- 2009b: Tervehtiminen ja tervehtimättä jättäminen: ollaanko kioskillä epäkohteliaita? Teoksessa Hanna Lappalainen – Liisa Raevaara (toim.) *Kieli kioskillä: tutkimuksia kioskiasioinnin rutiineista* s. 32–55. Tietolipas 219. Helsinki: SKS.
- LARJAVAARA, MATTI 1990: *Suomen deiksis*. Suomi 156. Helsinki: SKS.
- LASSILA-MERISALO, MARIA 2009: *Faktan ja fiktion rajamailla: kaunokirjallisen journalismin poetiikka suomalaisissa aikakauslehdissä*. Jyväskylä studies in humanities 113. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- LAURANTO, YRJÖ 2013: Suomen kielen imperatiivi – yksi paradigma, kaksi systeemiä. – *Virittäjä* 117 s. 157–201.
- 2014: *Imperatiivi, käsky, direktiivi: arkikeskustelun vaihtokauppakielioppia*. Suomi 205. Helsinki: SKS.
- 2015: *Direktiivisyyden rajoja: suomen kielen vaihtokauppsyntaksia*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuksien laitos.
- LEINO, PENTTI 1993: *Polysemia – kielen moniselitteisyys: suomen kielen kognitiivista kielioppia 1*. Kieli 7. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- LIND, ARVI 1996: *Televisiouutisten kielestä*. Kielikello 1/1996.
- LONDEN, ANNE-MARIE 1995: Kahden- ja monenkeskinen keskustelu. Teoksessa Liisa Tainio (toim.) *Keskusteluanalyysin perusteet* s. 56–74. Tampere: Vastapaino.
- LUNDBERG, TOM 1992: *Tuhannen taalan juttu: näin sen kirjoitat*. Espoo: Weilin+Göös.
- MAKKONEN-CRAIG, HENNA 2005: *Toimittajan läsnäolo sanomalehtitekstissä: näkökulmia suomen kielen dialogisiin passiivilauseisiin*. SKST 1026. Helsinki: SKS.
- MALHOTRA, RIINA 2002: Vauhti Yleisradion televisiouutisissa 1980–2000. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston viestintätieteiden laitos.
- MORSE, MARGARET 1986: The television news personality and credibility: reflections on the news in transition. Teoksessa Tania Modleski (toim.) *Studies in entertainment: critical approaches to mass culture* s. 55–79. Bloomington: Indiana University Press.
- MUIKKU-WERNER, PIRKKO 1993: *Impositiivisuus ja kielellinen variaatio: julkisten keskustelujen käskyt ja kysymykset kielenopetuksen näkökulmasta*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 14. Joensuu: Joensuun yliopisto.

- MÄNTYNEN, ANNE 2006: Näkökulmia tekstin ja tekstilajien rakenteeseen. Teoksessa Anne Mäntynen – Susanna Shore – Anna Solin (toim.) *Genre – tekstilaji* s. 42–71. Tietolipas 213. Helsinki: SKS.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO – LIISA TIITTULA 2000: *Televisiokeskustelun näyttämöllä: televisioinstitutiionaalisuus suomalaisessa ja saksalaisessa keskustelukulttuurissa*. SKST 768. Helsinki: SKS.
- PAANANEN, RITVA 1996: Kuuntelija radion kielen normittajana. – *Virittäjä* 100 s. 520–535.
- PERNA, VILLE 2009: *Uutisista, hyvää iltaa: Ylen tv-uutiset ja yhteiskunta 1959–2009*. Helsinki: Karttakeskus.
- PIETILÄ, VEIKKO 1995a [1993]: Maailma kehysten vankina: tv-uutisten kerronnallisesta dynamiikasta. Teoksessa Veikko Pietilä (toim.) *Kertomuksia uutisista, uutisia kertomuksista: kirjoituksia kolmelta vuosikymmeneltä* s. 130–142. A 86/1995. Tampere: Tampereen yliopiston tiedotusopin laitos.
- 1995b [1991]: Onko narratologia vihreämpää aidan journalistiselta puolelta? Teoksessa Veikko Pietilä (toim.) *Kertomuksia uutisista, uutisia kertomuksista: kirjoituksia kolmelta vuosikymmeneltä* s. 65–81. A 86/1995. Tampere: Tampereen yliopiston tiedotusopin laitos.
- 1995c [1993]: On tämä aika kamala – ja kiehtova – peli! Uutinen ja vapaa epäsuora esitys. Teoksessa Veikko Pietilä (toim.) *Kertomuksia uutisista, uutisia kertomuksista: kirjoituksia kolmelta vuosikymmeneltä* s. 109–129. A 86/1995. Tampere: Tampereen yliopiston tiedotusopin laitos.
- 1995d: *Tv-uutisista, hyvää iltaa: merkityksen ulottuvuudet televisiouutisjutuissa*. Yleisradion julkaisusarja: Tutkimus 4/1995. Tampere: Vastapaino.
- PÄLLI, PEKKA 2003: *Ihmisyhmä diskurssissa ja diskurssina*. Acta Universitatis Tamperensis 910. Tampere: Tampereen yliopiston kieli- ja käännöstieteiden laitos.
- RAEVAARA, LIISA 1995: Vierusparit – esimerkkinä kysymys ja vastaus. Teoksessa Liisa Tainio (toim.) *Keskustelunanalyysin perusteet* s. 75–92. Tampere: Vastapaino.
- 1996: Kysymyksen paikka ja tulkinta. Teoksessa Auli Hakulinen (toim.) *Suomalaisen keskustelun keinoja II* s. 23–46. Kieli 10. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- RAHTU, TOINI 2006: Miksi Ninni on näkymätön? Teoksessa Salla Kurhila – Anne Mäntynen (toim.) *Tunnetta mukana: kirjoituksia Jyrki Kalliokosken 50-vuotispäivän kunniaksi*. Kieli 17. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- REUNANEN, ESA 1991: *Merkitysympäristö ja uutisgenren säännöt*. Sarja A76/1991. Tampere: Tampereen yliopiston tiedotusopin laitos.
- RIDELL, SEIJA 1990: Miten uutinen ”puhuttelee”? Uutisen ja yleisön suhteen tarkastelua diskursiiviselta kannalta. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitos.
- 1994: *Kaikki tiet vievät genreen: tutkimusretkiä tiedotusopin ja kirjallisuustieteen rajamaastossa*. Sarja A82/1994. Tampere: Tampereen yliopiston tiedotusopin laitos.

- 1998: *Tolkullistamisen politiikkaa: television uutisten vastaanotto kriittisestä genrenäkökulmasta*. Acta Universitatis Tamperensis 617. Tampere: Tampereen yliopisto.
- RIMMON-KENAN, SHLOMITH 1999 [1983]: *Kertomuksen poetiikka*. [Narrative fiction: contemporary poetics.] Suomentanut Auli Viikari. Tietolipas 123. Helsinki: SKS.
- RUUSUVUORI, JOHANNA – MARKKU HAAKANA – LIISA RAEVAARA 2001: Institutionaalinen vuorovaikutus ja sen tutkiminen. Teoksessa Johanna Ruusuvoori – Markku Haakana – Liisa Raevaara (toim.) *Institutionaalinen vuorovaikutus: keskusteluanalyttisiä tutkimuksia* s. 11–38. Tietolipas 173. Helsinki: SKS.
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1995: Osallistumiskehikko. Teoksessa Liisa Tainio (toim.) *Keskusteluanalyysin perusteet* s. 156–176. Tampere: Vastapaino.
- 1998: *Läsnäolon pronominit: tämä, tuo, se ja hän viittaamassa keskustelun osallistujaan*. SKST 175. Helsinki: SKS.
- SEPPÄLÄ, ANTTI 1998: Uutisriviä välissä: emotiivisuus, modaalisuus ja presuppositiot radion ja television uutisissa. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston viestintätieteiden laitos.
- 2003: *Todellisuutta kuvaamassa – todellisuutta tuottamassa: työ ja koti television ja vähän radionkin uutisissa*. Jyväskylä studies in humanities 2. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- SHORE, SUSANNA 1986: *Onko suomessa passiivia*. Helsinki: SKS.
- SIEWIERSKA, ANNA 2008: Ways of impersonalizing: pronominal vs. verbal strategies. Teoksessa María de los Ángeles Gómez González – J. Lachlan Mackenzie – Elsa M. González Álvarez (toim.) *Current trends in contrastive linguistics: functional and cognitive perspectives* s. 3–26. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia.
- SOLOWJEV, ANNA 2007: Informaatiosta tunteisiin? Tv-uutisten tunteellistuminen vuodesta 1987 vuoteen 2007. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston viestinnän laitos.
- THOMPSON, JOHN B. 1995: *The media and modernity: a social theory of the media*. Cambridge: Polity Press.
- VEHVILÄINEN, SANNA 2001: Neuvomisen ongelmia ja ratkaisuja – vertaileva näkökulma. Teoksessa Johanna Ruusuvoori – Markku Haakana – Liisa Raevaara (toim.) *Institutionaalinen vuorovaikutus: keskusteluanalyttisiä tutkimuksia* s. 39–61. Tietolipas 173. Helsinki: SKS.
- VILKUNA, MARIA 1992: *Referenssi ja määräisyys suomenkielisten tekstien tulkinnassa*. Suomi 163. Helsinki: SKS.
- VISAPÄÄ, LAURA 2008: *Infinitiivi ja sen infiniittisyys: tutkimus suomen kielen itsenäisistä A-infinitiivikonstruktiosta*. SKST 1181. Helsinki: SKS.
- WHITE, PETER R. R. 2000: Media objectivity and the rhetoric of news story structure. Teoksessa Eija Ventola (toim.) *Discourse and community: doing functional linguistics* s. 379–397. Language in Performance 21. Tübingen: Narr.

YLE.FI = www.yle.fi/aihe/artikkeli/yleisradio/yle-pahkinankuoressa

YLE UUTISET 2008 = www.yle.fi/uutiset/3-6153097